T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLÂSİK ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HELLENİSTİK DÖNEM'DE SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KALELER

Yiğit OZAR
2501090121

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. Müjde PEKER

İSTANBUL – 2020

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	YİĞİT OZAR	**Numarası**	:	2501090121
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI	**Danışmanı**	:	DOÇ.DR.MÜJDE PEKER
Tez Savunma Tarihi	:	7.01.2020	**Saati**	:	14.00
Tez Başlığı	:	"HELLENİSTİK DÖNEM'DE SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KALELER"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.DANİŞ BAYKAN		KABUL
DOÇ.DR.MÜJDE PEKER		KABUL
DOÇ.DR.AŞKIM ÖZDİZBAY		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.ZEYNEP KOÇEL ERDEM		
DR.ÖĞR.ÜYESİ ÖZGÜR TURAK		

ÖZ

HELLENİSTİK DÖNEM'DE SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KALELER

YİĞİT OZAR

Tez kapsamında, Hellenistik Dönem'de Smyrna çevresindeki kaleler konumları ve görüş alanlarına göre ele alınmıştır. Görüş alanları yerinde yapılan gözlemler ve bilgisayar ortamındaki analizlerle tespit edilmiştir. Kalelerin çevreleriyle ilişkisini anlayabilmek için incelemeye gözetleme yerleri de dahil edilmiştir. Kale, gözetleme yeri, yol ağları ve sınır ilişkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik Dönem, Ionia, Kale, Savunma Sistemi, Sur

ABSTRACT

FORTRESSES AROUND SMYRNA IN THE HELLENISTIC PERIOD

YİĞİT OZAR

In the scope of this thesis, the fortresses around Smyrna in the Hellenistic Period were examined according to their positions and sight lines. The sight lines were determined by observations and computerized analyzes. Surveillance spots were also included in the study in order to understand the relationship between the fortresses and their surroundings. The fortress, the surveillance spots and watch towers, road networks and border relations are discussed.

Key Words: Hellenistic Period, Ionia, Fortress, Defense System, Fortification wall

ÖNSÖZ

"Toprak (Khora) düşmanların girmesi için zor, yurttaşların dışarı çıkması ve gözlemlenebilmesi için kolay olmalıdır. Kentin konumu öyle olmalıdır ki toprak(khora) oradan kolayca savunulabilsin ve mallar oraya kolayca getirilebilsin."[1]

Aristoteles kentinin kırsal alanını (khora) düşmanların girmesi zor, ancak yurttaşların dışarı çıkması kolay olacak ve kolayca gözelenebilecek şekilde planlanmış olması gerektiğini söyler. Aristoteles'in bu sözlerinin belki de en iyi arkeolojik göstergeleri Smyrna çevresinin topografyası ve tahkimat kalıntılarıdır. Bölgede yapılan çeşitli bilimsel araştırmalarla yenileri saptanan bu kalıntıların her biri Smyrna'nın dış savunma sisteminin bir parçası mıdır, yoksa sadece kırsal yerleşimin kendi güvenliği için mi tahkim edilmiştir? Konumları, görüş alanları bir iletişim ağı oluşturmaya uygun mu? Tez çalışması bu soruları tartışmayı amaçlamıştır.

İncelenen örnekler Smyrna'nın kara tarafındaki sınırlarında Aristoteles'in tasvir ettiği gibi giriş ve çıkışları kontrol edebilecek noktalarda planlanmış bir savunma sistemine işaret etmektedir. Ancak bu sistem içerisindeki yerleşmelerin askeri ya da sivil niteliklerinin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu tahkimli yerleşmelerin bazıları sivil nüfus da barındıran kırsal, bazılarıysa tamamen askeri nitelikte yerleşmeler olarak düşünülebilir.

Tez kapsamındaki arazi incelemelerimde, kırsal alanda definecilerin yaptığı kaçak kazılar nedeniyle çok sayıda tahribatın varlığını da gözlemleyip belgeledim. Öte yandan taş ocakları, doğal gaz hattı, yol açma ve genişletme çalışmaları gibi faaliyetlerin de tahribata neden olduğunu gördüm. Ne yazık ki en tepeden tabana ekolojik ve kültürel varlıkları göz ardı eden iktisadi çıkarlardan vazgeçilmedikçe bu sorunların çözülmesi mümkün görünmemektedir.

Tez konumu belirlememde ve tezimi hazırlamamdaki yönlendirmeleri ve sabrı için danışmanım Doç. Dr. Müjde Peker'e; tez hazırlama sürecinde düşüncelerini paylaşan Prof. Dr. Daniş Baykan, Doç. Dr. Aşkım Özdizbay'a, yardımları için Doç. Dr. Hasan Peker ve Doç. Dr. Ayşegül Altınörs Çırak'a teşekkür ederim. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 30.06.2017 tarihli izniyle gerçekleştirdiğim arazi incelemelerindeki

[1] Aristot.Pol. 7.1326b26

desteklerinden dolayı İzmir Nif Dağı Kazı Başkanlığına, İzmir Arkeoloji Müzesi yetkililerine, müze uzmanı arkeolog Yücel Keskin'e ve arazi incelemelerim sırasında klavuzluk ve arkadaşlıkları için İbrahim Fidanoğlu, Merve Güneş ve Şener Dayıbaşı'na teşekkür ederim. Bana her zaman sabırla destek olan aileme ve tez sürecinde yardımlarını esirgemeyen değerli dostlarım Dr. Hatice Kurşuncu, Gökhan Bilgihan, İpek Dağlı Dinçer, Aslıhan Demirtaş ve Ali Cindoruk'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Yiğit OZAR

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ……...……..…….iii
ABSTRACT……..……..…..……..…….....iv
ÖNSÖZ……...…….....……...v
LEVHALAR
LİSTESİ……...……..…….....…….....ix
KISALTMALAR
LİSTESİ……....……....…….....…….…..xii
GİRİŞ……...……...…….....1

BİRİNCİ BÖLÜM
SMYRNA'NIN YERLEŞİM TARİHİ

A. Tarihöncesi Dönemler……..……3
B. Tunç Çağları…….……4
C. Arkaik ve Klasik Dönemler…….6
D. Hellenistik Dönem……...7
E. Roma İmparatorluk Dönemi…….…13
F. Geç Antik ve Orta Çağlar(14. Yüzyıla Kadar)…….14

İKİNCİ BÖLÜM
SMYRNA ve ÇEVRESİ

A. Coğrafi Özellikler…….……..19
B. Smyrna'ya Ulaşan Yol ve Güzergahlar…….28
C. Antik Kaynaklar ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Smyrna Khora'sı Sınırları Hakkında Görüşler……...31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KALELER ve GÖZETLEME YERLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

A. Yamanlar Dağı …….39

B. Nif Dağı ve Çevresi……..45

C. Kızıldağ…….50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KIRSAL TAHKİMATIN DİĞER BAZI ÖRNEKLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

KATALOG: Smyrna Çevresindeki Kale ve Gözetleme Yerleri……..57

SONUÇ…….76

KAYNAKÇA…….…...84

LEVHALAR……..95

LEVHALAR LİSTESİ*

Levha 1.A :İzmir çevresinin topografik haritası (Öner – Kayan 2006, s.10)… 95

Levha 1.B : İzmir çevresinin topografik haritası (Kayan 1999, s.2)……. 95

Levha 2.A : Bornova Ovası Orta Holosen Paleocoğrafyası (Karadaş 2014, s.50). ……....96

Levha 2.B :17.yüzyılda İzmir Körfezi Haritası (Dapper 1688)...…….96

Levha 3 :Günümüzde İzmir çevresindeki akarsuları gösterir harita(İZSU)….97

Levha 4 :Roma İmparatorluk Dönemi'nde Smyrna çevresindeki yol ağı (Dijital Atlas of the Roman Empire, (Çevrimiçi) http://imperium.ahlfeldt.se/places/43489.html, 10 Mayıs 2019)…….....98

Levha 5 : Smyrna çevresindeki kale ve gözetleme yerleri……. 99

Levha 6 :Yamanlar Dağı'nın kuzeyindeki kale yerleşmeleri…….100

Levha 7 :Palaudis(Asartepe) görüş alanı analizi……..……..101

Levha 8 :Herakleia (Ballıkkayası) görüş alanı analizi……...102

Levha 9 **:** Boztepe/ Asarlık (Aegiroessa?) görüş alanı analizi ……....103

Levha 10 :Melanpagos(Gökkaya) görüş alanı analizi……... 104

Levha 11 :Yamanlar Dağı güney kesimindeki kale ve gözetleme yerleri…...105

Levha 12 :Mezarlıkkale görüş alanı analizi…….106

Levha 13 :Küçük Yamanlar Kulesi görüş alanı analizi……...107

Levha 14 :Sancaklıkale/Adatepe görüş alanı analizi……...108

Levha 15 :Çobanpınarı Kulesi görüş alanı analizi……...109

Levha 16 :Büyükkale görüş alanı analizi…….110

Levha 17 : Büyükkale 2 numaralı görüş alanı analizi……...111

Levha 18 :Kayalık Nezaretyeri görüş alanı analizi……..112

Levha 19 :Aksertepe görüş alanı analizi……..113

Levha 20 :Nif (Olympos) Dağı ve yakın çevresindeki kale ve gözetleme yerleri…….114

Levha 21 :Belkahve görüş alanı analizi ……...…….115

Levha 22 :Nymphaion (Kemalpaşa) Kalesi görüş alanı analizi……..116

* Kaynakçası verilmeye görseller yazarın arşivindendir.

Levha 23 :Akkaya görüş alanı analizi…….……..117
Levha 24 :Ballıcaoluk görüş alanı analizi……118
Levha 25 : Sivrikaya görüş alanı analizi……...119
Levha 26 **:**Kaynakkale görüş alanı analizi……....120
Levha 27 :Kocadağ Kalesi görüş alanı analizi…….….121
Levha 28 :Kocamersin gözetleme yeri(?) görüş alanı analizi……...122
Levha 29 :Kızıldağ ve Nif Dağı tahkimatları……...…....123
Levha 30 :Çatalkaya görüş alanı analizi……...124
Levha 31 :Akçakaya görüş alanı analizi……...125
Levha 32 :Kocadağ Kalesi görüş alanı (Panoramik çekim, 11.08.2017).…….126
Levha 33.A :Kaynakkale görüş alanı(Panoramik çekim, 28.08.2019)…….127
Levha 33.B :Kaynakkale görüş alanı(Panoramik çekim, 28.08.2019)…….127
Levha 34.A :Kocamersin görüş alanı (Panoramik çekim, 29.08.2017)……128
Levha 34.B :Kocamersin görüş alanı (Panoramik çekim, 29.08.2017)……..….128
Levha 35.A **:**Sancaklıkale, genel görünüm. 08.08.2017……...……129
Levha 35.B :Sancaklıkale'den Büyükkale görünümü, 08.08.2017……..……129
Levha 36.A :Sancaklıkale görüş alanı, güneybatı. 08.08.2017……..……..130
Levha 36.B :Sancaklıkale zirvesindeki taş kesme izleri. 08.08.2017……...…130
Levha 37.A :Sancaklıkale, sarnıç kalıntısı. 08.08.2017……...…….131
Levha 37.B :Sancaklıkale, kuzeybatı yönünde sur duvar kalıntısı,
08.08.2017……..…131
Levha 38.A :Sancaklıkale'nin kuzey yamacında, isodom
örgü sur kalıntıs. 08.08.2017…….132
Levha 38.B :Güneyden Büyükkale ve Karşıyaka. 08.08.2017…….132
Levha 39.A :Büyükkale'nin kuzey yamacında in situ olmayan yapı elemanları,
08.08.2017…….133
Levha 39.B :Büyükkale'den güney, güneybatı yönünde görüş. 08.08.2017……133
Levha 40.A :Büyükkale'den Karşıyaka ve İzmir Körfezi, 08.08.2019……...134
Levha 40.B :Kayalık Nezaretyeri'nin güneyden görünümü, 08.08.2019…….134
Levha 41.A :Kayalık Nezaretyeri yamaçlarında duvar kalıntısı,
08.08.2019……..…135

Levha 41.B :Kayalık Nezaretyeri, kayaya oyulmuş basamaklar. 08.08.2019…….....136
Levha 42.A :Kayalık Nezaretyeri, kayaya oyulmuş basamaklar. 08.08.2019…….....137
Levha 42.B :Kayalık Nezaretyeri üstündeki oyuk. 08.08.2019…….138
Levha 43.A :Kayalık Nezaretyeri'nden İzmir Körfezi, 08.08.2019……...……..139
Levha 43.B :Kayalık Nezaretyeri, güneybatı yönünde Karşıyaka ve İzmir Körfezi, 08.08.2019…….139
Levha 44.A :Belkahve Kalesi……...140
Levha 44.B :Belkahve Kalesi'nin batı görüşü……..140
Levha 45.A :Batıdan Sivrikaya, 09.08.2017…….141
Levha 45.B **:**Sivrikaya'nın doğu görüşü, 09.08.2109……...…141
Levha 46.A :Sivrikaya'nın güney – güneydoğu görüşü, 09.08.2017……...…142
Levha 46.B :Sivrikaya'da sur kalıntısı, 09.08.2017……...……..142
Levha 47.A :Sivrikaya. Yüzeyde siyah firnisli kap parçaları. 09.08.2017……...143
Levha 47.B **:** Kaynakkale. 10.08.2017……..……...144
Levha 48.A :Kaynakkale, sur kalıntıları. 10.08.2017……...145
Levha 48.B :Kaynakkale, sur kalıntıları. 10.08.2017…….……..146
Levha 49.A :Kaynakkale. Sur kalıntıları. 10.08.2017…….…..……...147
Levha 49.B :Kocadağ Kalesi. 11.08.2017 …….…….…….148
Levha 50.A :Kocadağ Kalesi'nin güney yamaçlarında, kaçak kazıcılarca açığa çıkarılmış yapı kalıntısı, 11.08.2019. ...……...…….149
Levha 50.B Kocadağ Kalesi'nin güney yamaçlarında, kaçak kazıcılarca açığa çıkarılmış duvar kalıntısı, 11.08.2019……...149
Levha 51.A Kocamersin gözetleme yerinden(?) batıya bakış, 12.08.2017……..150
Levha 51.B Kocamersin gözetleme yeri(?), 12.08.2017……..150

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e. **:** Aynı eser

A.g.e. **:** Adı geçen eser

Bkz **:** Bakınız

Çev. **:** Çeviren

Dn. **:** Dipnot

Ed. : Editör

km. : Kilometre

Lev. **:** Levha

m. **:** Metre

MÖ **:** Milattan Önce

MS **:** Milatta Sonra

s. : Sayfa

v.d. : Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonraki yazar

GİRİŞ

"Hellenistik Dönem'de Smyrna Çevresindeki Kaleler" adlı tez çalışmasıyla Smyrna çevresinde tespit edilmiş kalelerin konumları, Smyrna'ya ulaşan yollarla ve sınırlarla ilişkilerinin incelenmesiyle bir savunma ağı mı oluşturdukları, yoksa birbirinden bağımsız tahkimli yerleşimler mi olduklarının tartışılması amaçlanmıştır.

Tez kapsamında Smyrna çevresinde Yamanlar Dağı, Nif Dağı ve uzantıları ile Kızıldağ'daki kaleler, gözetleme yeri olduğu düşünülen tahkimat kalıntılarıyla birlikte ele alınmıştır.

Tez kapsamında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 30.06.2017 tarihli izniyle İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde Sancaklıkale, Büyükkale, Belkahve, Nymphaion, Sivrikaya, Kaynakkale, Kocadağ Kalesi ve Manastır Kale mevkiinde görüş alanlarının belgelendiği arazi çalışmaları yapılmıştır.

Arazi çalışmalarında görüş alanları fotografik olarak belgelenmiştir. Çalışma alanlarından alınan koordinatlar ve Smyrna çevresindeki kaleler hakkında literatürde verilen konum bilgileri Google Earth Pro uygulamasına aktarılarak *"viewsheed (görüş alanı analizi)"* özelliği kullanılmıştır. Google Earth Pro uygulaması aracılığıyla yapılan görüş alanı analizi seçilen konumdan her yöne 10 km'lik bir menzil içerisinde sonuç vermektedir. Bu nedenle görüş alanı analizi ziyaret edilen yerleşmelerde yerinde yapılan gözlemler ile desteklenmiştir. Görüş alanı analizi ve fotografik görüş alanı belgelemeleri ile ortaya çıkan verilerin sonuçları ağ haritaları ortaya çıkarmada kullanılan çevrimiçi platform *"graph commons"* üzerinde oluşturulan ağ haritası ile görselleştirilmiştir.

Tezin ilk bölümünde Smyrna'nın tarihçesi ele alınarak, dönemin askeri ve siyasal koşullarının Smyrna çevresindeki etkileri üzerine durulmuştur. Tez kapsamında incelenen kalelerin parçası olduğu yerleşim sisteminin gelişiminin ve dönüşümünün anlaşılabilmesi için bu tarihçe tarihöncesi dönemlerden başlanarak Arap akınları, Türk akınları gibi etkenlerle Smyrna çevresinin yeniden tahkim edildiği Geç Antik Çağ ve Orta Çağ'ın bir bölümünü kapsayarak 14. Yüzyıla kadar özetlenmiştir. Smyrna'nın Hellenistik Dönem krallıkları arasındaki savaşlardaki jeopolitik konumu ve politik tercihlerinin yerleşim sistemine etkisi, Smyrna çevresindeki tahkimatın varlık nedeninin anlaşılması için önemli olduğu düşünülmüştür.

Tezin ikinci bölümünde Smyrna ve çevresinin coğrafyası, yol ve doğal sınırları arkeolojik ve epigrafik verilerle birlikte aktarılmıştır. Smyrna çevresindeki kalelerin topografya, sınır ve yol ağlarıyla ilişkisinin tanımlanabilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Smyrna khorası sınırlarına dair gözlemler aktarılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Smyrna çevresindeki kale ve gözetleme yerleri tanıtılmıştır. Bu bölümde kalelerin konumları, çevresel özellikleri, yapı kalıntıları, buluntular, kullanım süreleri hakkında bilgiler ele alınmıştır. Kalelerin birbirleriyle ilişkilerini belirlemek amacıyla görüş alanları değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde Atina, Adramytteion, Klazomenai, Mylasa khoralarındaki kale ve gözetleme yerleri Smyrna çevresindeki kalelerin konum ve topografik özellikleriyle karşılaştırılmıştır.

İncelenen kale ve gözetleme yerleri katalog bölümünde kuzeyden başlanarak güneye doğru listelenmiş ve seçilmiş kaynakçalarıyla birlikte verilmiştir. Katalog bölümünde verilen koordinatlar arazi çalışması kapsamında ziyaret edilen kalelerde yerinde alınmıştır, diğer tüm koordinatlar literatürde yayınlanmış bilgi ve haritalardan yararlanılarak yaklaşık olarak saptanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SMYRNA'NIN YERLEŞİM TARİHİ

A. TARİHÖNCESİ DÖNEMLER

Smyrna'nın yakın çevresinde en erken tarihli arkeolojik buluntu Narlıdere sırtlarında bulunan ve Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen bir taş baltadır[3]. Neolitik Dönem'e ilişkin veriler ise Bornova Ovası'nda Yeşilova Höyüğü ve Kemalpaşa Ovası'nda Ulucak Höyük, Nemrut Höyük, Yenmiş Höyük'te kazı ve yüzey araştırmaları sonucu tespit edilmiştir[4].

Türkiye Bilimler Akademisi, Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nce yürütülen çalışmalarda Bornova ve Kemalpaşa Ovası'ndaki tarihöncesi yerleşimler incelenmiştir[5]. Bu çalışmalara göre gerek Bornova gerekse Kemalpaşa ilçelerinde çanak çömleksiz Neolitik Dönem'e ilişkin veriye ratlanmamıştır. Yeşilova, Ulucak, Nemrut ve Yenmiş Höyüklerinde bulunan çanak çömlek parçaları el yapımı, açık kırmızımsı kahverengi ya da açık kırmızı hamurlu; kum, taşçık, mika ve saman katkılıdır. Bu yönüyle Bornova ve Kemalpaşa çevresinde ele geçen çanak çömlek parçaları benzer özelliklerdedir[6].

Yeşilova Höyüğü'ndeki arkeolojik kazılarla buradaki Neolitik Dönem topluluğunun çoğunlukla dörtgen, ahşap çatılı konutlarda yaşayıp, çanak çömlek ve taş aletler üreten, tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, domuz, alageyik gibi hayvanlar avladıkları, kum midyesi ve salyangoz topladıkları, dokumacılıkla uğraştıkları,

[3] Doğer, E., **İzmir'in Smyrna'sı: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.25.
[4] Derin, Z., - Batmaz, A., "Bornova –Kemalpaşa(İzmir) Arkeolojik Envanteri 2003", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi** 2, 2004, s.75.
[5] **A.e.**, s.75.
[6] **A.e.,** s..78.

pişmiştoprak mühürler kullandıkları anlaşılmıştır[7]. Çanak çömlek parçaları üzerindeki kabartmalar ve heykelcikler inanç dünyaları, doğada görükleri ve yaşamlarını etkileyen unsurlar hakkında fikir vermektedir [8].

Bölgede Kalkolitik Çağ'a ait tespit edilebilen bulgular oldukça azdır. Bu dönem Ulucak Höyük'te bulunan koyu yüzlü pişmiş toprak kap parçaları ile temsil edilmektedir[9]. Özellikle Son Kalkolitik Çağ'a ait izlerin İlk Tunç Çağı yerleşmeleri tarafından tahrip edildiği anlaşılmaktadır[10].

B. TUNÇ ÇAĞLARI

Batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı ile başlayan kentleşmeye dair arkeolojik veriler İzmir çevresinde de tespit edilmiştir. Bornova Anadolu Lisesi bahçesindeki höyük, Pınarbaşı ve Kemalpaşa Ovası'nda Ulucak, Nemrut, Yenmiş höyüklerinde elde edilen buluntular bölgede İlk Tunç Çağı'ndaki canlılığa işaret eder[11]. Ulucak Höyüğün 150 metre güneydoğusunda bulunan mezarlık, İlk Tunç Çağı'nda burada yerleşme dışı mezarlık ve küp gömüt geleneğinin başladığına işaret etmektedir[12].

Bölgede, Orta ve Son Tunç Çağı'na ait yerleşimlerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Son Tunç Çağı'na tarihlendirilen Gri Minyas türü pişmiş toprak kap parçalarının yoğunluğu Batı Anadolu'nun kültürel çeşitliliğini göstermektedir[13].

MÖ 1200'lere tarihlendirilen Karabel Anıtları ve 1861 yılında İzmir antika pazarından satılan Walters Art Galery'deki bir mühür, Smyrna çevresinden Son Tunç

---

[7] Derin, Z., "İzmir'in 8500 Yıllık Sakinine İlişkin İzler...", **Smyna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II**, ed.: B.Yolaçan, G.Şakar, A.Ersoy, İstanbul, Ege Yayınları, s.93.
[8] **A.e.**, s.94
[9] **A.e.**, s.79.
[10] **A.e**, s.79.
[11] **A.e.**, s.79.
[12] **A.e.**, s.79.
[13] **A.e.,** s.80.

Çağı'na ait önemli arkeolojik buluntulardır[14]. MÖ 5. Yüzyılda tarihçi Herodotos tarafından hatalı olarak Mısır Kralı Sesostris'e atfedilen Karabel Anıtı, Arzava, Mira ve Hapalla ülkeleri sınırlarının kesişiminde yer almaktadır[15]. Aslında bu anıt, Hitit Dönemi'nde bölgeyi yönettiği düşünülen Mira Krallığı'na aittir. "Mira"nın Smyrna sözcüğü ile bağlantısı, coğrafi ilişki ve onomastik benzerlik ne kadar güçlü olsa da, açık değildir[16]. Metropolis kentinde bulunan ve MÖ 13. Yüzyıl sonu ya da 12. Yüzyıla ait olan taş bir mühür ve 2007 yılında Torbalı ilçesi, Karakuyu yakınlarında tespit edilen Karakuyu steli de Smyrna çevresinde bu döneme tarihlendirilen buluntulardır[17]. Smyrna tarihinin erken dönemlerine dair bilgiler kaynağını arkeolojik veriler, etimolojik çıkarımlar ve mitlerden alır. Smyrna kelimesinin kökenine ilişkin Ionia, Aiolis lehçelerindeki sözcükler ve Luvi, Sami dillerinden Hellence'ye geçmiş olabileceği düşünülen sözcüklerle de ilişki kurulmaktadır[18]. Bu sözcükler Mersin ağacı için kullanılan "myrthos" ve "myrrhine", ve bir tür reçine olan mür için Ionia lehçesindeki "smyrne", "smyrne"nin Aiolis lehçesindeki karşılığı ve mersin veya bir tür yağ ile ilişkilendirilen "myrrha"dır[19]. Ancak, mür bitkisinin Akdeniz bölgesi bitki türlerinden biri olmadığı için Smyrna ismi ile ilişkisi yaygın olara kabul görmemektedir[20]. Akurgal ve Alp ise, Kültepe'de bulunan tabletler üzerinde okunan "Ti-smurna" ile "Smyrna" isimleri de özdeşleştirilmiştir, ancak günümüzde bu ilişkinin de ses benzerliğinden öteye gitmediği düşünülmektedir[21].

---

[14] "Seal of Tarkasnawa, King of Mira", **The Walters Art Museum**, (Çevirimiçi) https://art.thewalters.org/detail/5130/seal-of-tarkummuwa-king-of-mera/, 7 Mayıs 2019.

[15] Hdt. ii.160.

[16] Dan, A., **Anadolu ve Ege Ortamında Antik Smyrna: Kuruluş Hikayeleri, Geçmişten Günümüze İzmir Sempozyum Bildirileri**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2017, s.190.

[17] Meriç, R., **Metropolis: Ana Tanrıça Kenti**, İstanbul, 2003, s.31. Işık, F., M. Atıcı ve R. Tekoğlu, "Die Nachhethitische Königsstele von Karakuyu beim Karabel-Pass," E. Schwertheim (ed.), **Studien zum antiken Kleinasien** VII, 2011: 1-33, Tables 1-11.

[18] **A.e**, s. 190-191.

[19] Plut. *Sertorius*, 1.3.**,** Dan, A.**, A.g.e.**,190-191.

[20] Brüchner, L., "Smyrna", Ed.: G.Wissowa, **RE** 6, 1929, s.727-765.

[21] Akurgal, E., **a.g.e**., s.103. ; Dan, A., **A.g.e.**, s.190-191.; İreç, M., "Temelsiz Bir Lokalizasyon Önerisi Olarak Tismurna – Smyrna Özdeşliği", **TÜBA-AR** 22, 2018, s. 11 - 18.

C. ARKAİK VE KLASİK DÖNEMLER

Bayraklı – Tepekule'de lokalize edilen eski Smyrna kentinin tespit edilebilen en erken tarihli katmanları Troia I (MÖ 3000-2500) ve Troia II (2500-2300)'nin çağdaşı olan Bayraklı I tabakası İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir[22]. Antik kaynaklara göre Smyrna'nın ilk sakinleri Aioller'dir ve kent Aiolis yerleşimleri arasında geçmektedir. MÖ 7. Yüzyılda Kolophon'da yaşamış Mimnernos'un şiirinde Neleus önderliğindeki göçmenlerin Smyrna'yı ele geçirişi anlatılırken kentin Aiollere ait olduğu aktarılmaktadır[23].

"Ve Neleus'un kenti Pylos'tan ayrılıp,
çok arzuladığımız Asya'ya gemilerle vardık,
ardından, biz çok kibirli kışkırtıcılar, güçlü silahlılarımız sayesinde
güzel Kolophon'a yerleştik.
Buradan Asteeis Nehri'ni aşarak, tanrıların arzusuyla, Aiolis'lerin Smyrna'sını ele geçirdik"[24]

Buna karşın Strabon, Smyrna'nın Ephesos'u ele geçiren bir amazonun adı olduğunu söyleyerek Smyrna'nın Aioller'den de önce Ionlar tarafından iskân edildiğini aktarmaktadır[25]. Smyrna, Batı Anadolu'daki polisler arasında kabul edilmektedir[26]. A. M. Snodgrass, polislerin oluşumunu arkeolojik izler üzerinden incelerken, öncelikle bir politik değişimin fiziksel izlerini tespit etmeye çalışır[27]. Akropolislerin bir yerleşimde polis öncesi dönemde de var olmuş olabileceğini, idari binaların ise polis olduktan sonra da inşa edilmiş olabileceği görüşünü savunur. Öte yandan bir kaleyi değil de tüm bir yerleşim alanını çeviren surları, "*bir devletin hizmetindeki toplumsal aktivitenin*" ürünü

[22] Akurgal, E., **a.g.e**., s.103.
[23] MacSweeney, **Foundation Myths and Politics in Ancient Ionia**, Cambridge University Press, New York, 2013, s.169.
[24] Paus. ix.29.4; Ayrıca, bkz. Hdt. i. 149-150., Paus. vii.5.1, Vell. i. 4.3- 4.
[25] Strab. xiv.1.4.
[26] Rubinstein,L., "Ionia", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, ed.: M.H.Hansen - T.H. Nielsen, Oxford University Press, New York, s.1099.
[27] Snodgrass, A.M., "Arkeoloji ve Yunan Kentinin Çalışılması", **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Ed.: J. Rich - A. Wallace-Hadrill, Çev.: L. Özgenel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, 5-19.

olarak polisin araştırılabileceği arkeolojik bir iz olarak görür[28]. Ancak, Snodgrass eski Smyrna surlarının tarihlemesinin yeni araştırmalara konu olabileceğini belirterek MÖ 9. Ve 8. Yüzyıl Ege'sinde surla çevrili yerleşmeler üzerinden polisleri tartışırken Smyrna'yı ayrı tutar[29]. 1948-51 yıllarındaki arkeolojik kazılarla tespit edilen eski Smyrna surlarının en geç MÖ 850'ye tarihlenebileceği düşünülmektedir[30]. Akurgal'a göre bu tarihte Smyrna'nın güçlü bir sur duvarı ile çevrilmesi güçlü surlara sahip Geç Hitit, Assur ve Urartu kentlerinden bir esinlenme olarak açıklanabilir ve kentleşmenin bir aşaması olarak görülmelidir[31].

Eski Smyrna tarihinin bilinen iki büyük tahribatından ilki MÖ 600'lerde Lydia kralı Alyattes'in kenti kuşatmasının sonucudur. Strabon'un verdiği bilgiye göre halk bu olaydan sonra 400 yıl kadar çevredeki köylerde yaşamıştır[32]. Ancak, Smyrna'yı kuşatanın Alyattes olduğu düşünüldüğünde, Strabon'un yaklaşık 100 yıllık bir hata yaptığı kabul edilmektedir[33].

Smyrna'da bilinen diğer büyük ölçekli tahribat Bayraklı-Tepekule'deki arkeolojik kazılarda da izleri tespit edilebilen Pers saldırısıyla yaşanmıştır; özellikle konut alanları ve Athena Tapınağı'ndaki tahribat Pers saldırıları ile açıklanmaktadır[34].

D. HELLENİSTİK DÖNEM

Alyattes ve Pers saldırıları sonrası Bayraklı'daki yerleşimin, eğer Strabon'un verdiği bilgi doğruysa, tamamen kırsal alana dağılması ya da zayıflaması kentin Hellenistik Dönem'deki gelişimini doğrudan etkileyen koşulların oluşmasına neden

[28] **A.e**., s. 6.
[29] **A.e**., s. 9.
[30] Akurgal, E., **Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, Ankara, TTK Yayınevi, 1983, s.25; Nichols, R.V., "Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter", **BSA** 53-54, 1958-1959, s.126, 135; Cook, J.M., "Old Smyrna (1948-1951)", **BSA** 53-54, 1958-1959, s.13.
[31] Akurgal, E., **A.g.e**., s.27.
[32] Strab. xv.1.37.
[33] Doğer, E., **A.g.e.**, s.79.
[34] Akurgal, E., **A.g.e**, s. 66, 103.

olmuştur. Bayraklı-Tepekule'deki arkeolojik kazı sonuçları eski Smyrna'nın MÖ 400-330 arasında yeniden canlanmaya başladığı işaret etmektedir. Smyrna, MÖ 330 – 300 arasında Pagos (Kadifekale) eteklerine taşınmıştır[35]. Pausanias, Smyrna'nın ikinci kez kuruluşunu şöyle anlatmaktadır;

"Philippos oğlu İskender, şimdiki kenti uykusunda gördüğü bir düş yüzünden kurdu. Pagos tepesi üzerinde avlanmaktayken, avdan dönüşünde söylendiğine göre Nemesislerin tapınağı önüne gelmiş; burda tapınağın önünde bir kaynak ve onun havuzcuğu üzerinde büyümüş bir çınar ağacı varmış. Çınar ağacının altında uyurken Nemesisler ona görünerek, burada bir kent kurmasını ve Smyrna halkını eski kentlerinden çıkararak oraya getirmesini buyurmuşlar"[36]

Plinius, İskender'in Smyrna'yı yeniden kurduğunu yazmıştır[37]. Aristeides de kentin yeniden kuruluşunda Büyük İskender ve Lysimakhos'u etkili göstermektedir[38]. Strabon ise Smyrna'nın yeniden kuruluşunun Antigonos tarafından başlatıldığı ve Lysimakhos tarafından devam edildiği şeklinde yorumlanan bir bilgi vermektedir.

"Smyrna, Lydialılar tarafından yerle bir edildikten sonra, halkı 400 yıl kadar köylerde yaşamaya devam ettiler, bunlar önce Antigonos, daha sonra da Lysimakhos tarafından bir kente topluca yerleştirildiler."[39]

Nikomedialı Arrianus'un MS 2. Yüzyılda Büyük İskender'in seferi üzerine yazdığı kitapta, İskender'in Smyrna'ya uğradığından söz edilmemektedir[40]. Smyrna'nın kuruluş söylencilerinde Büyük İskender'in yeri kurgusal bir tarih anlatısının ürünü olarak görülmektedir[41].

---

[35] Akurgal, E., **A.g.e**., s.49-51.
[36] Paus. 7.v.1-2.
[37] Plin.nat.v.29.
[38] Aristeid. xix.4, xx.20.
[39] Strab. xiv.1.37.
[40] Arrian, 1.17.
[41] Dahmen, K., **The Legend of Alexander the Great on Greek and Roman Coins**, London, Routladge, 2007, s.27.

Büyük İskender, MÖ 323 yılında öldüğünde Lydia ve Ionia valiliğini Menandros sürdürmekteydi. Menandros'tan sonra bu göreve sırasıyla Kleitos ve Antigonos Monophtalmos geldi. Büyük İskender'in ölümünün ardından çıkan hakimiyet iddiası ile çıkan savaşlarda Smyrna ilk olarak Kolophon kenti ile birlikte Antigonos hanedanından Demetrios Poliorketes'in yanında Lysimakhos'a karşı savaştı[42]. Lysimakhos'un MÖ 301 yılında I. Seleukos ile ittifak yaparak Ipsos Savaşı'nda Antigonos'u yenmesiyle Smyrna, Lysimakhos'un kontrolüne geçti. Smyrna, Lysimakhos'un kızı Eurydikeia adıyla sikke darp etti ve şehir bir süre Eurydikeia adıyla anıldı[43]. Kent bu dönemde Panionion'a katıldı[44].

MÖ 281 yılına gelindiğinde Korou Pedion Ovası'nda Lysimakhos'un I. Seleukos'a yenilmesiyle tüm Batı Anadolu Seleukoslar'ın kontrolüne geçti. I. Seleukos'un öldürülmesinden sonra I.Antiokhos yönetimi devraldı. MÖ 262 yılında I. Antiokhos, Pergamon Kralı Eumenes'e yenildi ve bir süre sonra öldü. MÖ 278 boğazları geçerek, Sangarios (Sakarya) ve Halys (Kızılırmak) arasına yerleşip, Anadolu'yu yağmalayan Galat kabilelerini yenen I. Antiokhos, "soter" ünvanı aldı. I. Antiokhos Soter'den sonra Seleukos tahtına önce II. Antiokhos Teos (MÖ 261-246) sonra da II. Seleukos Kallinikos (MÖ 246-225) geçer. Seleukoslar ve Ptolemaioslar arasındaki mücadele; I. Antiokhos Soter ve II. Ptolemaios Philedelphos (MÖ 285-246) arasındaki Birinci Suriye Savaşı (MÖ 274-271) Ptolemaiosların lehine sonuçlanmıştı. Ancak, II. Ptolemaios, İkinci Suriye Savaşı'nda II. Antiokhos Teos'a yenildi. II. Ptolemaios kızını II. Antiokhos ile evlendirerek anlaşma sağladı. Anlaşmaya göre II. Antiokhos Teos eşi Laodike'den ayrılacak ve II. Ptolemaios'un kızı Berenike ile evlenecekti. Berenike'den doğan çocukları halefi sayılacaktı. II. Ptolemaios ve II. Antiokhos, MÖ 246 yılında öldü. II. Ptolemaios II'un yerine III. Ptolemaios Eurgetes geçti. Bu sırada II. Antiokhos'un eski eşi Laodike, Berenike ve çocuklarını öldürterek tahta II. Seleukos Kallinikos'un

[42] Paus. 7.iii.1.
[43] Milne,J.G., "The Autonomous Coinage of Smyrna", **The Numismatic Chronicle: The Journal of Royal Society** 5/3,1923,s.1-30.; Kılıç, M., "Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Smyrna'nın Kamu Yapıları", Dokuz Eylül Üniversitesi(Doktora Tezi), 2011, s.14, dipnot 50.
[44] Vitr. iv.i.4; Strab. xiv.i.4

(MÖ 246-225) geçmesini sağladı. Bu gelişmeler üzerine Ptolemaioslar ve Seleukoslar arasında Üçüncü Suriye Savaşı (MÖ 246-241) meydana geldi. Üçüncü Suriye Savaşı'nda (MÖ 246-241) Seleukoslar'ın Magnesia'ya yerleştirdiği birlikler Ptolemaioslar'ın safına geçince Seleukoslar'ın yanındaki Smyrna zor durumda kalır[45]. Bu döneme dair yazıtlarda Smyrna arazisinin yerle bir edildiği aktarılmaktadır[46]. Ancak, Smyrna halkı Seleukoslar'a olan sadakatinin karşılığında bağımsızlık, vergi muafiyeti, dokunulmazlık gibi onurlar kazanmıştır; II. Seleukos müttefik krallıklara ve polislere yazdığı bir mektup ile Smyrna'nın saldırılmazlığını sağladı[47]. Smyrna ve Magnesia arasındaki sympoliteia'ya göre Smyrnalılar, Smyrna ve II. Seleukos'lara sadakatleri karşılığında Magnesia'da bulunan birliklere ve Magnesia sakinlerine vatandaşlık hakkı verdiler[48]. Böylece, II. Seleukos'un lehine bir Smyrna-Magnesia birleşmesi gerçekleşmiş oldu. Ancak, II. Seleukos ve kardeşi Antiokhos Hieraks (MÖ 246-247) arasında çıkan iç savaş nedeniyle Batı Anadolu'da Pergamon Kralı I. Attalos Soter (MÖ 241-197) güçlendiğinde, pek çok kent gibi Smyrna da Pergamon kralının yanında yer aldı[49]. MÖ 225 yılında III. Seleukos (MÖ 225-223) kral olduğunda Batı Anadolu'yu Pergamon Krallığı'ndan aldı. Fakat III. Seleukos'un MÖ 223 yılında Galatlar tarafından öldürülmesi üzerine Seleukos tahtı yeniden bir iç savaşa neden oldu, Akhaios ve III. Antiokhos arasında iç savaş başladı. Bu dönemde Pergamon Krallığı bölgede bir süreliğine Akhaios ile karşı karşıya kaldı. Sardeis yakınlarında Akhaios'u yenilgiye uğratan III. Antiokhos (MÖ 223-187) tahta geçti. MÖ 197 yılında Makedonia krallığı ile Roma arasındaki savaşı fırsat bilen III. Antiokhos; Batı Anadolu'da ilerledi, Thrakia'yı hakimiyeti altına aldı. Çoğu kent III. Antiokhos'a direnemezken Smyrna, Lampsakos ve Aleksandreia Troas direndi. Korinthos'ta bulunan Konsül Flamininus'a elçilerini göndererek Roma ordularını Anadolu'ya davet ettiler. MÖ 196'da Roma çağrısıyla

[45] Austin, M.M., **The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest**, Cambridge University Press, s.314-315.
[46] Fingerson, K.R., **Smyrna 573: A Study in Hellenistic Civic Organization during the Third Syrian War (246-241 B.C.)**, Wisconsin – Madison Üniversitesi (Doktora Tezi), Ann Arbor, s.23-37; Austin, M.M.,**a.g.e**., s.316..
[47] Magie,D., **Anadolu'da Romalılar: MÖ III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu** 4, Çev.: N. Başgelen, Ö.Çapar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007,s.22.
[48] **A.e**..s.47-48
[49] Pol.,5.77

Thrakia'da Antiokhos ile düzenlenen barış görüşmelerinde, Smyrna ve Lampsakos temsilcilerinin özgürlük isteyen tutumu III. Antiokhos'u kızdırdı[50]. III. Antiokhos, Ephessos'tan gönderdiği birliklerle Smyrna'yı kuşattıysa da başarılı olamadı[51]. Smyrna, III. Antiokhos'a karşı Rhodos, Pergamon, Roma ittifakının içinde askeri desteğini de sundu. Polybios'un aktardığına göre, Publius Scipio denizde kazandığı zaferin ardından Anadolu'da ilerlemeye başladığında III. Antiokhos, uzlaşma teklif etti [52].

Publius Scipio ilerleyeşini sürdürdü, MÖ 190 yılında Roma ve Pergamon orduları Seleukosları Magnesia yakınlarında yenilgiye uğrattı ve Apameia'da (Dinar) barış antlaşması ile Seleukos Krallığı, Toros Dağları'nın güneyine çekildi. Savaşta kazanacak tarafı seçen Smyrna'ya Apameia Antlaşması ile arazi verildi[53]. Pergamon Krallığı egemenlik alanında kalan özgür bir kent olarak varlığını sürdürdü. Ancak, Attalos II döneminde Pergamon ve Bithynia Krallığı arasındaki çekişmeler sırasında Prusias II'nin Smyrna'nın kuzey sınırına dayandığı bilinmektedir. III. Attalos, Pergamon Krallığı'nı Roma'ya miras bıraktığında, Smyrna, III. Attalos'un vasiyetine uydu, Aristonikos ayaklanmasını desteklemedi ve karşısında yer aldı.

"Smyrna kapılarını Aristonikos'a kapattı, hatta onunla savaştı ve bu nedenle övgüye layık oldu."[54]

Smyrna, Hellenistik Dönem'de Seleukos – Ptolemaios, Pergamon – Seleukos, Pergamon – Bithynia mücadelelerinden ve Aristonikos ayaklanmasından etkilenmiş, krallıkların egemenlik mücadelelerine sahne olmuştur. Roma ile Seleukos arasındaki mücadelede de önemli bir rol üstlenmiştir.

[50] Magie,D., **A.g.e.,** 139-140.
[51] Liv.33.38.
[52] Pol. 21.14
[53] Liv.38.39, Pol. 21.48
[54] A.Aristeid i.373.

Aristonikos İsyanı'nın bastırılmasından sonra Attalos'un Roma Cumhuriyeti'ne mirası Pergamon Krallığı topraklarında MS 129 yılında konsül olan M. Aquilius tarafından "Provencia Asia" (Asya Eyaleti) kuruldu. Ionia, Aiolis, Lydia, Mysia ve Karia bölgelerini kapsayan eyaletin yönetim merkezi olarak Ephesos seçildi. MÖ 123 yılında Konsül Gaius Gracchus'un çıkardığı "Lex Sempronia de Provencia Asia" ile vergilerin "publicanii" denilen mültezimler tarafından toplanmaya başlanmasıyla, Romalılar Pergamon Krallığı'nda kalan ve eyaletin ilk yıllarında kullanılan yönetim sistemini değiştirmiş oldu.

Bu dönemde Smyrna, Aristonikos İsyanı'nına katılmadığından içişlerinde serbest, kendi sikkesini darb edebilen, vergiden muaf ve de Roma askeri birliklerinin konuşlanamadığı bir kent olarak ayrıcalıklara sahipti. MÖ 90 – 87 yıllarındaki Federasyon birliği savaşları sırasında Smyrna deniz birlikleri ile Roma'yı destekledi[55].

VI. Mithridates Eupator'un Roma egemenliğine karşı başlattığı savaşta (MÖ 88-84), Mithridates'in yanında yer aldı. Bean'e göre Smyrna'nın bu "zorunlu sadakatsizliği" özgür kent statüsünü yitirmesine yol açtı[56]. Ancak, MÖ 85 yılından sonra Smyrna'nın bu savaşta Roma'nın yanında yer aldığı, Sulla'nın birliklerine kışlık giyecek yardımı yaptığı görülmektedir[57]. Smyrna'nın savaştaki taraf değişikliği güçlü bir müttefik olarak Roma'nın desteğini kazanmasını sağladı.

İç Savaş'ta Provincia Asia, C. Trebonius yönetimindeyken (MÖ 44), Publius Cornelius Dollabella Smyrna'ya saldırdı ve Trebonius'u idam etti[58]. MÖ 43 yılında M. Iunnius Brutus ve Cassius, Marcus Antonius ve Octavianus'a karşı planlar yapmak için Smyrna'da buluştuklarında Provincia Asia'yı yağmaladılar. Fakat, Brutus ve Cassius Phippoi'deki yenilgilerinin ardından intihar ettiler. Bu tarihten sonra Provincia Asia

[55] Tacitus, iv.56
[56] Bean, 2001,s.24.
[57] Tacitus, iv.56; Aristeid. xix.11
[58] Cicero, Phillippics xi.ii, 4-5; Strab. xiv.i.37; Appianos, 3.3.26; Cassius Dio XLVIII.29

Marcus Antinonius'a kaldı. Octavianus ve M. Antonius arasında arasında başlayan iktidar mücadelesinde M. Antonius Ephesos'a yerleşti. Asia eyaleti bu savaşta M. Antonius'a destek sağladı. MÖ 31 yılında Aktium Savaşı'nda Antonius'un yenilip Mısır'a kaçmasıyla Octavianus Roma'nın hakimi oldu. Bu dönemde Smyrna, M. Antonius'a destek olma suçundan bağışlandı, borçları silindi, vergiler hafifletildi. Provencia Asia'nın yönetimi Roma Senatosu'na bırakıldı.

Roma'dan gönderilen M. Aquillius Glabrio başkanlığındaki bir heyet Provencia Asia'nın yollarını onarmak ve yenilerini yapmakla görevlendirilmişti. Smyrna'dan geçen Ephesos – Pergamon yolu ve Smyrna – Sardeis yolu da bu dönemde Roma yollarının standartlarına uygun şekilde yenilenmiştir[59]. Nitekim Pergamon, Smyrna, Sardeis ve Tralleis arasında bulunan bazı mil taşları üzerinden M. Aquilius adı okunmaktadır[60].

E. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ

Roma Cumhuriyeti'nin MÖ 1 . yüzyılda Augustus'un liderliğinde imparatorluğa dönüşmüştür. MÖ 27'de Augustos'un imparatorluğu ile başlayan ve Marcus Aurelius'un ölümüne kadar süren Pax Romana döneminde Smyrna da savaşlardan ve etkilerinden kurtuldu. MS 26 yılında neokoros ünvanı aldı[61]. Hadrianus MS 123 -124 yıllarındaki Asia gezisinde Smyna'ya ikinci kez neokoros ünvanı bahşetmiştir[62]. MS 177/178 yıllarındaki bir deprem ile zarar gören Smyrna için Roma şehre ödenek ve vergi muafiyeti sağladı[63]. Caracalla döneminde Smyrna'ya bir kez daha neokoros ünvanı verildi.

[59] Doğer, E., A.g.e., s.109.
[60] Ramsay, W.M., "Contributions to the History of Southern Aiolis", **JHS** 2, 1881,44 – 54.
[61] Tacitus, iv. 15,55,56.
[62] Philostratos, i.125.
[63] **A.e**., ii.9.

MS 3. Yüzyılda Asia eyaletinde Got akınları görülmektedir. MS 262'de Ephesos ve Miletos Gotlar tarafından kuşatıldı. Bu dönemde Diocletianus reformları çerçevesinde Batı Anadolu ve doğu Ege adaları "Dioikesis Asiana" adı altında altı bölge olarak yönetilmeye başlandı. Smyrna, Ephesos, Klazomenai ve Hypaipa bu düzenlemeler sırasında Lydia'ya bağlıdır [64].

F. GEÇ ANTİK ve ORTA ÇAĞLAR (14. Yüzyıla Kadar)

I.Theodosios'un imparatorluğun batısını Honorios'a doğusunu Arkadius'a bırakmasıyla Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüş oldu. Batı yarısı kuzeyden maruz kaldığı akınların etkisiyle 100 yıl gibi kısa bir sürede çöktü. Doğu Roma İmparatorluğu ise egemenlik alanında kalan güçlü eyaletler sayesinde varlığını sürdürdü. Ephesos limanının alüvyona dolgularıyla kullanışsız hale gelmesinin etkisiyle Smyrna limanının Batı Anadolu'daki öneminin artmasıyla kentin gücü Geç Antikçağ'da artmıştır. Smyrna, MS 551 yılında bir deprem geçirmiş ve onarılmıştır[65].

Yamanlar Dağı'nda tespit edilen elliye yakın yerleşim kalıntısı ve MS 5. Yüzyıla ait üç ayrı sınır taşı bu dönemde Smyrna kırsalında Yamanlar Dağı'ndaki yerleşim yoğunluğu hakkında fikir vermektedir[66]. Sınır taşlarından biri Mormonda ve Küçük Mormonda isimli iki kırsal yerleşme arasındaki sınıra işaret etmektedir[67]. Doğançay Köyü'nün 3 km kuzeyinde Kocabahçe mevkiindeki kalıntıların Mormanda'ya ait olduğu ve aynı ada sahip olduğundan Küçük Mormonda'nın başlangıçta bir mezra gibi küçük ölçekli bir kırsal yerleşim olup, sonrada Mormonda'dan ayrılarak kendi topraklarına sahip olduğu düşünülmektedir. Mormonda yerleşimi 13. Yüzyıla ait Lembos Manastırı

[64] Dimitriev, 2001: 477-483
[65] Merkelbach,R. – Stauber, J., Steineepigramme aus dem Griechischen Osten, 1. Cilt, Die Westküste Kleiasien von Knidos bis Ilion, B.G. Teuner, Stuttgart, 1998, s.506.
[66] **A.e.,** s.126.
[67] Kontoleon, A., "Epigrafe tes Elassonas Asias" **AM** 14, 1899, s. 94.; Fontrier, A.M., "Les Monastere de Lembos pres Smyrne", **BCH** 16, 1892, s.397.

kayıtlarında da geçmektedir[68]. İkinci sınır taşı ise Mormonda ve Helos arasındaki sınırı göstermektedir. Helos'un sözcük anlamından hareketle Çiğli Değirmen derenin kaynağı Ovacık mevkiindeki kalıntıların Helos yerleşimine ait olabileceği öne sürülür[69]. Yamanlar Dağı'nda tespit edilen pekçok kırsal kalıntının manastır ya da çiftlik yapılarına mı, yoksa komelere ait olduğu henüz bu alanlarda bilimsel kazılar yürütülmediği için yanıtlanmamış bir sorudur[70].

İmparator Mavrikios'un MS 602 yılından öldürülmesi yerine Phokas'ın geçirilmesi nedeniyle daha önce tahta geçişinde büyük yardımlarını gördüğü Mavrikios'un intikamını almak isteyen Sasani Kralı II. Hüsrev Perviz(MS 591 – 628) MS 609 yılında Sardeis ve Ephesos dahil Anadolu'yu yağmalayarak tahrip etti. Saldırılardan Smyrna'nın etkinlendiğine dair bilgi yoktur. Ancak, bu sadırıların ardından tahta çıkan Heraklius'un dönemine tarihlendirilen bir yazıt bu dönemde Smyrna surlarının kullanılabilir durumda olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Sasaniler'in Smyrna'ya zarar vermedikleri düşünülür[71].

MS 7. Ve 8. Yüzyıllardaki Emevi akınları zamanında tahrip edildiği İmparator Konstantin Porphyrogenetos'a gönderilen raporlardan bilinmektedir. Nitekim, MS 654 ve 672 yıllarında olmak üzere Smyrna Arap filoları tarafından iki kez işgal edildi. MS 716 -717 yılları arasında Mesleme komutasındaki Emevi birliklerinin Konstantinopolis'I kuşatması sırasında yol üzerindeki Smyrna ve çevresi bu saldırılardan etkilenmiş olmalı. Bu dönemdeki Arap akınları bölgede kıyıların terk edilmesini ve dağlık bölgelere, savunmalı yerleşmelere göçe neden oldu[72].

---

[68] Doğer, E., **İzmir'in Smyrnası: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.125.
[69] **A.e.**, s.126.
[70] **A.e.**, s.127.
[71] Gregoire, H., **Recueil des Inscriptions Greques-Chretiennes d'Asie Mineure I**, Amsterdam 1968, s.22.
[72] Doğer, E., **A.g.e.**, s.127

MS 9. Yüzyılda Araplar'ın Doğu Akdeniz'de üstünlüğü el geçirmesi üzerinde kentler deniz saldırılarına karşı tahkim edilmeye başlandı. MS 856 yılına tarihlendirilen bir yazıt Smyrna surlarının güçlendirlmesinden söz etmektedir. 9. Yüzyılın sonlarında Batı Anadolu kıyılarını kontrol edebilmek için Samos Deniz Theması kuruldu ve Smyrna bu yeni idari birimin merkezi oldu. 12. Yüzyıla kadar limanı Bizans donanmasına ev sahipliği yaptı. Smyrna, bu dönemde Arap akınları, korsan saldırılarına karşı kazandığı stratejik üstünlük sayesinde gücü arttı. Öyle ki, MS 869 yılında Smyrna Piskoposluğu da yükselerek Ephesos Piskoposluğu'ndan ayrılır[73].

1071 yılında Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkmen gruplar Anadolu'ya yayılışı sırasında Smyrna 1080/81 yıllarında Çaka Bey'in kontrolüne geçti. Smyrna'da kendi donanmasını kuran Çaka Bey, önce körfeze sonra Batı Anadolu sahillerinin büyük bir kısmına hakim oldu. 1092 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Aslan tarafından zehirlendi. 1097 yılında Smyrna, Haçlıların yardımına sahip olan Aleksios Komnenos döneminda Smyrna geri alındı. Ancak, 11. Ve 12. Yüzyıllar boyunca Türkmen akınları ile kırsal bölgeler yağmalandığı Lembos Manastırı kayıtları izlenebilmektedir[74].

1204 yılındaki Latin İstilası sırasında Theodoros Laskaris tarafından Nikai'da Batı Anadolu'nun Latinler tarafından işgal edilmeyen bölgelerini kapsayacak bir devlet kuruldu. 15 Ekim 1211'de Konstantinopolis'teki Latin imaparatoru Henri, Rhyndokos (Orhaneli) Çayı yakınlarında Theodoros 1. Laskaris'I yendi ve Nymphaion'a kadar dayandı. Smyrna çevresinin savunmasını örgütleyen Sebasokrator Georgios Laskaris halkı dağlara taşıdı. 1212 yılında Latinler ve Laskaris hanedanlığı arasında yapılan anlaşamyla Smyrna – Pergamon çevresi İznik Bizans Devleti'nde kaldı. 13. Yüzyılda Smyrna Laskarisler için önemli bir deniz üssü ve kent olmuştur. Bu dönemde kentte surların onarımı, yeni kamu yapılarının inşası gibi ciddi bir imar görülmüştür. Bu dönemde kırsal alanda yerleşimlerin adları ve idari yapısı Lembos Manastırı

[73] Doğer, E., **a.g.e**., s.130.
[74] Fontrier, A.M., **a.g.e.,** s.402-407.

kayıtlarından kısmen bilinmektedir. Manastır kayıtlarına göre Baris(Bayraklı) ve Prinobaris(Bornova) birlikte nahiye benzeri bir idari birim oluşturmaktaydı. Gonopates, Demosion, Diakonia, Lilide, Kalybia, Prayles, Roumbakou, Lenos gibi yerleşme adları da bu çevredeki diğer yerleşmelere ait olmalıdır[75]. Nif Dağı'nın kuzeybatı eteklerindeki idari bölge ise buradaki Mantai köyünün adını almıştır. Bu bölgede Parakalamou, Panaretou, Aurelios ve Planou köylerinin isimleri Lembos Manastırı kayıtlarında yer alır[76].

Theodoros II. Laskaris'in(1254-1258) ardından 7 yaşındaki IV. Ioannes İznik Bizans Devleti'nin imparatoru ilan edildi. Mikhael VIII. Palaiologos naiblik makamına geldi. 1261 yılında Konstantinopolis'teki Latin işgalinin son bulmasıyla başkent geri taşındı ve Mikhael VIII. Palaiologos kendini imaparator ilan etti. Sırp ve Bulgar Krallıkları ve batıdaki bağımsız despotluklara karşı tedbir almak isteyen Palaiologos hanedanı kaynakları Batı Anadolu'dan Balkanlar'a aktarınca Batı Anadolu'da isyanlar baş gösterdi[77]. Latin – Slav ittifakına karşı kendine müttefik arayan Mikahael VIII. Palaiologos Cenova 13 Mart 1261'de Nymphaion antlaşmasını imzaladı. Antlaşmaya göre Smyrna Limanı ve Liman Kalesi(Neon Kastron) Cenevizlilerin kontrolüne geçti, Cenevizliler liman vergilerinin toplanması gibi imtiyazlar kazandı.

13. yüzyılın son yarısında Batı Anadolu'da uyguladığı politikalar nedeniyle Mikhail Palaiologos yerli halkın desteğini alamıyordu, buna karşın doğudan Türkmen grupları akınlar düzenliyor, kendileriine yerleşim alanları arıyordu. 1282 yılında tahta geçen II. Andronikos 1290 – 1293 yılları ararsında karargahını Nymphaion'a taşıyarak bölgenin savunmasını güçlendirdi. Başkente dönerken bölgeyi savunması için bıraktığı Aleksios Philantropenos ayaklarak kendini imparator ilan ettiyse de, çıkardığı ayaklanma bastırıldı. 14. Yüzyılın başlarında bölge Alanlar, Katalanlar gibi paralı

[75] **A.e**., s.402-405.
[76] **A.e**., s.402-407.
[77] Pakhymeres**, Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Palaeologis libre tredecem**, ed.: I. Ekker, Bonn, 1835; Doğer, E., **A.g.e**., s.142.

birlikler tarafından Bizans için savunulsa da Türkmen grupları kırsal alana büyük ölçüde yayılmış, Bizans kentleri arasındaki bağlantılar kesilmişti. 1317 yılında Aydınoğulları Kadıfekale'yi ele geçirdi, 1402 yılında Liman Kalesi'ni Timur ele geçirdi.

Özetle, Smyrna çevresinde ilk iskanın Neolitik Dönem'de başladığı Alyattes kuşatması, Pers İstilası, Hellenistik Dönem savaşları, Arap ve Türkmen akınlarının yaşandığı çatışmalı dönemlerde dağ yerleşimlerinin tahkim edildiği ya da mevcut tahkimatların güçlendirildiği görülmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi gibi barış dönemlerinde ise kent merkezinin yanısıra ovalık alanlarda verimli tarım arazilerinde kurulu yerleşimlerde de nüfus yoğunlaşmış olmalı. Geç Antik Çağ'da Ephesos limanının alüvyonla dolmuş olması, Arap akınları, korsan saldırılarına karşı savunmayı örgütleyecek ve ticaret için kullanılacak güvenilir liman olarak Smyrna'nın öne çıkıp güçlenmesine neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

SMYRNA ve ÇEVRESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

A. Coğrafi Özellikler

Eski Smyrna, İzmir Körfezi'nin kuzeydoğusunda bugünkü adıyla Bayraklı'da kurulmuştur. Bugün, yerleşimin katmanları Tepekule olarak adlandırılan höyüğü oluşturmaktadır. Son Paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmalarına göre günümüzden 7000-6000 yıl kadar önce sığ sular ve kıyı bataklıkları ile çevrili bir yarımada olan Tepekule; Manda Çayı, Kocaçay gibi derelerin taşıdığı alüvyonlarla sonucu körfezin doğu kıyısının 1,5-2 km. dolmasıyla kıyıdan yaklaşık 550 m. içeride kalmıştır[78] (Lev.2a). MÖ 1. Yüzyılda ise kent, ovanın güneybatısında kuş uçuşu yaklaşık 6 km uzaklıktaki Kadıfekale (Pagos) eteklerinde yeniden kurulmuştur. Dolayısıyla, Smyrna kentinin coğrafyası İzmir Körfezi, Bornova Ovası ve akarsuları ve ovayı çevreleyen dağlardan meydana gelmektedir (Lev.1) . Coğrafi olarak bu bölge güneydoğuda Küçük Menderes havzasının bir parçası olan Torbalı Ovası; kuzeyde Gediz havzası ve batıda Gediz Havzası içinde kalan Nif (Kemalpaşa) Ovası ile çevrelenmektedir.

Smyrna'nın batısında günümüzdeki adıyla İzmir Körfezi bulunur. Körfez, antik kaynaklarda Hermos (Gediz) Nehri nedeniyle Hermos Körfezi, Meles (Halkapınar) Nehri'ne atfen Meles Körfezi veya doğrudan kentin adıyla Smyrna Körfezi,

[78] Karadaş,A., "Bornova Ovası (İzmir) Holosen Paleocoğrafyası ve Kıyı Çizgisi Değişimleri", Ege **Coğrafya Dergisi** 23, 2014, 36-52; Öner, E., vd., "Bornova Ovası ile Bayraklı Höyüğü Çevresinde Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları(izmir)", TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim 2018, ed.: N.Türkoğlu, R.Bayar, K.Kerime, C., H.Kılar, E.Gökkaya, Ankara, 2018, s.296-310.

Smyrnalılar'ın Körfezi isimleri ile anılır[79]. A. Aristeides (MS.117 -181) körfezin girintili çıkıntılı kıyıları ile denizcilerin sığınabileceği güvenli kıyıları olduğuna dikkat çeker.

"*Doğası gereği aslında açık bir deniz olmasına rağmen körfez adeta nezaketin, güzelliğin bağrında yattığı yer gibidir. Sadece tek bir isimle, körfez olarak tanımlanmasına rağmen aslında her bir çıkıntısıyla kendi başına birer körfez oluşturmaktadır. Üzerinde sayısız rıhtım ve dinlenme noktası vardır. Bunun adeta yerden fışkırmış bir sürü çukura benzediğini söyleyebilirsiniz. Küçük girişleri olan yarımadaları sayesinde üzerinde demir atılabilecek pek çok yeri barındırır*"[80]

İzmir körfezi, güney bölümünün 24 km.'ye varan uzunluğu ile, Ege Denizi'nin doğu kıyısındaki en derin girintilerden biri olarak, Batı Anadolu'nun doğu-batı doğrultulu yapısal çukurlarından birinin batı bölümüdür. Söz konusu yapısal çukurun doğu bölümü üzerinde ise Bornova Ovası şekillenmiştir. İzmir Körfezi, fiziksel özelliklerine göre dış körfez, orta körfez ve iç körfez olarak üç bölüme ayrılmıştır. Karaburun, Çilazmak Dalyanı arasında kalan bölüm dış körfezdir. Körfezin bu bölümünün kuzey kıyılarında Phokaia ve Leukai kentleri, güney kıyısında ise Klazomenai yer alır. Orta körfez ise Çilazmak Dalyanı Yenikale Geçidi arasında kalan bölümdür. Yenikale geçidinden sonra Smyrna'nın bulunduğu iç körfez başlar. Plinius (MS 23-79), Smyrna yakınlarında Peristeridai, Karteria, Alopeke, Elaioussa, Bakkina, Pysteira, Krommyones ve Megale isimli adalardan söz etmektedir[81].

Prokesch von Osten, Çatalkaya'nın denizle birleştiği noktanın Smyrna Körfezi'nin başlangıcı olduğunu belirtir[82]. Bu tarif günümüzde İzmir Körfezi'nin orta körfez adıyla incelenen bölümüne denk gelmektedir. Cecil John Cadoux da, İzmir Körfezi ya da

[79] Steph. Byz. i.15a; Plin.nat. v.29; A.Aristeid. xvii.22.
[80] A. Aristeid., xvii. 22.
[81] Plin.nat. v.29
[82] Prokesch von Osten,A., "Smyrna" **Jahrbücher der Literatur** 68, Anz.-Blatt., 1834, s. 55-86.

İzmirliler'in körfezi adının doğu uçtaki iç körfez için kullanıldığını, Hermos Körfezi'nin ise "*daha geniş olan kuzeybatı bölüm*" olarak tarif ettiği Gediz (Hermos) Deltası kıyıları, orta ve dış körfez için kullanıldığını aktarmaktadır[83].

Richard Pococke (1704-1765), iç körfezin Yenikale geçidinden kontrol edilebildiğini belirtir. 1739 yılında İzmir'e gelen Pococke, deniz tabanında Hermos (Gediz) Nehri'nin getirdiği miller yüzünden oluştuğunu tahmin ettiği geniş kum yığınınından kaynaklı sığlığın körfez girişini daralttığını, gemilerin burada sıralandığını, yığının karşı kıyısındaki burun üzerinde de körfez girişi çıkışlarını kontrol eden Yenikale'nin bulunduğunu yazar[84]. Cadoux, körfezin kuzey kıyılarındaki bu sığlığın antik dönemde daha az olduğunu düşünmektedir[85]. Doğer ve Gezgin, körfezin en iç noktasında yer aldığı için Smyrna'nın denizden gelecek ani saldırılara karşısında avantaj kazanmış olabileceğini, ancak öte yandan bu stratejik üstünlüğün kentin deniz ticaretine katılımını zorlaştırmış olabileceğini de belirtir[86].

Smyrna çevresindeki bir diğer önemli yeryüzü şekli Bornova Ovası'dır. Dağlardan gelen akarsuların oluşturduğu kıyı dolguları ve birikinti konileri ile şekillenen ovadaki Yeşilova Höyüğü'ndeki kazılar ovadaki ilk yerleşimleri günümüzden 8000-8500 yıl öncesine tarihlendirmektedir[87]. Antik Çağ'da verimli tarım arazileri ve bu arazileri işleyen nüfusun barındığı kırsal yerleşmeler ova geneline yayılmış olmalıdır. Strabon

[83] Cadoux,C.J., **İlkçağ'da İzmir:Kentin, Eski Çağlardan İ.S. 324'e Kadar Tarihi**, İletişim Yayınları, Çev.: Bilge Umar, İstanbul, 2003, s. 43.
[84] Pococke, R., **Voyages de Richard Pockocke, membre de la société royale, et de celle des antiquités de Londres, etc., en Orient, dans l'Égypte, l'Arabie, la Palestine, la Syrie, la Grèce, la Thrace, etc., Vol. V. Paris**, s.3.
[85] Cadoux, C.J., **A.g.e.**, s.43.
[86] Doğer,E.,- Gezgin,İ., "Arkaik ve Klâsik Dönem'de Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", II. Uluslararası İzmir Sempozyumu, 1998, s.7.
[87] Derin,Z.,"Yeşilova Höyüğü", **Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research**, Ed.: M.Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2012, s. 183.

(MÖ 64- MS 24) Smyrna halkının köylerde yaşadığı bir dönemden söz etmektedir[88]. Cadoux, Strabon'un söz ettiği, Alyattes'in Smyrna'yı ele geçirmesinden sonra Smyrnalılar'ın göç ettiği köylerin yerlerini Bornova Ovası'ndaki Bornova, Naldöken, Hacılar, Narlıköy, Pınarbaşı, Işıklar, Kokluca ve Buca'nın belli ettiğini düşünür[89]. Yeşilova Höyüğü'ndeki kazı çalışmalarında da Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen bulgulara rastlanmıştır[90]. 20. Yüzyılın başında Cadoux'un tarifiyle "*bereketli ovalara serpilmiş güzel kasabacıklar*" görünümünde olan bu yerleşmeler günümüzde ova yüzeyini neredeyse tamamen kaplayan kentleşme içerisinde modern İzmir kentiyle fiziksel olarak birleşmiştir[91]. Bu nedenle, mevcut kentleşme ovadaki eski kırsal yerleşim sisteminin tespitini güçleştirmiş, günümüzde kentsel arkeoloji alanının konusu haline getirmiştir.

Bornova Ovası'ndaki akarsular; Kocaçay (Bornova) Deresi, Arapdere (Gökdere), Pınarbaşı Çayı, Kemer Çayı, Halkapınar (Meles) Çayı, Poligon Deresi ve Balçova Deresi'dir. Kaynağı Yamanlar Dağı'nda bulunan Laka Deresi ve Eğridere birleşerek Bayraklı Çayı'nı oluşturup eski Smyrna'nın (Bayraklı) güneyinden geçerek denize dökülür (Lev.3).

Bu akarsular arasında Meles Nehri, Smyrna ile özdeşleşmiştir. Aelius Aristeides, Philostratos, Himerios, Plinius gibi çoğu yazar Smyrna'dan Meles ile birlikte söz etmektedir[92]. Örneğin Strabon, Meles Irmağı'nın surların yakınından aktığını

[88] Strab., xiv.i.37
[89] Cadoux,C.J., **a.g.e**., s.125.
[90] Derin, Z.,- Batmaz, A., **a.g.e.**, s.78.
[91] Cadoux,C.J., **a.g.e**., s.125
[92] A. Aristeid, xii.444; Philostratos, vii.8.285; Him.Eclog., xiii 31; Plin.nat. v.24.

yazmıştır[93]. Homeros'un (MÖ 9. Yüzyıl), nehrin personifikasyonu Meles ile bir nymphe olan Kretheis'in oğulları olduğu inanışı ünlü ozanın Smyrnalı olduğu iddiasını güçlendirmek için kullanılmış ve Homeros'a "Melesigenes" (Meles'in oğlu) lakabı verilmiştir[94].

Bu durum bölgedeki diğer tüm akarsulardan farklı olarak Meles Irmağı'nın Smyrna kentinin kimliği ile ne kadar özdeşletiğini, kentin sembollerinden biri haline geldiğini gösterir. Nitekim, Stephanos Byzantinos, Smyrna'ya Meles adının verildiğini, körfezin de bu isimle anıldığını yazar[95]. Smyrna sikkelerindeki Meles personifikasyonu da nehrin antik Smyrna için taşıdığı değerin arkeolojik buluntular üzerindeki göstergesidir[96].

Meles Nehri'nin lokalizasyonu araştırmacılar için 17. Yüzyıldan itibaren tartışma konusu olmuştur. Lokalizasyon, antik metinlerin tariflerine göre Smyrna kentinin konumundan hareketle yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Meles isminin ilk olarak eski Smyrna'nın yani Bayraklı'nın çevresinden geçen akarsulardan birine verildiğini, Hellenistik Dönem'de kentin Pagos'a taşınmasıyla Meles isminin de buradan akan Halkapınar'a geçmiş olabileceği kabul edilir[97].

Smyrna ve çevresindeki akarsular taşıdıkları alüvyonlarla yeryüzü şekillerinin değişiminde her dönem etkili olduğu anlaşılmaktadır. Akarsular, körfezde kıyı kenar

[93] Strab. xiv.i.37
[94] Malay,H., "Smyrna, Meles ve Halkapınar", **Dr. Eren Akçiçek'e Armağan**, Ed.: G.Gökser, İzmir, 2010, s.131.
[95] Steph. Byz. i.15a
[96] Malay, H., **a.g.e.**, s. 131-135.
[97] Meles Nehri lokalizasyonu hakkında tartışma için Bkz. Cadoux, C.J., **a.g.e.**, s. 31-39.; Doğer,E., İzmir'in Smyrna'sı: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.21; Malay,H., **a.g.e.,** s.131.

çizgisinde değişikliklere neden olmuş; Bornova Ovası'nda birikinti konileri oluşturmuştur. Bornova yerleşiminin çekirdeği de Kocaçay'ın oluşturduğu bir birikinti konisi üzerindedir[98].

Hermos (Gediz) Nehri, Amanara (Yamanlar) Dağı'nın kuzeyinden geçerek denize dökülse de, Smyrna coğrafyasında oldukça etkili bir akarsudur. Menemen çevresindeki Panaztepe ve Limankent'te yapılan jeomorfoloji çalışmalarına göre, İzmir Körfezi'nin kuzey kıyı kenarı günümüzden 10000-7000 bin yıl önce daha içeride yaklaşık olarak Maltepe sırtlarının doğu eteklerine kadar sokulmaktaydı[99]. 6000 yıl önce kıyılardaki denizel ortamın sığlaştığı, deltanın oluşmaya başladığı, taşkınlarla delta ovasının tüm yüzeyinde birikintiler meydana geldiği tespit edilmiştir[100]. Hermos (Gediz) Nehri'nin taşıdığı alüvyonlarla körfezin bir lagün gölüne dönüşmesini önlemek için 1886 yılında nehrin yatağı değiştirilmiştir[101]. Herodotos zamanında ise günümüz yatağına yakın aktığı anlaşılmaktadır[102]. Çamaltı Tuzlası'ndaki 5. – 6. Yüzyıla tarihlendirilen kalıntılar, bu alanın Geç Roma Dönemi'nde kara olduğu göstermektedir[103].

Smyrna'nın çevresi, batıdaki körfez dışında, dağlarla çevrelenmiştir. Bu durum Plinius'un da ilgisini çekmiştir;

"*Doğduğu yer çok uzakta olmayan Meles Çayı'nın can kattığı Smyrna, bir Amazon tarafından kurulmuş daha sonra İskender tarafından yeniden kurulmuştur. Asia'nın en ünlü dağları en çok bu bölgede uzanır. Uç noktaları Olympos'un uzantılarıyla birleşen Smyrna ve Termetis'in arkasındaki*

[98] Doğer,E., **a.g.e.**, s.20).
[99] Öner, E., -Vardar, S., "Gediz Deltası Paleocoğrafyasında Panaztepe'nin Limanını Bulma Umudu", **Journal of Awaraness** Cilt 3, Özel Sayı 2018-1, s.7.
[100] **A.e.**, s.6.
[101] Doğer, E., **a.g.e.**, s.17.
[102] Hdt., i.80
[103] Doğer,E., **a.g.e.**, s. 18.

Mastousia, Drako Dağı, Tmolos, Kadmos ve bu diziyi izleyen Taurus tarafından takip edilir. Smyrna'dan sonra Hermos Nehri, adını verdiği düz ovaları biçimlendirir."[104].

Bornova Ovası, kuzeyde Yamanlar Dağı ve Sipylos (Manisa) Dağı, doğuda Nif Dağı ve güneydeki uzantısı Tahtalı Dağları, güneybatıda ise Kızıldağ (Mastousia) ile çevrilidir.

Yamanlar Dağı ve Sipylos Dağı, Bornova Ovası'nı kuzeyden sınırlar. Jeolojik olarak oldukça belirgin iki ayrı kütle şeklindeki bu dağlar Sabuncu ya da Sabanca Beli denilen bir geçit ile birbirinden ayrılır. Sipylos adı, bazen iki kütle için kullanılsa da aslında doğudakin Manisa Dağı'nın antik adı olarak bilinmektedir[105].

Yamanlar Dağı, doğu- batı doğrultusunda volkanik yapıda bir kütledir. Yamanlar Dağı'nın kuzeyinden geçen Hermos Nehri, dağın batısında bir delta ovası oluşturarak körfeze karışır. Yamanlar Dağı'nda en kuzeyde Palaudis (Asartepe) olmak üzere, (Herakleia) Balıkkayası, Melanpagos, Boztepe ve Çeltiktepe'de kaleler tespit edilmiştir. Çobanpınarı, Adatepe/Sancakkale ve Küçük Yamanlar Kulesi ve Bornova Ovası'na varmadan önceki son hatta bir gözetleme kulesi olan Aksertepe, Büyükkale (Akropolis Kalesi) bulunur[106]. Kuzeydeki sıradağlardan doğudaki Sipylos Dağı ise geniş bir vadi ile Tmolos (Bozdağlar) silsilesinden ayrılır[107].

Yamanlar Dağı ve Sipylos sıradağlarının batı, kuzey ve doğusunda Hermos (Gediz) Vadisi bulunmaktadır. Hermos Vadisi, Kütahya il sınırındaki Murat ve Şaphane Dağları'ndan doğan Hermos Nehri ve kolları beslenmektedir. Hermos Nehri, Yamanlar

[104] Plin.nat. v.31.118 – 119.
[105] Cadoux,J.C., **A.g.e**.,s. 25
[106] Miltner, F.- Miltner, H., "Forschungen in Alt- Smyrna I Berichtüber eine Vorunterchung in Alt-Smyrna",**ÖJh** 27, 1931, s.125-188, Akurgal, E., "Arkaik ve Klâsik Çağlarda İzmir", **Belleten** 37, 1946, s.55-71; Doğer, E., - Gezgin,İ., **a.g.e.,**s.21.
[107] Akşit, O., **Manisa Tarihi**, İstanbul, 1983, s.18.

Dağı'nın batısında İzmir Körfezi'nde büyük bir delta oluşturarak denize dökülmektedir. Erken dönemlerde bir Aiol kenti olarak tanınan Smyrna'nın Ionia kenti olarak tanınmasından sonra Hermos Nehri, Aiolis ve Ionia bölgeleri arasında doğal bir sınır oluşturmuştur.

"*Ionia kıyılarının sınırları şöyle çizilebilir; bu kıyılar Miletoslular'ın Posidion'undan ve Karia sınırlarından Phokaia'ya ve Hermos ırmağına değin uzanır ki, burası sonraları Ionia kıyı boyunun sınırı olmuştur."*[108]

Doğu'da ise Nif (Olympos) Dağı bulunmaktadır. Nif Dağı, Tmolos (Bozdağlar) silsilesinin en batıda kalanıdır. Dağın altında kumlu killi kayalar, üst katmanlarında bloklar halinde kireçtaşları bulunur. Yerkabuğu bloklarının güneye çarpılmasıyla yükseldiğinden kuzeye bakan yamaçları dik ve yüksek, güney yamaçları daha az eğimlidir[109]. Nif Dağı ile doğusundaki uzantısı arasında Karabel Geçidi, kuzeyinde ise Sipylos Dağı ile Nif Dağı arasında doğudan Bornova Ovası'na geçişi sağlayan Belkahve geçidi vardır. Nif Dağı, zengin su kaynaklarına sahip olması nedeniyle yerleşime elverişli bir coğrafyadır. Bununla birlikte doğudan gelecek saldırılar için de önemli bir savunma noktasıdır. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda tespit edilen kale ve gözetleme noktaları Belkahve, Kızkalesi/Ballıcaoluk, Kaynakkale, Kocadağ, Kalekayası/Sivrikaya, Kaletepe I ve II Nif Dağı'nda yer alır[110].

---

[108] Strab. xiv.i.2.

[109] Kayan, İ., "Kemalpaşa Çevresinde Geçmişten Günümüze Arazi Kullanımı ve Günümüzdeki Sorunlar", Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu 3-5 Haziran 1999, Kemalpaşa – İzmir, **Kemalpaşa Kaymakamlığı ve Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Bildiriler Kitabı**,1999, s.1-16.

[110] Doğer, E., - Gezgin, İ., **A.g.e.**, s.13-17; Meriç,R., "Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış, **Ege Üniversitesi Coğrafya Dergisi** 4, 1988, s.202-212;Tulunay,E.T., "Smyrna(İzmir) Yakınlarında Birçok Kültürü Barındıran Dağ: Nif(Olympos), **Coll An** XI, 2012, s.81-99; Peker,M., "İzmir Nif Dağı'nda Bir Kale Yerleşimi: Ballıcaoluk", **Türkiye'de İskân ve Şehirleşme Tarihi**, Haz. M.A. Beyhan, İstanbul, 2012, s.1-15.

Nif Dağı'nın doğusunda Hermos'un bir kolu olan Kryos (Nif) Çayı ile sulanan Kemalpaşa Ovası bulunur. Coğrafi olarak Hermos Vadisi'nin bir parçası olan bu alan ova tabanı, etekler ve dağlık – tepelik alanlar olarak alt bölgelere ayrılmıştır[111]. Ovada yapılan yüzey araştırmalarında Ulucak Höyük, Nemrut Höyük ve Yenmiş Höyükleri tespit edilmiştir[112].

İzmir Körfezi, ve Bornova Ovası'nın güneyi Mastousia (Kızıldağ-Tekke Dağı) ile sınırlanmaktadır. Kızıldağ'da Çatalkaya ve Akçakaya'da iki tahkimat kalıntısı bilinmektedir. Hellenistik kentin akropolisi Pagos tepesi de Kızıldağ'ın uzantılarından biridir. Kızıldağ'ın batısındaki Mimas (Karaburun) Dağı'ndan Seferihisar-Urla düzlüğü ile ayrıllır. Plinius (MS 23-79) ve Pausanias, Büyük İskender'in Seferihisar – Urla düzlüğünde İzmir Körfezi ile Sığacık Körfezi'ni birbirine bağlayacak bir kanal açtırmak istediğini bildirir[113]. Kanal açılabilmiş olsaydı, İzmir Körfezi'nin doğu ucunda yer alan Smyrna kentinin Ege Denizi bağlantısı da kolaylaşacaktı.

"*Mimas, Büyük İskender'in, Erythrai'ye bağlı bir ada oluşturmak ve iki körfezi birleştirmek amacıyla ovanın 7,5 millik bir mesafe boyunca kesilmesi için emir verdiği yerdi"*[114]

"*Philip'in oğlu İskender, Mimas Burnu boyunca bir kazı yapmak istiyordu. Ancak bu, onun başarılı olmadığı tek girişim olmuştur"*[115]

2015. Smyrna'ya Ulaşan Yol ve Güzergâhlar

Akhaimenid Dönem ve Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu'da iki önemli ana yol bilinmektedir; Sardeis – Susa arasındaki Kral Yolu, ve Ephesos'tan başlayarak

[111] Kayan, İ., A.g.e., s.1.
[112] Derin, Z. – Batmaz, A., A.g.e., s.75.
[113] Plin. N.H. v.31, Paus., 2.i.5
[114] Plin. N.H. v.31.
[115] Paus. 2.i.5.

Euphrates'I (Fırat) aşan koine hodos (ortak yol)[116]. Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren kapsamlı bayındırlık faaliyeletlerine konu olan yolların güzergahlarının coğrafi şartlar nedeniyle antik dönemden günümüze çok az değişerek geldiği bilinmektedir. Mil taşları, yol anıtları gibi arkeolojik izlerin yanı sıra antik yolların saptanmasında coğrafya da önemli veriler sunmaktadır. Bu nedenle Smyrna coğrafyasında dağlar arasındaki dar geçitler antik yolların güzergâhları hakkında birer topografik referans oluşturduğu söylenebilir[117] (Lev.4).

Yamanlar Dağı'nın kuzeyinden geçen Hermos Nehri oluşturduğu vadi ile Lydia ve Güney Aiolis bölgeleri arasında doğal bir güzergâh oluşturmaktadır. Bu hat üzerinde Kayıkçı Geçidi Aiolis – Smyrna sınırının aşılmasına en elverişli sığlıktaki yerdir[118]. MS 2. Yüzyılda Hatip Aelius Aristidies Smyrna'dan Pergamon'a yapmış olduğu yolculuğu inceleyen G. E. Bean ve J.M. Cook, Aristeides'in Hermos'u geçtiği noktanın burası olduğunu düşünür[119].

Aiolis bölgesinden Ionia'ya ulaşan yol için en uygun topografya Yamanlar Dağı'nın batı yamaçlarını takip ederek güneye inen ve antik dönem kıyı şeridini doğuya doğru takip ederek Smyrna'ya ulaşan güzergahtır. Antik Dönem kıyı kenar çizgisinin daha doğuda olduğu düşünüldüğünde, Bayraklı-Tepekule de geçilmesi gereken yerlerden biridir[120]. Mezarlıkkale, Küçük Yamanlar Kulesi, Büyükkale, Sancaklıkale,

[116] Mitchell, S., **Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor** – 1, Oxford, 1995, s.3.
[117] **A.e.**, s.10.
[118] **A.e.**, s. 24.
[119] Bean, G.E., Aegean Turkey: An Archaeological Guide, Londra, 1967, s. 95-97., Cook, J.M., BSA 53-54, S.20.
[120] Doğer-Gezgin, s.8

Çobanpınarı, Kayalık Nezaretyeri bu güzergâh çevresinde tespit edilebilen kale ve gözetleme yerlerdir.

Sipylos ve Nif dağlarının birbirine yaklaştığı noktadaki Belkahve Geçidi ise doğudan Smyrna'ya ulaşmak isteyenler için önemli bir giriştir. Bir kale ile kontrol edilen geçit, kimin kontrolünde olduğuna bağlı olarak, hem Lydia Bölgesi'nden Smyrna'ya yönelik bir saldırı hem de Smyrna üzerinden Lydia Bölgesi'ne yönelik bir saldırı için stratejik bir savunma alanıdır[121]. Günümüzde de doğudan İzmir'e ulaşan karayolu en uygun topografya olduğu için Belkahve geçidinden geçmektedir.

Belkahve Geçidi'nin güneyindeki Karabel Geçidi Bozdağlar ve Nif Dağı'nın birbirine yaklaştığı noktada, Batı Anadolu'nun iki verimli alanı Hermos ve Kaystros Vadileri arasında geçişi sağlamaktadır. Karabel'de tespit edilen anıtlar, Karabel'in MÖ 1200'den itibaren önemli bir geçit olduğu ve bu dönemde doğal bir sınır oluşturduğu göstermektedir. Varlığından ilk defa Herodotos tarafından "Mısır Kralı Sesostris"e atfedilerek söz edilen Karabel Anıtı[122]; Seha, Mira ve Hapalla ülkelerinin sınırlarının kesişiminde, bir kaya yüzeyindeki niş içinde alçak kabartma tekniğinde işlenmiş bir kaya anıtıdır (Karabel A)[123]. Anıttaki Hitit kıyafetli erkek tasvirinin baş ile mızrak ucu arasında Anadolu Hiyeroglifi bir yazı bulunur[124]. Karabel geçidinde Karabel B ve Karabel C olarak adlandırılan iki Hitit anıtı daha tespit edilmiştir. Karabel A'nın yaklaşık 180 m. güneyindeki Karabel B, ana kayadan kopmuş bir kütle üzerinde, Karabel A gibi, sağa doğru yönelmiş halde mızraklı bir insan figürü çok az bir kısmı

[121] **a.e**., s.9.
[122] Hdt.ii.160
[123] Hawkins, D., **A.g.e**., s.4.
[124] Karabel Anıtları hakkında bilgi ve kaynakça Doç.Dr. Hasan Peker (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Hititoloji Ana Bilim Dalı Başkanı)'den alınmıştır. Yazıt A J. D. Hawkins tarafından şu şekilde okunmuştur: (1) *Kral Tarkasnawa, Mira <ülkesi> kralı* (2) *Mira ülkesi kralı Alantalli?'nin* [*oğlu*] (3) *Mira ülkesi kralı*[*Kupanta-Kuruntiya?*]*'nın torunu"* Hawkins, J.D., "Tarkasnawa King of Mira", **Anatolian Studies** 48, 1998, 1-31.

korunmuş halde belgelenmiştir[125]. Karabel C ise, Karabel B'nin 10 m. kuzeyinde bir kaya parçasının kuzey ve doğu yüzlerindeki içinde Tarkasnawa adı geçen Anadolu hiyeroglifli yazıtlardır[126]. Gertrude Bell arşivindeki bir fotoğrafta Karabel'den geçen antik yolun ana kaya üzerine açılmış hattı görülmektedir[127]. Karabel B, C ve antik yol izi yol genişletme çalışmaları sırasında yok edilmiştir[128]. Sardeis üzerinden Ephesos'a ulaşan yol Kaystros havzası ile Hermos Havzası arasındaki Karabel geçidini kullanmaktadır.

Güneyden Smyrna'ya ulaşan yol için Nif Dağı'nın güneybatısı ve Cumaovası güzergâh oluşturmaktadır[129]. Nif Dağı'nın güneybatısında Kocadağ Kalesi, Kaynakkale, Sivrikaya gibi kalelerin ve gözetleme yerlerinin bulunması antik dönemde bu güzergahın kullanıldığı düşüncesini desteklemektedir.

Doğer ve Gezgin'e göre, Klazomenai – Smyrna yolu için Kızıldağ'ın kuzey eteklerine yakın bir güzergâh izlenmiş olmalıdır[130].

Smyrna'ya denizden ulaşım, kent körfezin en derin yerinden konumlandığından körfezin girişinde ve sahip olduğu adalarla özellikle orta körfezde etkin olan Klazomenai tarafından kolaylıkla kontrol edilebilir görünmektedir. 18. – 19. Yüzyıl gezginlerinin notlarında iç körfezin girişi kuzeyde Gediz'in deniz tabanında biriktirdiği alüvyonlarla sığlaştığından ancak, güneyde Yenikale açıklarından mümkün görünmektedir. Ancak, bu

[125]Bittel, K., "Die Reliefs anı Karabel bei Nif (Kemal Paşa): Nebst einigen Bemerkungen über die Hethitischen Denkmaler Westkleinasiens", **Archiv für Orientforschung** 13 (1939-1941)1941, 182 - 185.
[126] Hawkins,D., **A.g.e**., s.8.
[127] Gertrude Bell Arşivi, (çevirimiçi)http://gertrudebell.ncl.ac.uk/images/F_017.jpg, 06.04.2019.
[128] Baykan, C., "Karabel Kaya Anıtı Koruma Önlem Planı", **İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı**, Ed.: I. Şahin, Trakya Üniversitesi, 2012, s.36.
[129] Doğer,E., - Gezgin, İ., **A.g.e**., s.9.
[130] A.e., s.9.

sığlığın antik dönemde daha az olduğunu ve dönemin gemi tipleri için de daha az engel teşkil ettiğini düşünebiliriz.

2015. **Antik Kaynaklar ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Smyrna Khorası Sınırları Hakkında Görüşler**

Hellencede kent merkezleri "αστυ (asty)" olarak anılırken, kentin kırsal alanı toprak anlamına gelen "γῆ (ge)" ya da çoğunlukla "χώρα (khora)" sözcüğü ile tanımlanırdı[131]. Khora teriminin hem coğrafi hem de idari bir alanı tanımlamak için kullanıldığı bilinmektedir. Morris, bir kentin kırsal alanı ile arasındaki politik, sosyal ve ekonomik ilişkilerle tanımlanabileceğini düşünür[132]. Kentlerin gıda ihtiyacının karşılanabileceği tarım ve av alanları gibi kaynaklara sahip kırsal alanın Pazar ihtiyacı bu ikilinin etkileşimi sonucu bütünleşir.

Polis kavramı için de kırsal alan önemli bir bileşendir. Antik dünyada bu ilişki sadece üretim-tüketim ilişkisi içinde değil, varoluşsal olarak da kuvvetlidir. Kuruluşu ve dağılışı kırsal alan üzerinden tanımlayan synoikismos ve dioikismos kavramları bu varoluşsal ilişkinin bir göstergesidir. Antik kaynaklarda karşımıza çıkan synoikismos kelimesi, bir kentin kuruluşunda farklı grupların birleşmesini tanımlamakta kullanılmıştır[133]. Cavanagh'ın değerlendirmesine göre arkeologlar tespit ettikleri synoikismos örnekleri ile bu Hellence kelimeyi "*farklı bir yerleşim yapısına yol açacak yeni bir siyasal ittifakı, yani kent kırsal arasında nüfusun ve etkinin radikal olarak*

[131] Gregory, A.P., **a.g.e**., s.20.
[132] Morris, I., "Kent ve Devlet Olarak Erken Polis", **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, ed.: J.Rich, A. Wallace- Hadrill, çev.: L. Özgenel, Homer Kitabevi, 2000, s.27.
[133] Thuk. 3.92-93, 1.24.2 ve 6.5.1

yeniden dağılımını ifade etmek" için kullanmışlardır[134]. Attika örneğini öne süren Owens, bu ittifağın her zaman toplulukların fiziksel olarak bir yerde yeni bir yerleşme kurması ya da mevcut bir yerleşmede toplanarak orayı kentleştirmeleri şeklinde değil, bazen sadece siyasal bir birleşmeyi de tanımlayabileceğine dikkat çeker[135]. Diğer anahtar kavram dioikismos'tur. Antik kaynaklarda synoikismos'a göre daha az rastladığımız dioikismos Ksenophon (MÖ 435-355), Demosthenes (MÖ 385-323), Diodoros (MÖ 1. Yüzyıl), Pausanias'da (MS 2. Yüzyıl) karşımıza çıkmaktadır[136]. Synoikismos'un tersi bir süreci, bir polisi meydana getiren birleşmenin dağıtılmasını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bilinen örneklere göre bu eylem daha çok galip düşmanın cezası olarak gerçekleştirilmiştir. Bu örnekler Mantineia, Phokis bölgesi kentleri ve Strabon'un tarih hatası yaparak "*Smyrna Lydia'lılar tarafından yerle bir edildikten sonra, halkı 400 yıl kadar köylerde yaşamaya devam ettiler*" şeklinde verdiği bilgi doğruysa Smyrna'dır[137]. Her koşulda synoikismos ve dioikismos kavramları bir polisin var oluşu ya da çöküşünde kırsal alanın rolünü gösteriyor.

Tüm bu nedenlerle surlarla çevrilmiş kent merkezlerinin korunması kadar kırsal alanın savunulması da antik kentler için önemli bir mesele olmalıydı. Özellikle tarım alanları, gıda ihtiyacı kentlerin ekonomisi için hayati önemde olduğundan asty ve khoranın bütüncül şekilde korunup, kontrol edilmesi fikrinin polisin kurumsallaşması paralel geliştiği, bu nedenle polisin oluşumunun önemli koşullarından biri olarak da khoranın kontrolü ve savunulmasının ortaya çıktığı kabul edilir[138].

---

[134] Cavanagh, W.G., "Araştırmalar, Kentler ve Synoikismos", **Antik Dünyada Kırsal ve Kent,** Homer Kitabevi, 2000, s.106.
[135] Owens,.E.J., **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, çev.: C.Bilsel, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000, s.3.
[136] Ksen. Hell v.2.1-8, Demosth. xix.65, Diod.xvi.60.2, Paus. x.33.8.
[137] Strab. xv.1.37.
[138] Koparal, 2012:140-141.

Khoranın sınırları genellikle dağ, akarsu gibi yeryüzü şekilleri ile belirlenir; ancak bir idari alan olarak khoraların yeryüzü şekillerine dayalı sınırlarının politik koşullara göre değiştirildiği de görülür[139]. Örneğin, MÖ 4. Yüzyıl başlarında khoradaki tarım alanlarının yetersizliğinden dolayı Klazomenai, körfezin kuzeyinde Hermos Nehri ağzında Leukai'I egemenlik alanına dahil etmek istemiştir[140]. Merkezi yönetimlerin polisler üzerinde etkili olduğu Hellenistik Dönem'de ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde cezalandırma ya da ödüllendirme amaçlı sınır değişiklikleri görülmektedir. Bu durum khora sınırlarının belirlenmesi için bir polisin içinde bulunduğu coğrafi biriminin yani doğal sınırların tanımlanmasının önemli olduğunu, ancak doğal sınırlarda politik koşullardan kaynaklı değişiklikler olabileceğinden epigrafik ve arkeolojik verilerin, tarihsel arka planın da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Khoranın topografyası ve doğal kaynakları yerleşim birimlerinin kome gibi yerleşim birimlerinin dağılımı, kale ve gözetleme noktalarının oluşturduğu savunma hatlarının kurulması için de belirleyecidir. Ancak, bir khoradaki her tahkimli yerleşme bir savunma hattının parçası olmayabilir. Örneğin, "prygoi" ya da "bareis" denilen Hellenistik Döneme tarihlendirilen kuleli çiftlik yapıları gibi[141]. Bir savunma hattının parçası olmaktan çok çiftliklerin kendisini korumak için inşa edilmişlerdir. Bu yapıların iyi bilinen bir örneği, Pamphylia'da Perge khorasındaki Lyrboton Kome'de MS 1. Yüzyıla tarihlendirilen kuleli bir çiftlik yapısıdır. Perge ve Lyrboton kome'deki yazıtlarda okunan Elaibarios ethnikonunun "Zeytin (çiftliği) Kalesi" anlamına gelen

[139] Edlund,I.E.M., "The Gods and the Place: The Location and Place: The Location and the Function of Sanctuaries in the Countryside of Etruria and Magna Graecia(700-400 BC)", **Skrifter Utgivna Av Institutet I Rom, Acta Instıtuti Romani Regni Sueciae** 4, XLIII, Stockholm, 1987,s.37.
[140] Diod. 15.18.3; Koparal, E.., "Klazomenai Khorası'nda Savunma Sistemi", **İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı**, ed.: I.Şahin, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2012, s.142.
[141] Gregory,A.P., **a.g.e.**, s.40.

Elaibaris'ten geldiği ve Lyrboton Kome'deki kule yapısının bu çiftlik yapısının kalıntısı olduğu tespit edilmiştir[142]. Söz konusu kulenin şu ana kadar herhangi bir savunma ağı ile bağlantısı tespit edilmemiştir. Genelde Suriye kökenli bir sözcük olan "baris" ile tanımlanan bu tip yapıların, Seleukoslar ile birlikte Anadolu'da görülmeye başladığı düşünülür[143]. Bu durumda tez kapsamında incelenecek kalelerin Smyrna'nın khorasının savunulması için bir ağ oluşturmak üzere mi kullanıldığı yoksa, Hellenistik Dönem'in zorlu koşullarında kırsal yerleşmelerin güvenlik nedeniyle öz savunma önlemlerini almak istemesi sonucu ortaya çıkmış tahkimli yerleşmeler mi olduğu sorusunun yanıtına ulaşmak için coğrafi ve idari bir alan olarak Smyrna khorasının muhtemel sınırlarını tartışmak yararlı olacaktır.

Bir coğrafi birim olarak Smyrna çevresini körfez, Bornova Ovası ve ovayı çevreleyen dağların oluşturduğunu görülmektedir. Ovadan denize akan akarsular da oluşturdukları birikinti konileri ve kıyı dolguları ile bu çevrenin değişiminde ve yerleşim sisteminin gelişiminde önemli rol oynamışlardır. Ovayı bir çanak şeklinde çevreleyen dağlar arasındaki geçitler özellikle doğudan gelecek tehlikelere bölgenin savunulması için stratejik önemde olduğu Smyrna'ya ulaşan yol ve güzergahlar incelendiğinde anlaşılmaktadır. Dağ, nehir gibi doğal yeryüzü şekillerinin sınırları tanımlamakta kullanıldığı göz önünde bulundurularak Smyrna khorası'nın sınırlarına işaret edebilecek topografik veriler Hermos Nehri, Yamanlar Dağı, Sipylos Dağı, Nif Dağı, Drakon (Mahmut) Dağı, Kryos (Nif) Çayı ve Kızıldağ sayılabilir. Bu yeryüzü şekilleri merkezdeki Bornova Ovası ile birlikte bir coğrafi birim oluşturmaktadır. Belkahve ve

[142] Şahin, S., "Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome – Elaibaris" Çağlarboyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, 5-7 Haziran 1996 İstanbul (İstanbul 1999), s. 437-445.
[143] **A.e.,** s.444.

Karabel geçitleri de bu coğrafi birimin komşuları Hermos ve Kaystros havzalarına geçişi sağlamaktadır.

Smyrna coğrafyasının kuzeyinde sınır oluşturabilecek yeryüzü şekilleri arasında Hermos Nehri'nin, Smyrna'nın Ionia'ya dahil olduğu dönemden itibaren Ionia ve Aiolis arasında sınır olduğu bilinmektedir[144]. Plinius'un "*Smyrna'dan sonra Hermos Nehri, adını verdiği düz ovaları biçimlendirir."*[145] Ifadesini, Smyrna kenti ve Hermos arasındaki mesafeyi düşünecek olursak, Smyrna kenti için değil toprakları için kullanmış olmalı. Bu nedenle Hermos Nehri'ni Ionia ve Aiolis arasında bir sınır olmasının yanı sıra bir Ionia kenti olarak Smyrna khorası için de sınır olarak düşünebiliriz. Bunu destekleyebilecek bir veri, klasik kaynaklar ve arkeolojik buluntular aracılığıyla izi sürülebilen Klazomenai-Leukai ilişkisidir. Hermos'un ötesinde ilk yerleşim bir polis olmayan kuzeybatıdaki Leukai'dir[146]. Leukai, aynı zamanda Klazomenai'in karşı kıyısıdır. Strabon bu yerleşimden bir "polikhnion" olarak söz eder [147].

Diodoros, Leukai'in Klazomenai ve Kyme kentleri arasında bir anlaşmazlık konusu olduğunu aktarır. Diodoros'un anlatımına göre iki kent Leukai'in hakimiyeti için savaşmaktansa Pythia kahinine danışmışlardır. Kahin, gün doğumundan önce kentlerinden yola çıkıp Leukai'da ilk kurban kesen tarafın buraya hâkim olacağını söyler. Bunun üzerine Kymeliler avantajlı olduklarını düşünseler de Klazomenai, Leukai

[144] Strab. xiv.2
[145] Plin. nat. v.31.119
[146] Rubinstein,L., "Aiolis and South -Western Mysia", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, ed.: Hansen, M.H. – Nielsen, T.H., Oxford, 2004, s.1046.
[147] Strab.xiv.1.38.

yanında bir koloni kurarak gün doğumunda Leukai'de kurban kesen ilk taraf olmayı başarır. Bu olayın anısına her yıl proptheseia denilen bir festival düzenlenmiştir [148].

MÖ 4. Yüzyıla tarihlendirilen Klazomenai ve Leukai sikkeleri arasındaki benzerlik; Apollon başı ve kuğu tasviri ve Smyrna ve Klazomenai'de bulunan cup-skyphos'ların tondolarındaki sikkelerde de görülen kuğu figürleri ve Klazomenai ethnikonu, Leukai yakınındaki Panaztepe'de ele geçen çok sayıda Klazomenai amphorası, iki yerleşim arasında Diodoros'un söz ettiği ilişkinin arkeolojik kanıtlarıdır[149]. Özetle, Smyrna ve Phokaia arasındaki Leukai kenti, MÖ 4. Yy' dan itibaren Klazomenai kentinin khorası içerisindedir. Smyrna ve Leukai arasındaki en belirgin doğal sınır ise Hermos'un antik yatağıdır.

Nif Dağı, Belkahve ve Karabel geçitleri ile birlikte bir coğrafi birim olarak Smyrna çevresinin doğu sınırını oluşturmaktadır. Tespit edilen Hellenistik kaleler dağda savunma amaçlı arazi kullanımının yoğunluğu göstermektedir. Kuzey'inde Belkahve ve güneyinde Karabel olmak üzere önemli iki geçit de Nif Dağı ile ilişkilidir. Bu nedenlerle Smyrna coğrafyasını doğudan sınırlayan Nif Dağı, sınır savunması için önemli bir yeryüzü şekli olarak görülmektedir. Bu bağlamda Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger'in değerlendirmesine göre Nif Dağı Kazı ve Araştırma Projesi – Karamattepe kazılarında bulunan sikkelerin konteksi bölgenin MÖ 4. Yüzyılda Ephesos, Hellenistik Dönem'de ise yeniden kurulan Smyrna'ya dahil olduğuna işaret etmektedir[150]. Khora konusunda

[148] Diod. xv.18.1 – 4.
[149] Hasdağlı, İ., "Klazomenai Parasemonu Taşıyan Seramik Buluntular Işığında 4. Yüzyılda Klazomenai ve Leukai İlişkisi", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2018, s.17.
[150] Tulunay, E.T., "Nif(Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi 2007 Yılı Kazısı", **KST** 30.3, 2009, s. 413; Tulunay, E.T., "Nif(Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi 2009 Yılı Kazısı", **KST** 32.3, 2011, s.408.

önemli bir epigrafik buluntu ise Başpınar Mevkii'nde yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılan bir Bizans Yapı Kompleksi'nde bulunmuştur. Burada, devşirme kullanılmış bir lahitin kesilmiş yan yüzünde tabula ansata içindeki Hellence yazıtta, Prof. Dr. Hamdi Şahin'in ilk değerlendirmelere göre, mezara müdahale eden kişinin cezasını Smyrna yaşlılar meclisine ödeyeceği belirtilmektedir. Şahin tarafından yayına hazırlanan bu yazıt MS 3./4. Yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bu durumda devşirme yazıt Roma İmparatorluk Dönemi'nde bölgenin Smyrna'ya bağlı olduğunu göstermesi açısından önemli bir bulgudur[151].

Smyrna coğrafyasının güneyinde Nif Dağı'nın uzantısı tepeler ve Mastousia (Kızıldağ) arasındaki düzlük yer alır. Bu düzlüğün güneyinde, Kaystros (Küçük Menderes) Havzası yer alır. Ephesos- Sardeis yolunun bu havzadan geçmesi nedeniyle kırsal yerleşim ağının içindeki katoikoi ve gözetleme kulelerinin yol çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir[152]. Kaystros havzası Ephesos, Metropolis ve Hypaipa kentlerinin khoralarını oluşturmaktadır[153]. Bu nedenle, Smyrna'nın khorasını doğal sınırlarını aşarak güneye doğru genişletmesi olağan koşullarda mümkün görünmemektedir.

Batıda ise Smyrna körfezi bulunmaktadır. Klazomenai – Leukai ilişkisi düşünülecek olursa Smyrna'nın denizdeki kontrolünün Hermos Nehri'nin antik yatağının denize döküldüğü yerden doğuya doğru, yani yaklaşık olarak iç körfez ile

[151] Tulunay, E.T., vd., "Nif(Olympos) Dağı Araştırma veKazı Projesi: 2014 Yılı Kazısı", **KST** 37.2, 2015, s.398.
[152] Özkan, A., "Kaystros Havzası'nda Antik Dönem Kırsal Yerleşim Düzeni: Dideiphyta Katoikia Örneği", **Eskiçağ Yazıları** 12, Ed.:E.A. Şahin, F.Onur, M.E.Yıldız, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.212.
[153] A.e., s.203-221; Meriç, R., **Das Hinterland von Ephesos, Archäologisch-topographische Forschungen im Kaystros-Tal**, Viyana, 2009; Meriç, R., **A.g.e.,** s. 202-210.

sınırlı olduğunu düşünebiliriz. Nitekim, Teos'un denizdeki egemenliği nedeniyle Klazomenai'in Mimas'ın güneyindeki denizlerde pek etkinlik gösteremediği, ancak kuzeyinde etkinlik gösterebildiği bilinmektedir[154].

Batıdaki, kara sınırı içinde sınırın ardındaki Klazomenai khorasıyla ilgili araştırmalar yardımcı olmaktadır. Bu bölgede sistemli yüzey araştırmalarıyla Klazomenai khorası topografyası, sınır işaretleri, aynı zamanda bir sınır işareti olarak kullanıldığı düşünülen arkaik dönem tümülüsleri, kale ve gözetleme noktalarının konumlarına göre incelendiğinde khoranın doğu sınırı Çiftlikdağı, Değirmendağ, Pertevpaşa Dağı, Kocadağ, Sivricetepe ve Çaktepe aksı olarak tanımlanmıştır [155]. Klazomenai'ın Smyrna ile ilişkilendirilebilecek doğu sınırı hakkında klâsik kaynaklar da bilgi vermektedir. Örneğin Strabon, Klazomenai'dan ile Smyrna arasında bir Apollon tapınağı ve sıcak su kaynakları olduğunu kaydeder [156]. Pausanias ise Klazomenai'lilerin Agamemnon tapımı yürütülen bir ılıcası olduğunu yazar[157]. Bu ılıca günümüzde Balçova İlçesi sınırları içerinde kalmaktadır. Pausanias'ın verdiği bu bilgi Klazomenai khorasındaki yüzey araştırmalarının ortaya çıkardığı sınırın daha doğusunu işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Smyrna khorasının sınırlarını birebir tespit etmek mümkün görünmese de kentin içinde bulunduğu mikro coğrafyanın Yamanlar Dağı ve Hermos Nehri, Nif Dağı ve Kryos Çayı ve Kızıldağ ile çevrili doğal sınırları bir fikir vermektedir. Kaystros havzası, Klazomenai khorası gibi çevre bölgelerdeki

[154] Koparal, E., **a.g.e.,** s.142.
[155] Koparal, E., **a.g.e.,** s.143.
[156] Strab. xiv.i.645
[157] Paus. 7.v.11

araştırmalarda komşu polislerin egemenlik alanlarına dair tespit edilen sınırlar ve antik kaynaklarda Smyrna khorası hakkındaki kısıtlı veriler Smyrna khorası sınırlarının doğal sınırlarıyla örtüşebileceğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KALELER VE GÖZETLEME YERLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

A. Yamanlar Dağı

Yamanlar Dağı, Nif Dağı, Kızıldağ ve İzmir Körfezi'nin Smyrna'ya topraklarını çevrelemesi, aralarından geçen dar vadilerin savunma, gözetleme yapıları ile kolayca kontrol edilebilir olması Smyrna topraklarının güvenliği için stratejik bir üstünlük sağlamıştır (Lev.5).

Yamanlar Dağı'nın kuzey yamaçlarında Palaudis (Asartepe), Herakleia (Ballıkayası), Melanpagos (Gökkaya), Boztepe, Notion (Kumtepe) gibi tahkimli yerleşmeler, kale ve kule kalıntıları tespit edilmiştir (Lev.6). En kuzeydeki yerleşmelerden biri Emiralem yakınlarındaki Beyköy'ün kuzeyinde bulunan Asartepe mevkindedir. Akropolis ve tepenin batı yamaçlarında kalıntıları izlenebilen bir aşağı yerleşimden oluşmaktadır. Batı yamaçta teras duvarı kalıntıları ve konut izleri görülmektedir[158](Lev.7). Akropolis çevresinde polygonal duvar kalıntıları ve düzgün dörtgen bloklardan örülmüş eğimli bir duvar bulunmaktadır[159]. Yüzey buluntularına göre Geç Geometrik Dönem'den Hellenistik Dönem sonuna kadar iskan edildiği anlaşılmaktadır. Yüzey araştırmaları sırasında Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen oldukça az sayıda pişmiş toprak kap parçasına rastlandığı not edilmiştir[160]. Yerleşmenin çevresinde kaya mezarları ve tümülüsler mevcuttur[161].

---

[158] Meriç, R., "1984 yılı İzmir ve Manisa illeri yüzey araştırmaları", **AST** III, 1986, s.200; Meriç, R., **Hermus(Gediz) Valley in Western Turkey: Result of an Archaeological and Historical Survey**, 2018, s.67-68.
[159] **A.e.,** s. 67 - 68, 301.
[160] Meriç, R., "1984 yılı İzmir ve Manisa illeri yüzey araştırmaları", **AST** III, 1986, s.200.

Recep Meriç, bu yerleşimin Herodotos'un söz ettiği Killa olarak lokalize edilebileceğini belirtmiştir[162]. Strabon, Killa isimli bir yerleşimin Antandros yakınlarında olduğundan söz eder[163]. Rubinstein, "Killa" yı Güney Ailois'in lokalize edilmemiş polisleri arasında değerlendirmektedir[164]. Doğer ise, Çetili Yaka'daki bir sınır taşına dayanarak burayı Palaudis olarak lokalize etmektedir[165]. Palaudis yakınındaki Kocakaya ile birlikte Kayıkçı Geçidi'nin kontrolü için önemli bir noktadır[166]. Kuzey ve batı yönlerinde görüş alanı açık olan Palaudis'in görüş alanı; kuzeyde Kayıkçı Geçidi, Temnos ve çevresini, batıda Menemen'e kadar uznaan görüş alanı içinde Herakleia'yı kapsamaktadır. Bu durumda Palaudis'in Arkaik Dönem'de küçük bir Aiol polisi olarak yerleşildiği, ancak Hermos vadisindeki stratejik konumu nedeniyle Perslerden itibaren Smyrna'nın savunma sistemine dahil edildiği söylenebilir.

Kuzeydeki benzer özelliklerde bir diğer yerleşme Ballıkkayası üzerinde tespit edilmiştir[167](Lev.8). Yamanlar Dağı'nın kuzeyinde Emiralem sırtlarındaki bu yerleşme de sur kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla zayıf tahkimli bir yerleşimdir[168]. Yerleşmede, sur duvarı ve kayaya oyulmuş sarnıç kalıntısı görülebilmektedir. W.M.Ramsay, burada masif bir kayaya oyulmuş basamaklar bulunduğunu da kaydetmektedir. Meriç'in yüzey araştırmalarında Klasik ve Hellenistik Dönem pişmiş toprak kap parçaları belgelenmiştir, Hellenistik Döneme tarihlendirilen çatı kiremiti parçaları tespit edilmiştir[169]. Ramsay tarafından yayınlanan Vakıf Melengiç mevkiindeki sınır taşının kuzey yüzünde ΟΡΙΑΜΕ ΛΑΝΠΑΓΙΤΟΝ, güney yüzünde ise ΗΡΑΚΛΕΩΤΩΝ yazıtı

---

[161] Meriç, R., **Hermus(Gediz) Valley in Western Turkey: Result of an Archaeological and Historical Survey**, 2018, s.67-68.
[162] Hdt. 1.1.49.1; Meriç, R., "1984 yılı İzmir ve Manisa illeri yüzey araştırmaları", **AST** III, 1986, s.200.
[163] Strab., 13.1.62.
[164] Rubinstein, L., "Aiolis and South-western Mysia", **An Inventory of Archaic and Classcial Poleis**, Ed.: M.H. Hansen – T.H. Nielsen, Oxford University Press, 2004, s.1043.
[165] Doğer, E., "Some Boundry Stones in Southern Aiolis", **Arkeoloji Dergisi** III, İzmir, 1995, s.68.
[166] A.e., s.67.; Bean, G., **A.g.e.,** s. 95-97; Cook, J.M., **A.g.e.**, s.20.
[167] Ramsay, W., "Contrubutions to the History of Southern Aeolis", **JHS** 2, 1881, s. 44-54.
[168] Doğer, E. – Gezgin.İ., **A.g.e**., s.24.
[169] Meriç, R., **Hermus(Gediz) Valley in Western Turkey: Result of an Archaeological and Historical Survey**, 2018, s.78.

bulunmaktadır[170]. Osmantepe mevkiinde tespit edilen sınır taşının yazıtı ise batı yüzünde ΟΡΙΑ ΗΡΑΚ[Λ]ΩΕΤΩΝ, doğu yüzünde ΜΕΛΑ[Ν]ΠΑΓΙΤΟΝ şeklinde okunabilmektedir. Bölgede bulunan sınır taşları Ballıkkayası üzerindeki yerleşimin Herakleia olarak lokalize edilebileceğini göstermektedir[171].

Herakleia, Emiralem Deresi'nin Melanpagos (Gökkaya)'dan çıkarak Hermos'a ulaştığı noktada dağ yollarına, kuzeyden Smyrna'ya ulaşan güzergahlara ve Phokaia – Sardeis güzergahına hakim bir konumdadır. Herakleia, olasılıkla Hellenistik Dönem'de konumu nedeniyle bir kale ya da gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır[172].

Söz konusu sınır taşlarında adı geçen diğer yerleşim Gökkaya olarak anılan masif bir kayalık zirvenin yakınlarında lokalize edilen Melanpagos'tur[173](Lev.9). Sınır taşları Hellenistik Dönem'de Yamanlar Dağı ve Emiralem düzlüğü arasındaki toprakların Melanpagos'a kontrolünde olduğuna işaret etmektedir[174]. Melanpagos'un Arkaik Dönem'de bir Aiol Tapınağı ve çevresindeki komeden oluşan bir kutsal alanken, Klasik ve Hellenistik Dönem'de sur duvarları ile tahkim edilerek bir karakola çevrildiği anlaşılmaktadır[175]. Yamanlar Dağı'ndan Smyrna'ya ulaşılabilecek dağ yollarına hakim konumdaki bu yerleşimin görüş alanında Herakleia bulunmaktadır.

Yamanlar Dağı'nın batı eteklerinin Hermos nehrine yaklaştığı Boztepe ya da diğer adıyla Asarlık mevkiinde de de tahkimli bir yerleşim bulunur. Batı yamacında sur kalıntıları görülen bu yerleşmenin yüzeyinde Geç Geometrik ve Geç Klasik dönemlere

---

[170] Ramsay, W., **A.g.e**., s.44-54.
[171] Doğer, E., "Some Boundry Stones in Southern Aiolis", **Arkeoloji Dergisi** III, İzmir, 1995, s.62-70.
[172] Meriç, R., **Hermus(Gediz) Valley in Western Turkey: Result of an Archaeological and Historical Survey**, 2018, s.77.
[173] Doğer, E., **A.g.e**., s.68.
[174] **A.e.**, s.65-67.
[175] Akkurnaz, S., "A Mountain Settlement in the Southern Aiolis: Melanpagos", **TÜBA- AR** 16/2013, s.81-94; Doğer, E., - Gezgin, İ., **A.g.e.**, s.25; Doğer, E., "Yamanlar Dağı'nın Geç Antik Çağ İskanları: Kronolojik ve Mekan Organizasyonlarına İlişkin Sorunlar", **Olba** XII, 2005, s.101-123; Gezgin, İ., "Defensive Systems in Aiolis and Ionia Regions in The Achaemenid Period", **Proceedings of the First International Symposium on Anatolia,** ed.: T.Bakır, H. Sancisi-Weerdenburg, G. Gürtekin, P. Briant, W. Henkelman, 2001, s. 185; Keil, J., "Melanpagos im Spylosgebirge", **JOAI** XVI, 1913, S.165-168;

tarihlendirilen pişmiş toprak kap parçaları belgelenmiştir[176]. Meriç, Boztepe'nin konumu nedeniyle Herodotos'un Larissa'dan başlayarak batıya doğru sıraladığı Aiol polisleri arasındaki Aegiroessa olarak lokalize edilebileceğini önermektedir[177]. Kuzeyden Smyna'ya ulaşan güzergahları ve Phokaia – Sardeis yolu kontrol edebilecek konumdaki bu tahkimli yerleşimin Klâsik Dönem sonrasında iskan edildiğine dair bir veri tespit edilememiştir. Yamanlar Dağı'nın batısından geçen yolun bir bölümü ve Menemen Ovası Boztepe'nin görüş alanındadır (Lev.10).

Kumtepe, Yamanlar Dağı'nın kuzey yamaçlarında Hermos Nehri'nin güneyinde, Yahşıeli'nin kuzeyindedir. Yüzey araştırmalarıyla MÖ 2.binde iskan edildiği anlaşılan Kumtepe'de Klâsik ya da Hellenistik Döneme tarihlendirilen oldukça zayıf tahkimat kalıntıları tespit edilmiştir[178]. Meriç, Herodotos'un Aiol polisleri listesine dayanarak burayı Notion olarak lokalize etmektedir[179].

Melanpagos'un güneybatısındaki Kaletepe olasılıkla bir gözetleme yeridir. Mezarlıkkale de kuzeyden gelip İzmir körfezinin kuzey kıyısında, Yamanlar Dağı'nın batı eteklerinden geçerek Smyrna'ya ulaşan sahil yoluna hakim bir konumdadır[180].

Yamanlar Dağı'nın güney yamaçlarında da kale ve kulerin varlığı tespit edilmiştir (Lev.11). Aralarında en dikkat çekeni literatürde Sancaklıkale ya da Adatepe adıyla geçen kaledir. Karşıyaka İlçesi, Sancaklı Köyü kuzeyindeki bir tepenin üzerindedir. 19. Yüzyılın sonundaki yayınlarda "Kybele kutsal alanı/ Mater Plastane" olarak tanımlanmışsa da, George Bean ve Rüstem Duyuran Haziran 1945 ve 1946 yıllarında yaptıkları sondaj ve araştırmalarla yerleşimin planını çıkarıp, bir kale olduğunu tespit

[176] **A.e.**, s.79-80.
[177] **A.e.**, s.80.,; Hdt. I.149.1.
[178] **A.e.**, s.70.
[179] **A.e.**, s.70.
[180] Doğer,E., **İzmir'in Smyrna'sı: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.86, 194.

etmişlerdir[181]. Tepenin iki kayalık zirvesi bulunmaktadır. Güneydeki zirve Bornova Ovası ve İzmir körfezi dahil geniş bir alandan görülebilecek şekilde yükselmektedir (Lev.35A). Yamaçlarının taş ocağı olarak kullanıldığını gösteren kesme izleri vardır. Bean ve Duyuran bu zirvenin halk arasında Ölüm Kayası olarak adlandırıldığını aktarmaktadır[182](Lev.36). Tepenin oldukça eğimli batı ve güneybatı yamaçları iskan edilmemiştir. Kuzeybatısındaki sur içinde görece düzlük bir alan bulunmaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatı yamaçlarının ise sur duvarları ile çevrilip teraslanarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kayalığın kuzeybatısı polygonal bloklardan örülmüş genişliği 1,50 m' yi bulan bir duvar ile tahkim edilmiştir (Lev.37A). Tepeyi çevreleyen diğer diğer sur duvarlarının ise isodom örgü tekniğinde inşa edildiği görülmektedir. Su kaynağı bulunmayan tepede iki büyük sarnıç vardır (Lev.37B). Yüzeyde pişmiş toprak kap parçaları ve çatı kiremiti parçaları görülmektedir. Bean ve Duyuran raporunda Haspels tarafından incelenen pişmiş toprak buluntular arasında siyah firnisli Attika keramikleri, çoğunluk amphoralara ait sırsız kap parçaları ve çatı kiremiti parçaları bulunduğu not edilmiştir. Duvar örgü tekniklerine ve pişmiş toprak buluntulara göre Sancaklı Kale, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir[183].

Sancaklı Kale, Yamanlar Dağı yollarına ve batıdan Smyrna'ya ulaşan sahil yoluna ve İzmir Körfezine de kısmen hakim bir konumdadır. Görüş alanında Çobanpınarı kulesi ve Büyükkale bulunmaktadır (Lev.14; Lev.35.B).

Karşıyaka İlçesi, Doğançay Köyü'nün kuş uçusu 1,27 km güneybatısındaki bir tepe üzerinde literatürde Büyükkale ya da Smyrna akropolü ismiyle bilinen bir tahkimli bir yer bulunmaktadır. 1930 yılında Franz ve Helene Miltner kısa bir süre kazı yapmıştır[184].

---

[181] Akurgal, E., "Arkaik ve Klâsik Çağlarda İzmir", **Belleten** 37, 1946, s.68; Bean, G., - Duyuran, R., "Ada Tepe Again (Sancaklı Kalesi)", **JHS** 67, s.130; Tsakıroglou, M., Ta Smirnaika, Ito Istoriki ke Topographik, Meletei peri Smirnis, İzmir, 1879, s.29; Weber, G., "Hieron de Cybele et Throne de Pelops sur le Spyles", **Mouseion** 3, 1880, s.21-30.
[182] Bean, G., - Duyuran, R., **A.g.e.**, s.130.
[183] Bean, G., - Duyuran, G., **A.g.e.**, s.134.
[184] Miltner, F.- Miltner, H., "Forschungen in Alt- Smyrna I Berichtüber eine Vorunterchung in Alt-Smyrna",**ÖJH** 27, 1931, s.188.

Tepenin en yüksek noktasındaki düzgün kesme taş bloklarla örülmüş dörtgen planlı kule kalıntısı günümüzde anten kulesi altında kalmıştır. Kuzeyinde Sancaklı Kalesi, kuzeydoğusunda Çobanpınarı Kulesi bulunur ve her ikisi de görüş alanı içinde kalmaktadır. Ayrıca eski Smyrna, Pagos ile birlikte Bornova Ovası ve İzmir Körfezi'ne de hakim bir konumdadır, MÖ 6. – 3. Yüzyıl arasına tarihlendirilmekle birlikte Bean tarafından bir Pers memur ya da yerel yöneticiye ait olabileceği ileri sürülmüştür[185](Lev.16-17, Lev.38B – 40A).

Doğançay Köyü'nün kuzeyindeki bir diğer tahkimat Çobanpınarı Kulesi olarak bilinen gözetleme yeridir. Bean, burada taban alanı yaklaşık 11,5 x 8 m ölçülerinde; polygonal taşlardan 1,10 kalınlığında duvarları görülen bir kule kalıntısından söz etmektedir[186]. Yamanlar Dağı'nın güney yamaçlarındaki bir diğer tahkimat günümüzde Karşıyaka İlçesi'nin Gümüşpala ve 75. Yıl mahallelerinin bağlayan yolun kuzeyinde bir kayalık tepe üzerine kurulmuştur. Büyükkale'nin güney yamaçlarındaki bu tepe "Kayalık Nezaret yeri", "Felswarte" adıyla da anılmıştır[187]. Kayalığın üstüne yamacına oyulmuş basamaklarla çıkıldığında, düzleştirilmiş yüzeyinde merkezde khamosorion tipi bir mezar benzeri yaklaşık 2,00 x 1,00 m ölçülerinde ve 1,00 m derinliğinde dikdörtgen bir oyuk bulunmaktadır (Lev.42). Kuzey yamacında ise duvarı kalıntıları görünmektedir (Lev.41A). Bu yapının işlevi hakkında özellikle 19. Yüzyıl literatüründe farklı görüşler öne sürülmüştür. Texier, "Pelops'un tahtı"; Perrot ve Chipiez, bir tür sunak, kurban yeri; J. Keil, mezar; Hirschefield, Tsakyroglou ve Miltner ise gözetleme yeri olduğunu bildirmektedir[188]. Batıdan Smyrna'ya ulaşan yollara hakim konumuyla buranın bir gözetleme yeri olması muhtemeldir(Lev.18).

[185] Doğer, E., - Gezgin, İ., **a.g.e.**, s.21.
[186] Bean, G., **a.g.e.**, s.50.
[187] **A.e.,,** s.22; Miltner, F., - Miltner, H., **A.e.**, s.122.; Tül, Ş., **Tepekule'den Bayraklı'ya**, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2011, s. 65.; Cadoux, J.C., **A.g.e.**, s.71, 73.;
[188] Hirschefield, G., "Alt- Smyrna", ed.:Curtius, E., Beiträge zur Geschicte und Topographie Kleinasiens, s.74-84; Perrot, G. – Chipiez, C.; History of Art in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia, Londra, 1892, s. 41.,Texier, C., Asie Mineure, 1862, s.228;; Tsakyroglou, M., **A.e.**, c.2, s.16; Bu konuda daha ayrıntılı bibliyografya için bkz. Cadoux, J.C., **a.e.**, dipnot 73.

Yamanlar Dağı yamaçlarında Smyrna'nın yakın savunmasıyla ilişkilendirilen bir diğer kalıntı Laka Köyü'nün merkezindeki Aksertepe ya da Asartepe olarak anılan tepenin üzerinde tespit edilmiştir. Doğer ve Gezgin'in verdiği bilgiye göre tepenin zirvesinde 20 x 20 m ölçülerindeki bir alan 1 m kalınlığında sur duvarı ile çevrilidir ve yüzeydeki siyah firnisli keramik parçaları ve amphora parçaları ile MÖ 4. Yüzyıla tarihlendirilebilir[189]. Aksertepe Smyrna'ya doğudan Belkahve üzerinden gelen yola hakim olmakla birlikte; Yamanlar Dağı vadilerinden ve batıdan gelen yolu gözetleyen Büyük Kale ve Çoban Pınarı'na hakim olduğu için stratejik bir gözetleme yeri olmalıydı (Lev.19).

Palaudis, Herakleia ve Boztepe'nin Sardeis - Phokaia yolunun Yamanlar Dağı kuzeyinden geçen kısmını kontrol eden bir hat oluşturdukları anlaşılmaktadır. Melanpagos ve Kaletepe gözetleme yerinin Yamanlar Dağı içinden geçerek Sancaklı Kale üzerinden Smyrna'ya yaklaşan dağ yollarını kontrol eden konumlarıyla kuzeydeki söz konusu hat ile dağın güneyindeki hatların ortasında kalmaktadır. Bu durumda Herakleia'dan başlayarak kuzey – güney doğrultusunda Melanpagos, Sancaklıkale, Çobanpınarı ve Büyükkale'nin de kuzeydeki Hermos Vadisi ve Smyrna arasında bir iletişim hattı olmalıydı. Bu olasılık hem Bayraklı yerleşemi hem de Pagos için Yamanlar Dağı'nın kuzeyini gözetleyebilmek için önemlidir.

B. Nif Dağı ve Çevresi

Bornova İlçesi Kavaklıdere Köyü'nün 1 km kuzeyindeki bir tepe üzerinde Belkahve Kalesi; Sipylos ve Nif Dağ'larının birbirine en yaklaştığı yerde, doğudan İzmir Ovası'na girişi kontrol eden stratejik bir konumdadır (Lev.44). İlk defa Ramsay tarafından tanıtılmıştır[190]. 1944 yılında alanda incelemelerde bulunan G. Bean, çalışmalarını 1955

[189] Doğer, E., - Gezgin, İ., **a.g.e.**, s.22.
[190] Ramsay,W.,M., "Newly Discovered Sites Near Smyrna", **JHS** I, 1880, 63-8. Cook, J.M.,

yılında kalenin krokisiyle birlikte yayınlamıştır[191]. Kalıntılardan tamamen surla çevrili olduğu anlaşılan tepenin güneyinin kulelerle desteklenmiş ayrı bir surla çevrildiği görülmektedir. Sur içinde yapı kalıntıları görülmektedir. Surlar ve sur içindeki yapıların malzemesi taş cinsinin ana kaya ile aynı oluşu ve ana kayadaki taş kesme izleri; yapılar için tepenin taş ocağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Yüzeyde Arkaik, Klâsik ve Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen çok sayıda pişmiş toprak kap parçası ve kiremit parçası görülmektedir.[192]. Ayrıca az sayıda Megara kasesi parçasının da bulunduğu kaydedilmiştir[193]. Burada bulunan ve Aristonikos İsyanı'yla ilişkilendirilen bir yazıt kalenin Hellenistik Dönem sonuna kadar kullanıldığını gösterir. Yazıtta kale kumandanı ve ailesinin altın taç ile onurlandırılmasından söz edilmektedir[194]. Belkahve Kalesi Smyrna'nın doğu girişini kontrol eden konumuyla Smyrna çevresindeki kaleler arasında stratejik olarak öne çıkmaktadır. Smyrna –Sardeis yoluna hakimdir. Açık havalarda İzmir körfezi, Pagos ve Bayraklı görüş alanına girmektedir. (Lev.21)

Kemalpaşa İlçe merkezinin batısındaki Nymphaion, Nif Dağı'nın doğu yamaçlarında MS. 12. – 13. Yüzyıla tarihlendirilen kalıntılarıyla dikkat çeken bir kaledir. Ancak, temel seviyelerinde MÖ 5 – 4. Yüzyıla ait kalıntılar ve buluntular arasında siyah firnisli keramik kap parçaları kaydedilmiştir[195]. Bu nedenle buranın Hellenistik Dönem'de de kale olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kemalpaşa Ovası, Sardeis – Smyrna yolu ve Sardeis –Ephesos yolu görüş alanına girmektedir (Lev.22).

Belkahve'nin doğusunda, günümüzde Kemalpaşa İlçesi yakınlarında Mahmut Dağı'nın Akkaya olarak anılan dik bir kayalığının kuzey yüzünde "Paphlagonia tipi" tamamlanmamış bir mezar bulunmaktadır[196]. Güney yamacında kayaya oyulmuş merdiven basamaklarının ve ufak bir sarnıcın da olduğu bu alanın başlarda mezar olarak

[191] Bean, G., "Defences of Hellenistic Smyrna", **Jahrbuch Für Kleinasiatische Forschung** I, 1955, s. 43-46.
[192] **A.e.,** s.46.
[193] **A.e.**, s.46.
[194] **A..e.,**s.45.
[195] Cadoux, J.C., **A.g. e.**, s. 77; Ramsay, W.M., a.g. e., 66-68;
[196] Bean.G., **A.g.e.**, s.48-49.

düzenlendiğini ancak, konumu nedeniyle sonradan gözetleme yeri olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir[197]. Merdivenin basamaklarının yanında düzleştirilmiş kaya yüzeyinde Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen bir yazıt bulunmaktadır[198]. Karabel Geçidi'nin Kemalpaşa Ovası tarafındaki geçişine hakim dolayısıyla Sardeis- Ephesos yolunun kontrolü için önemli bir noktadır. Akkaya ulaşımı oldukça zor olduğu için sadece bir gözetleme yeri olmalıdır[199]. Doğer ve Gezgin'e göre Akkaya, Nymphaion ile birlikte Belkahve'yi desteklemek için kullanılmış olmalıdır[200]. Karabel Geçidi görüş alanındadır (Lev.23).

Ballıcaoluk ya da Kızkalesi[201], Nif Dağı'nın doğu bölümünde Kemalpaşa İlçesi'nin Vişneli Köyü ve Torbalı İlçesi'nin Dağkızılca Köyü'nün ortasında Kuzeyinde Hacıefendi Deresi, güneyinde Narlıdere ile sınırlanmış kayalık bir tepenin üzerindedir. Kemalpaşa Ovası'nı Kaystros havzasına bağlayan Karabel Geçidi'nin batısındadır.

Prof.Dr. Elif Tül Tulunay tarafından yapılan inceleme gezileri ve devamındaki yüzey araştırmaları ile incelenen alanda 2008 yılından itibaren Nif Dağı Kazısı kapsamında arkeolojik kazı çalışmaları yürütülmektedir[202].

Üç yanı uçurumla çevrili Ballıcaoluk Kalesi'ne tepenin doğu yamaçlarından ulaşmak mümkündür. Tamamen surlarla çevrili tepenin tahkimatında arazinin kayalık ve eğimli yapısından yaralanılmış, dik yamaçlarda surlar kesilerek kayalıkların arasındaki

---

[197] **A.e.,** s.50.
[198] **A.e.,** s.49; Cadoux, J.C., **a.g.e.**, s.77.
[199] Doğer, E. – Gezgin, İ., **a.g.e.**, s.13.
[200] **A.e.**, s.14.
[201] Doğer, E. – Gezgin, İ., **a.g.e.**, s.13.; Meriç,R., "Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyası'na Genel Bir Bakış", **Coğrafya Dergisi** 4, 1988,s.207.
[202] Peker, M., "Yerleşim Düzeni ve Mimari", Peker, M., Baykan. C., Baykan, D. , ed.: Nif Dağı Ballıcaoluk (2008-2016) **Prof. Dr. Elif Tül Tulunay Onuruna**, İstanbul, 2017, s. 5-30; Tulunay, E. T., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2004 Yılı Yüzey Araştırması", **AST** 23.2, 2006, s. 189-200; Tulunay, E. T., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2005 Yılı Yüzey Araştırması", **AST** 24.2, 2007, s. 351-362; Tulunay, E. T., "Nif (Olympos) Dağı Kazı ve Araştırma Projesi: 2006 Yılı Kazısı", **KST** 29.3, 2008, 79-98.

boşluklar doldurulmuştur[203]. Surlar yapım tekniğine göre Geç Klâsik – Erken Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir[204]. Eğim nedeniyle yapılaşma imkanı oldukça sınırlı suriçinde Hellenistik Dönem konut kalıntıları tespit edilmiştir[205]. Ballıcaoluk'un daha yüksek batı bölümü Torbalı Ovası'na hakimdir. Güney yamaçta gözetleme işlevi ile yapıldığı düşünülen "Kuleyıkı"nın görüş alanına Torbalı Ovası, Karabel Geçidi, Dağkızılca ve kalenin hemen doğusundaki Karamattepe girmektedir[206] (Lev.24).

Nif Dağı'nın batı yamaçlarında da kale ve gözetleme yeri bilinmektedir. Sivrikaya ya da Kalekayası adıyla da anılan kale, Bornova İlçesi, Gökdere Köyü'nün doğusunda Karapınar Deresi ile Kale Dere arasında sarp bir kayalığın üzerinde kurulmuştur. Kuzey, güney ve batısı uçurumla çevrili tepenin daha az eğimli doğu yamacının sur duvarları ile tahkim edilip, arazisinin teraslanarak kullanıldığı anlaşılmaktadır(Lev.45). Suriçinde ana kaya oyulmuş sarnıçlar bulunmaktadır. Yüzey malzemesi MÖ 4. Yüzyıla tarihlendirilmiştir[207]. Sur duvarlarının yapım tekniği de göz önüne alınrak Geç Klâsik – Hellenistik Dönem'e tarihlenebilir. Ephesos – eski Smyrna yoluna hakim bir konumdadır(Lev.25, 46, 47A).

Sivrikaya'nın doğusunda Ephesos – eski Smyrna yoluna hakim bir diğer kale Kaynakkale adıyla anılmaktadır[208]. Buca İlçesi, Kaynaklar Köyü'nün 2 km güneydoğusunda kayalık bir tepenin üzerindedir. Çevresi dik kayalıklarla çevrili olup, üzerine daha az eğimli kuzey yönünden ulaşılabilmektedir. Tepenin tahkim edilmesinde kayalık yamaçların duvar örülerek kapatılmıştır. Sur duvaraları bosajlı bloklardan inşa edilmiştir. Kaynakkale yüzeydeki keremik parçalarına ve sur duvarlarının yapım

[203] Türkmen, M., "İzmir Nif Dağı Ballıcaoluk Yerleşimine İlişkin Gözlemler", **Coll An** X, 2011, s. 262.
[204] **A.e.,** s. 262.
[205] Peker, Müjde, "İzmir Nif Dağı Ballıcaoluk Yerleşimindeki Hellenistik Konuta İlişkin İlk Değerlendirmeler", **MASROP E-Dergi** 13.1, 2019, 52-61.
[206] Türkmen, M., **a.g.e.,** s.262.
[207] Doğer, E., - Gezgin, İ., **A.e**., s.13.
[208] Doğer, E., - Gezgin, İ., **A.e**., s.17.

tekniğine göre Klâsik ve Hellenistik Dönemlere tarihlendirilmektedir[209](Lev.48B – 49A). Ephesos – eski Smyrna yolunun bir bölümüne hakimdir. Kuzey ve güneyindeki daha yüksek tepeler nedeniyle dar bir görüş alanına sahiptir(Lev.26,38). Yakın çevresinde bilinen kale ve gözetleme yerleri ile topografya nedeniyle görüş sağlanamamaktadır.

Manastır Kale, Kırıklar Köyü'nün 1,5 km doğusunda deniz seviyesinden 560 m yüksekliğindeki bir tepenin zirvesinde topografyaya uygun bir şekilde düzgün olmayan taşlardan örülmüş bir sur duvarı ile dairesel bir alana sahiptir[210]. Ephesos – Smyrna güzergahına hakim bu kalenin görüş alanında Akçakaya Kalesi ve Kocadağ Kalesi bulunmaktadır. Yüzeyde olduka az sayıda pişmiş toprak kap parçası olması ve özensiz duvar işçiliği yapının kısa süreli kullanıldığını, geçici bir askeri kamp alanı(strapedon) olabileceği öne sürülmüştür[211].

Manastır Kale'nin doğusunda Hacıoğlu Deresi ile Kocamersin Deresi arasındaki bir tepenin deniz seviyesinden 590 m. yüksekliğindeki zirvesinde tez kapsamında yapılan inceleme gezilerinde tespit edilen 2,50 m. çapında, düzgün olmayan taşlarla oluşturulmuş yuvarlak planlı bir kalıntı tespit edilmiştir(Lev.51). Yüzeydeki az sayıda sırsız ve form vermeyen pişmiş toprak kap parçası bu kalıntının tarihlendirilebilmesi için yeterli veri sağlamamaktadır. Ancak, Kocadağ Kalesi ve Ephesos – eski Smyrna güzergahına hakim konumu nedeniyle bir gözetleme yeri olması muhtemeldir (Lev.28,34). Manastır Kale'ye yakınlığı yüzey malzemesinin seyrekliği ve yapım tekniklerindeki benzerlik nedeniyle burası Manastır Kale'deki geçici kamp yerleşimiyle ilişkili düşünülebilir.

[209] Tulunay, E.E., "Smyrna(İzmir)Yakınlarında Birçok Kültürü Barındıran Dağ: Nif(Olympos)", **Coll An** XI, 2012, s.88.
[210] Doğer, E., - Gezgin, İ., **A.g.e**., s.16; Göncü vd. 1999, s.22.
[211] A.e., s.22.

Kocadağ Kalesi, Kırıklar Köyü ve Karacaağaç Köyleri arasında Doğer ve Gezgin'in araştırmaları ile literatüre girmiştir[212]. Tepenin kuzeyinde Dam Deresi geçmektedir. Tepenin zirvesindeki kayalık bölümün kuzey yamaçları oldukça diktir. Kayalığın dik kuzey yamaçları ile Dam Deresi arasındaki bölüm nispeten az eğimli olup ve bugün kısmen zeytinlikler kaplıdır, ancak yüzeyde çatı kiremiti ve tuğla parçaları görülebilmektedir. Tepenin yoğun çalı ve pırnar örtüsü ile kaplı kayalık bölümünde kaçak kazılarla açığa çıkmış duvar kalıntıları ve pişmiş toprak kap parçaları görülmektedir(Lev.50). Pişmiş toprak kap parçaları arasında ise az sayıda siyah firnisli parça, pithos parçaları ve kiremit parçaları görülmektedir. Ephesos – eski Smyrna yoluna hakim olan bu kale aynı zamanda; Doğer ve Gezgin tarafından tanıtılan Kaletepe I ve I gözetleme yerleri ile Kocamersin'deki olası gözetleme yeri görüş alanı içindedir[213] (Lev.27, Lev.32).

Nif Dağı ve çevresindeki tahkimatların da farklı işlevleri sağladıkları anlaşılmaktadır. Öncelikle Smyrna khorasının doğu sınırı ve su kaynaklarının bulunduğu dağ yerleşimlerinin korunması için stratejik noktalar oldukları açıktır. Belkahve ve Karabel geçitleri sınır ve yol kontrolü için tarihboyunca önemini korumuştur. Smyrna'nın doğusundaki tarım alanları ve Sardeis –Ephesos yoluna hakim, Belkahve ve Karabel geçitleri arasındaki yamaçlarda Kemalpaşa Ovası'na hakim konumuyla Nymphaion kalesi sadece 12. Ve 14. Yüzyıllar arasında değil, Pers istilaları ve Hellenistik dönemde de sınır, yol ve tarım alanları dolayısıyla kırsal nüfusun güvence altına alınmasını sağlayan önemli bir kale yerleşimi olmalıydı. Doğu yönünde Kemalpaşa Ovası'na hakim görüş alanıyla Belkahve ve Nymphaion ile ilişkilenen Akkaya gözetleme yerini aynı zamadan ,doğrudan görüş sağlanamasa da, Karabel geçidini gözetleyen Ballıcaoluk Kalesi ise ile de ilişkili düşünmeliyiz. Dağın batı yamaçlarındaki Sivrikaya, Kaynakkale, Manastırkale, Kocadağ Kalesi Smyrna – Ephesos yolunu ve tarım alanlarına hakimdir.

[212] Doğer, E., - Gezgin, İ., **a.g.e.**, s.16.
[213] Doğer, E. – Gezgin, İ., **a.g.e**., s.18.

C. Kızıldağ

Kızıldağ'da iki tahkimat kalıntısı bilinmektedir(Lev.29). Kızıldağ'ın doğu yamaçlarında kayalık bir tepe üzerinde Gaziemir, Görece Köyü'nün kuzeybatısında sarp bir kayanın üzerinde Çatalkaya Kalesi bulunmaktadır. Doğu yamacını bir akarsuyun sınırladığı tepenin üzerine güneyden ulaşılabilmektedir. Çatalkaya'nın güney bölümünün teraslanarak kullanıldığı, ve kalenin nekropolisinin de bu yamaçta yer aldığı, batı ve güney kesimlerde ise temel seviyelerinde Klâsik Dönem yapım teknikleri görülen Bizans Dönemi sur duvarı kalıntıları yüzey araştırmalarıyla tespit edilmiştir[214]. Burası Smyrna'ya güneyden ulaşan yollara ve körfezin güney kıyılarına hakim bir konumdadır. Yüzey malzemesi iskânın Arkaik Dönem'den başlayarak Geç Antik Dönem'e kadar kesintisiz devam ettiğine işaret etmektedir[215]. Doğer ve Gezgin, Çatalkaya'daki uzun süreli iskânın nedeni verimli tarım arazileri bulunan Cumaovası'na ve güneyden Smyrna'ya ulaşan Smyrna – Kolophon yolunun önemiyle açıklamaktadır[216]. Cumaovası'da geniş bir görüş alanına sahiptir(Lev.30).

Pagos'un 8 km güneybatısındaki kale Akçakaya ya da Akçakale olarak anılmaktadır. İlk defa Weber tarafından 1885 yayınlanan bir rapor ile tanıtılmıştır[217]. Weber ve burasıyla ilgili notlarını 1946 ylında yayınlayan Akurgal, Akçakaya'nın stratejik konumu ve yapım teknikleri açısından Sancaklıkale ile benzerlikleri olduğuna dikkat çekmiştir[218]. Akçakaya'nın surla çevrili olduğu anlaşılmış, bir sarnıç ve in situ olmayan sütun gövdesi parçaları gibi yapı kalıntıları da literatüre kaydedilmiştir[219]. Akurgal,

---

[214] Tuna, N., "Ionia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 1984", **AST** 3, 1986, s. 216.; Meriç, R., - Nole, J., "Eine Archaische İnschrift aus dem Gebiet von Smyrna", **Chiron** 18, 1988, s. 225-232.
[215] Tuna, N., **a.g.e.**, s.216.
[216] Doğer, E. – Gezgin, İ., **a.g.e**., s.18.
[217] Weber, G., Ath. Mit 10, 1885, s. 213-216.
[218] Akurgal, E., "Arkaik ve Klâsik Çağlarda İzmir", Belleten 37, TTK, Ankara, 1946, s.69.
, s.69.
[219] **A.e.**, s.70;

Akçakaya'yı MÖ 5. – 4. Yüzyıllara tarihlendirirken Bean ise Smyrna'nın Pagos'ta yeniden kurulmasından sonra kentin savunması için inşa edilmiş olabileceğini düşünmüştür[220]. Doğer ve Gezgin her iki tarihin de doğru olabileceğini; Smyrna çevresindeki diğer kaleler gibi Persler tarafından kurulmuş ve Hellenistik Dönem'de de varlıklarını sürdürmüş olabileceklerini belirtmektedir[221]. İzmir Körfezi'nin güneyi ve Pagos görüş alanındadır (Lev.31).

Kızıldağ'daki iki tahkimattan Çatalkaya Kalesi Smyrna çevresinde en güneyde yer alan kale olarak bu yöndeki sınırın tespitin için önemli bir konumdadır. Akçakaya, Yamanlar Dağın'daki sancaklıkale gibi mimmari kalıntıları ile dikkat çekmektedir. Öte yandan görüş alanı Büyükkale ile birlikte Smyrna khorasının güneyi ve kuzeyi arasında iletişim, Sivrikaya ve Kaynakkale aracığıyla khoranın güneydoğusunun kontolüne imkan sağlayabilecek genişlikte olduğu anlaşılmaktadır.

[220] Bean, G., "Defences of Hellenistic Smyrna", **Jahrbuch Für Kleinasiatische Forschung** I, 1955, s. 43-46.
[221] Doğer, E. – Gezgin, İ., **a.g.e**., s.18.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KIRSAL TAHKİMATIN DİĞER BAZI ÖRNEKLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Kırsal alanların tahkim edilmesi, kale ve kulelerle oluşturulan ağların MÖ 5. Ve 4. Yüzyılarda ortaya çıktığı Hellenistik Dönem'de yaygınlaştığı genel olarak kabul edilmektedir[222]. Ancak Koparal'a göre, bu düşünce Hellenistik Dönem hakkındaki arkeolojik kalıntı ve yazılı kaynaklarımızın daha fazla olmasından kaynaklı bir yanılgı olmalıdır. Bir khora'nın bütünlüğünün korunmasının polisin merkezileşme, kurumsallaşma süreciyle doğrudan ilgili olduğunu savunarak kırsal savunma sistemlerinin Arkaik Dönem başlarından itibaren yaygın olabileceğine dikkat çekmektedir[223].

Fachard'a göre kırsal tahkimatın dağılımının boş bir harita üzerinde incelenmesinin aldatıcı sonuçları olabilir. Kırsal tahkimatın incelenmesinde stratejik ve askeri amaçların, işlevlerin konunun sadece bir yönü olduğu unutulmamalıdır. Her

[222] Ober, J., Fortress of Attica: Defense of the Athenian Land Frontier 404 – 322 BC, Leiden, 1985, s. 74-66; McNicoll, 1997, 207-209.
[223] Koparal, E.,**a.g.e**, s.140

polisin kendi khorasını tahkim etmek için yolların gözetlenmesi tarım alanlarının kontrol edilmesi, kırsalda yaşayan nüfusun korunması, garnizon üsleri, idari işler gibi farklı nedenleri olabilir[224].

Sınırlarla ilişkilendirilen kırsal tahkimatların en bilindik örneğini Atina çevresindeki kalelerin bir savunma hattı oluşturur[225]. MÖ 5. Yüzyıldan itibaren kale ve kulelerden oluşan bir hat ile Attika yarımadasının savunulduğu bilinmektedir. Söz konusu ağ kuzeyde Eleutherai, Oinoe, Panakton, Phile, Lepsidrion, Dekleia, Aphidnai ve Rhamnus kalelerinden oluşmaktaydı. Euboia Boğazı için deniz kıyısındaki Rhamnus kalesi stratejik bir konumdadır. Attika'nın güney kıyılarında ise Thorikos ve Sunion kaleleri bulunur. MÖ 4. Yüzyılda Attika'nın kuzeybatısında Aigaleos ve Parnes Dağları arası ise yaklaşık 4,5 km uzunluğundaki bir "Dema" duvarı ile kapatılmıştı[226]. Araziye uyumlu bir şekilde yamaçlarda inşa edilmiş bu duvarın bir sınır savunması için değil sadece Eleusis ovası ve Atina ovası arasındaki açıklığı daraltıp bir geçit haline getirerek kontrol etmek için yapıldığı düşünülmektedir. Deme duvarıyla ilişkili iki gözetleme kulesi bilinmektedir. Kulelerden biri geçidin gözetlenmesini, Aigaleos Dağı'nın zirvesindeki diğeri ise Atina ile iletişimi sağlıyordu[227].

Smyrna çevresindeki kalelerin tepelerin zirvelerinde karadan ve denizden kente ulaşan yollara hakim konumları nedeniyle Atina çevresindeki kalelerle benzerlik gösterir. Smyrna khorasında bir dema duvarı tespit edilmemiştir. Ancak Belkahve, Sabuncubeli, Kayıkçı geçidi, Karabel geçidi gibi doğal geçitleri bulunması nedeniyle Attika'dakine benzer bir deme duvarına ihtiyacı olmamıştır.

[224] Farchard, S., 'Studying rural fortifications: a landscape approach', **Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice**, Ed.: S. Müth, P.I. Schneider, M. Schnelle and P.D. De Staebler, , Oxford, 2016, s. 230.
[225] Ober, J., A.g.e.
[226] Akarca, A., a.g.e., s.118.
[227] A.e., s. 119.

2015 yılından itibaren Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmaları Merkezi tarafından yürütülen "Adramytteion Kenti Egemenlik Alanı Yüzey Araştırmaları" sırasında Klasik ve Hellenistik Dönemlere tarihlendirilen kaleler ve gözetleme kuleleri tespit edilmiştir[228]. Kaya kütlelerinin üzerine kurulmuş kalelerde ana kayanın kullanılarak sur duvarlarının örüldüğü, sarnıçların tahkimat sınırları içerisinde ana kayaya açıldığı belirtilmektedir[229]. Bu yönüyle kalelerin mimari karakteri ve arazi kullanım biçimleri Smyrna çevresindeki Kaynakkale, Akkaya, Sancaklıkale ile benzerlik göstermektedir. Adramytteion ve Smyrna khorasındaki kaleler körfez ve karasal kesimleri kapsayan görüş alanları açısından da benzerlik göstermektedir.

Smyrna'nın batısındaki Klazomenai khorasındaki yüzey araştırmalarında Dubatepe, Yarentepe, Akçahisar, Yemişliboğaz, Hacıgebeş, Sivricetepe ve Cinderesi mevkiilerinde kale ve gözetleme yerleri tespit edilmiştir[230]. Yapılan görüş alanı analizlerine göre Hacıgebeş ve Cinderesi kaleleri ile Akçahisar ve Yarentepe birbirlerinin görüş alanındadır. Kalelerin görüş alanlarının kesildiği yerler ise yüksek tepelerle sınırlanmaktadır[231]. Kalelerin konumlarının, tümülüsler, sınır taşları ve doğal sınır oluşturan yeryüzü şekilleriyle birlikte Klazomenai khorasının sınırlarını gösterdiği ve kalelerin Klazomenai khorası için bütüncül bir savunma hattı oluşturduğu önerilmektedir[232]. Birbirlerinin görüş alanları ve khora sınırı olarak düşünebileceğimiz

---

[228] Aykanat, B.B. – Öztürk, A., "Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmalarıve Uygulama Merkezi (KEAM) Adramytteion Kenti ve Egemenlik Alanı Çalışmaları – 2017 – 2018", **TEBE Haberler** 44, 2018, s.32-35.; Özgen, H.M., "Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmaları ve Uygulama Merkezi(KEAM) Adramytteion Egemenlik Alanı Çalışmaları 2015 – 2016", **TEBE Haberler** 43, 2017, s. 45-53.

[229] Aykanat, B.B. – Öztürk, A., **A.g.e.,** s. 34-35.

[230] Koparal, E., "Klazomenai Khorası'nda Savunma Sistemi", **İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı**, ed.: I.Şahin, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2012, s.143.

[231] Koparal, E., **A.g.e.,** s.146.

[232] Ersoy, Y.E., - Koparal, E., "Klazomenai Khorası ve Teos Suriçi Yerleşim Yüzey Araştırması 2006 yılı Çalışmaları", 25. **AST**, Cilt 3, 23 Mayıs – 01 Haziran 2007, Kocaeli, s.47- 65. ; Koparal, E., A.g.e., s.142; Koparal, E., "Borders Make The Polis: Klazomenai", **Bordered Places Bounded Times: Cross Disciplinary Perspectives on Turkey**, Ed.: E.M. Baysal, L. Karakatsanis, British Institute at Ankara, 2017, s. 97-109.

yeryüzü şekillerine göre belirlenmiş konumlarıyla Klazomenai kaleleri ve Smyrna kaleleri benzer özelliklere sahiptir.

Dış savunma sistemi çalışılan polislerden biri de Miletos'tur. Khorasının, verimli tarım arazilerinin kale ve kulelerle korunduğu bilinmektedir[233]. Verimli tarım arazileri ve dağlık alanlara sahip olması nedeniyle Smyrna khorası ve Miletos khorasının topografyaları benzerdir. Dört bir tarafı dağlarla çevrili bir iç ovanın ortasında yer alan Mylasa da, bu yönüyle Smyrna coğrafyası ile benzerlik gösterir. Bu nedenle çevresindeki kalelerin kent merkezi ve topografyasıyla ilişkisi de oldukça benzerdir. Ovanın ortasında üç tepenin üzerinde engebeli bir araziye kurulmuş olan Mylasa'nın akropolisi ve iç kalesi üç tepeden en yükseği olan Hıdırlık Tepesi üzerindedir. Kentin doğusundaki tepeler üzerinde Kuyruklu Asar ve Beşik Kalesi bulunur. Bu kalelerden ovayı ve batıdan Karia'nın içlerine giden yol kontrol edilebilmektedir. Güneyde Menteşeoğulları Dönemi'nden kalan Peçin Kalesi'nin yerinde olasılıkla Antik Çağda da bir kale bulunmaktadır. Mylasa ve kutsal alanı Labraunda birbirine taş döşeli bir yol ile bağlıdır. Yolun batısında Burgaz Kalesi bulunur. Burgaz kalesi yolu kontrol ederken diğer yandan Labraunda – Mylasa arası iletişimi de sağladığı düşünülmektedir[234]. Labraunda kutsal alanın akropolisi de bir garnizonun yaşayabileceği nitelikte bir kale olarak düzenlenmiş görünmektedir[235]. Dolayısıyla Mylasa khorası da yol ve sınırların korunmasını kolaylaştıran dağlık topagrafyasından yararlanılarak tahkim edilmiş olması nedeniyle Smyrna khorasındaki tahkimatlarla benzerlik göstermektedir. Sonradan bir Kale olarak düzenlendiği anlaşılan Labraunda kutsal alanının akropolisi bu özelliği ile Melanpagos kutsal alanı / kale yerleşimi ile benzerlik gösterir.

[233] Pimouget, I., "Defense et Territoire L'Exemple Milésien", **Dialogues d'Histoire Ancienne** 21.1., 1995, s. 89 – 109.
[234] Akarca, A., **Ag.e.**, s.122.
[235] Henry, O. vd., "Labraunda 2014", **Anatolia Antiqua** XXIII, 2015, s.316 -317.

KATALOG: SMYRNA ÇEVRESİNDEKİ KALE VE GÖZETLEME YERLERİ

Katalog No: 01 (Levha no 6-7)

Adı: Palaudis (Asartepe)

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nın kuzey yamaçlarında, Menemen İlçesi, Emiralem- Beyköy yakınlarındadır. 2,97 km güneybatısında Herakleia, 5,9 km. güneybatısında Melanpagos yer alır. Güney Aiolis, Ionia sınırında Hermos vadisindeki Kayıkçı Geçidi kuzeyindedir.

Enlem: 38°37'13.81"K **Boylam**: 27°10'26.56"D **Rakım:** 325

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Aiolis – Smyrna sınırı arasındaki Kayıkçı Geçidi, kuzeyinde Temnos ve çevresi, Herakleia, Hermos Vadisi'nin Yamanlar Dağı kuzeyinde kalan kısmı.

Yapı kalıntıları: Sur ve teras duvarı kalıntıları, konut temeli izleri, kaya mezarlar

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Geç Geometrik, Klâsik, Hellenistik, Roma

Yayınlar: Doğer 1995, s. 68.; Doğer –Gezgin 1998, s. 24; Keil 1913, s.165; Meriç 1986, s. 200; Meriç 1995, Meriç 2018, s.311-314; Ramsay 1881, s.297; Öktü-İren 2005, s.262.

Katalog No: 02 (Levha no 6, 8)

Adı: Herakleia (Ballıkkayası)

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nın kuzey yamaçlarında; Hermos Nehri'nin güneyindedir. Eski Emiralem Köyü'nün kurulu olduğu yamacın üzerindedir.

Enlem: 38°36'35.76"K Boylam: 27° 8'33.90"D Rakım: 150

Tür: Kale yerleşimi

Görüş alanı: Kuzeyde Temnos, doğuda Palaudis, güneyde Melanpagos.

Yapı kalıntıları: Sur ve kayaya oyulmuş sarnıç kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları, çatı kiremeti parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Klasik, Hellenistik

Yayınlar: Ramsay 1881, 297.; Doğer – Gezgin 199.; Meriç 2018, 77.

Katalog No: 03 (Levha no 6, 9)

Adı: Boztepe / Asarlık (Aegiroessa?)

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar (Amanara) Dağı'nın batı eteklerinde, Hermos Nehri'nin güney kıyısındadır. Menemen'nin 2 km güneydoğusundadır. Herakleia 4, 3 km kuzeydoğusundadır. Hermos Nehri'nin eski yatağına göre İzmir Körfezi'ne dökülmek üzere güneye döndüğü yerdedir.

Enlem: 38° 34' 52"K **Boylam:** 27° 06' 34"D **Rakım:** 220

Tür: Kale yerleşmesi

Görüş alanı: Yamanlar Dağı'nın batısından Smyrna'ya ulaşan yolun bir bölümü.

Yapı kalıntıları: Sur kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: MÖ 7.- 4. Yüzyılllar (Yoğunlukla Arkaik ve Klâsik dönem, seyrek olarak Hellenistik Dönem)

Yayınlar: Doğer –Gezgin 1998, s. 25; Meriç 1986, s. 199; Meriç 1998, 80-81; Meriç 2018, s.79-81.

Katalog No: 04

Adı: Kumtepe (Notion?)

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar(Amanara) Dağı'nın kuzey yamaçlarında, Hermos Nehri'nin güneyindedir.

Enlem: 38°36'49.82"K **Boylam:** 27° 6'7.99"D **Rakım:** 63

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Kuzeyden gelip Yamanlar batı eteklerinden Smyrna'ya ulaşan sahil yoluna, batıda Phokaia, kuzeybatıda Kyme yoluna hakimdir.

Yapı kalıntıları: Sur kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları.

Tespit edilebilen dönemler: Orta Tunç Çağı – Roma İmparatorluk

Yayınlar: Bean 1966, s.185; Meriç 2018, s.70 – 77.

Katalog No: 05 (Levha no 6, 10)

Adı: Melanpagos (Gökkaya)

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nın kuzey yamaçlarında; Karşıyaka İlçesi sınırlarındaki Yamanlar Köyü'nün kuzeydoğusundadır. Kuzeyine Palaudis, Kuzeybatısında Herakleia bulunur.

Enlem: 38°33'58.91"K **Boylam:** 27° 9'41.45"D **Rakım:**

Tür: Kale yerleşimi (Arkaik Dönem'de kutsal alan)

Görüş Alanı: Herakleia ve Herakleia – Melanpagos arasındaki patikalar görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Sur ve burç kalıntıları, kutsal alan

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Arkaik, Klâsik ve Hellenistik Dönem

Yayınlar: Ateşlier 2000, s.70-79; Ateşlier 2006, s.60-62; Akkurnaz 2013, s. 81-94; Doğer 1995, s. 61-70; Doğer- Gezgin 1998, s.17; Ramsay 1881, s. 296-297; Keil 1913, s.165-168.

Katalog No: 06

Adı: Çeltiktepe Kulesi

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nın kuzeybatı yamaçlarında bir tepe üzerindedir.

Tür: Kule, gözetleme yeri

Görüş Alanı: Yamanlar Dağı'nın batısından geçen yol görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Kule kalıntısı

Yüzey buluntuları: Belirtilmemiştir

Tespit edilebilen dönemler: Belirtilmemiştir

Yayınlar: Doğer –Gezgin 1998, s.23; Doğer 2006, s.194.

Katalog No: 07(Levha no 11,12)

Adı: Mezarlık Kale

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar(Amanara) Dağı'nın güneybatı yamaçlarında bir tepe üzerindedir.

Enlem: 38°30'36.44"K **Boylam:** 27° 7'10.95"D **Rakım:** 234 m

Tür: Kule, gözetleme yeri

Görüş Alanı: Yamanlar Dağı'nın batı eteklerinden Smyrna'ya ulaşan sahil yolu, iç körfezin kuzey bölümü ve Küçük Yamanlar Kulesi görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Belirtilmemiştir

Yüzey buluntuları: Belirtilmemiştir

Tespit edilebilen dönemler: Belirtilmemiştir

Yayınlar: Doğer 2006, s.194.

Katalog No: 08 (Levha 11,13)

Adı: Küçük Yamanlar Kulesi

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nın güney yamaçlarında, Karşıyaka ilçesi sınırlarında kayalık bir tepe üzerindedir**.**

Enlem: 38°28'8.54"K**boylam:** 27° 8'20.51"D **Rakım**

Tür: Gözetleme yeri/Kule

Görüş alanı: Güneyinde İzmir Körfezi, Narlıdere sırtları, Pagos'u da kapsayan geniş bir görüşa alanına sahitir. Kayalık Nezaret Yeri, Büyükkale, Çobanpınarı Kulesi de görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Sur kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Neolitik – Geç Bizans

Yayınlar: Cook 1958 -1959, s. 53-54; Doğer.., Doğer- Gezgin 1998, s.22; Meriç 1986, s. 301; Meriç 2018, s.89-102.

Katalog No: 09 (Levha no 11, 14)

Adı: Sancaklıkale / Adatepe

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nda, Karşıyaka İlçesi, Sancaklı Köyü'nün kuzeyinde. Çobanpınarı Kulesi 3.45 km güneydoğusunda, Büyükkale 4.35 km. güneyindedir.

Enlem: 38°31'21.01"K **Boylam:** 27° 9'8.44"D **Rakım**: 456 m.

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Yamanlar Dağı'nın batısından Smyrna'ya ulaşan sahil yolu ve Smyrna Körfezi kısmen görüş alanındadır. Çobanpınarı, Büyükkale, Kayalık Nezaret Yeri, Küçük Yamanlar Kulesi görüş alanına giren tahkimatlardır.

Yapı kalıntıları: Sur ve teras duvarları, iki adet kayaya oyulmuş sarnıç.

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları (siyah firnisli, kırmızı ve kahverengi sırlı ve sırsız kap parçaları), çatı kiremiti parçaları.

Tespit edilebilen dönemler: Geç Klâsik, Hellenistik, Roma(MS 2. Yüzyıl)

Yayınlar: Akurgal 1946, s.68-71; Duyuran – Bean 1947, s.128-134; Bean 1955, s.46-47; Doğer –Gezgin 1998, s. 22.

Katalog No: 10 (Levha no 11, 15)

Adı: Çobanpınarı

Konumu ve çevresel özellikleri: Amanara(Yamanlar) Dağı'nda, Karşıyaka İlçesi, Doğançay(Alurca) Köyü'nün doğusundadır. Menemen Ovası'na açılan Kocadere Vadisi'ni doğudan sınırlayan kuzey-güney doğrultulu tepelerin üzerindedir. Yaklaşık 3.50 km kuzeybatısında Sancaklı Kale, 1,50 km güneyinde Büyükkale yer alır.

Enlem: 38°29’39.13”K **Boylam:** 27°10’0.67”D **Rakım:** 365 m.

Tür: Gözetleme Yeri

Görüş Alanı: Amanara(Yamanlar) Dağı’nın batısında Smyrna’ya ulaşan sahil yoluna ve kısmen Smyrna Körfezi kıyılarına hakimdir. Sancaklı Kale ve Büyükkale görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Kule kalıntısı

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları(Siyah firnisli parçalar)

Tespit edilebilen dönemler: Hellenistik Dönem

Yayınlar: Bean 1955: 51-52, Doğer-Gezgin 1998: 22.

Katalog No: 11 (Levha no 11, 16-17)

Adı: Büyükkale

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı. Karşıyaka İlçesi, Doğançay Köyü’nün kuç uçuşu 1,27 km. güney batısındadır. Kocadere Vadisi’nin Menemen Ovası ile birleştiği alanın doğusunda, Yamanlar Dağı’nın Menemen Ovası ve Bornovas Ovası ayıran uzantılarının güneyindeki zirve üzerindedir. 4,35 km kuzeyinde Sancaklıkale, 1,50 km kuzeydoğusunda Çobanpınarı tahkimatı bulunur..

Enlem: 38°28’58.97”K **Boylam:** 27° 9’19.29”D **Rakım:**450 m.

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Batıdan Smyrna’ya ulaşan sahil yolu, İzmir Körfezi’ne(iç körfezin tamamı), Kocadere Vadisi girişine hakimdir. Eski Smyrna(Bayraklı) ve Pagos , Sancaklıkale, Çobanpınarı, Kayalık Nezaret yeri(Felstwarte), Küçük Yamanlar Kulesi görüş alanında.

Yapı kalıntıları: Kayalık arazide duvar izleri, temel kalıntıları, sarnıç, in situ olmayan andezit bloklar.

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: MÖ. 6. – 3.yüzyıl

Yayınlar: Akurgal 1946, s.57-59; Miltner 1931, s.127.

Katalog No: 12 (Levha no 11, 18)

Adı: Kayalık Nezaret Yeri (Felswarte)

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı. Karşıyaka İlçesi Gümüşpala ve 75. Yıl mahallerini bağlayan modern yolun yaklaşık 100 m kuzeyindedir. 800 m kuzeydoğusunda Büyükkale, 5 km kuzeyinde Sancaklıkale, 2,5 km kuzeydoğusunda Çobanpınarı kulesi bulunur.

Enlem: 38°28’47.76”K **Boylam:** 27° 8’49.17”D **Rakım:** 117 m

Tür: Gözetleme Yeri

Görüş Alanı: Küçük Yamanlar Kulesi, iç körfez, Smyrna ve Pagos görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Anakayaya oyulmuş basamakları üzerinde dörtgen bir oyuk ve teras/sur duvarı kalıntıları.

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Hellenistik

Yayınlar: Miltner 1931, s.125; Tül 2011, s. 65.

Katalog No: 13 (Levha no 11, 19)

Adı: Küçükkale

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nın güney yamaçlarında, Smyrna (Bayraklı)'nın kuzeydoğusunda; Bornova İlçesi sınırları içerisindedir.

Enlem: 38°29'21.16"K **Boylam:** 27°11'16.81"D **Rakım:** 178 m

Tür: Kule/ gözetleme yeri

Görüş Alanı: Bornova Ovası'nın batısını kapsayan geniş görüş alanında; eski Smyrna(Bayraklı), Pagos bulunmaktadır. Görüş alanı analizi bir bugün kalıntıları görünen yapının rekonstrüksiyonuna göre değerlendirildiğinde Büyükkale de görüş alanına girebilir.

Yapı kalıntıları: Sur kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: MÖ 4. Yy

Yayınlar: Miltner, F. – Miltner, H. 1931, s.144; Cook 1958, s.53-54. Doğer- Gezgin 1998, s.22.

Katalog No: 14 (Levha no 11, 19)

Adı: Aksertepe

Konumu ve çevresel özellikleri: Yamanlar Dağı'nın güney yamaçlarında, Smyrna (Bayraklı)'nın 3 km kuzeydoğusunda; Bornova İlçesi Laka Köyü'ndeki Aksertepe (Asartepe) üzerindedir.

Enlem: 38°29'21.16"K **Boylam:** 27°11'16.81"D **Rakım:** 180 m

Tür: Kule/ gözetleme yeri

Görüş Alanı: Bornova Ovası'nın batısını kapsayan geniş görüş alanında; eski Smyrna(Bayraklı), Pagos bulunmaktadır. Görüş alanı analizi bir bugün kalıntıları görünen yapının rekonstrüksiyonuna göre değerlendirildiğinde Çobanpınarı Kulesi görüş alanına girebilir.

Yapı kalıntıları: Sur kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: MÖ 4. Yy

Yayınlar: Doğer- Gezgin 1998, s.22; Doğer 2006, s.199.

Katalog No: 15 (Levha no 20-21)

Adı: Belkahve

Konumu ve çevresel özellikleri: Sipylos(Manisa) Dağı ve Nif Dağı arasındaki Belkahve geçidinde bir tepe üzerinde. Bornova İlçesi, Kavaklıdere Köyü'nin yaklaşık 1 km. kuzeyinde.

Enlem: 38°27'29.80"K **Boylam:** 27°19'2.32"D **Rakım:**

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Batıda Bornova Ovası'nda geniş bir görüş alanına sahiptir. Doğuda Smyrna – Sardeis yolunun yaklaşık 10 km.lik bir bölümü görüş alanı içinde kalmaktadır. Nif Dağı'nın kuzey yamaçları ve Sipylos Dağı'nın güney yamaçlarını kısmen görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Etrafı sarp kayalıklarla çevrili tepenin yamaçlarındaki boşluklar masif duvarlar ile kapatılmıştır. Sur duvarı ve burç kalıntıları bulunmaktadır. Tepe üzerinde anakayanın düzleştirildiği ve stel yuvaları açıldığı görülmektedir.

Yüzey buluntuları: Kiremit parçaları ve pişmiş toprak kap parçaları(sırlı, sırsız, siyah firnisli keramik parçaları)

Tespit edilebilen dönemler: Arkaik, Klâsik, Hellenistik

Yayınlar: Bean 1955; S.43-46; Cook 1958, 4-34; Ramsay 1880, s. 63 -68.; Weber 1880, s.114; Doğer-Gezgin 1998, s. 12-13.

Katalog No: 16 (Levha no 20, 23)

Adı: Nymphaion (Kemalpaşa)

Konumu ve çevresel özellikleri: Karabel ve Belkahve geçitleri arasında, Nif Dağı'nın doğu yamaçlarındadır. Kemalpaşa ilçe merkezinin güneydoğusundaki. Belkahve Kalesinin 9,5 km güneydoğusunda, Akkaya'nın 8,7 km kuzeybatısında, Ballıcaoluk Kalesi'nin 10, 2 km kuzeydoğusundadır.

Enlem: 38°25'18.20"K **Boylam:** 27°24'51.82"D **Rakım:** 309 m

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Kemalpaşa Ovası'nda geniş bir görüş alanına sahiptir. Smyrna- Sardeis yolunun bir bölümü görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: MS 12.-13. Yüzyıllara ait kale kalıntısının alt kotlarında Hellenistik Dönem sur kalıntıları.

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: MÖ 4. Yüzyıl ve MS 12-13. Yüzyıl

Yayınlar: Tigrel 1989, s.50-51; Doğer –Gezgin 1998, s.14.

Katalog No: 17 (Levha no 19, 22)

Adı: Akkaya

Konumu ve çevresel özellikleri: Mahmut (Drakon) Dağı'nın Belkahve Geçidi'ne en yakın parçası olan bir kayalığın üzerindedir.

Enlem: 38°22'10.49"K **Boylam:** 27°29'14.74"D **Rakım:**304

Tür: Gözetleme yeri

Görüş Alanı: Karabel geçidi girişi

Yapı kalıntıları: Kaya mezar, sarnıç ve basamak kalıntıları.

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Hellenistik Dönem

Yayınlar: Akurgal 1946, s.68-71; Bean 1955; 48-49; Doğer- Gezgin 1998, s.13; Meriç 1988; s.207.

Katalog No: 18 (Levha no 20, 24)

Adı: Ballıcaoluk

Konumu ve çevresel özellikleri: Nif Dağı. Kemalpaşa İlçesi'nin Vişneli Köyü 1 km batısında; Kuzeyinde Hacıefendi Deresi, güneyinde Narlıdere ile sınırlanmış kayalık bir tepenin üzerindedir.

Enlem: 38°19'59.77"K **Boylam:** 27°22'47.75"D **Rakım:** 417 m

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Torbalı Ovası'nda geniş bir görüş alanına sahiptir. Karabel Geçidi'nin Torbalı Ovası'na çıkışı görüş alanı içindedir.

Yapı kalıntıları: Sur ve kule kalıntıları, konut temelleri

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Geç Klâsik, Hellenistik

Yayınlar: Doğer – Gezgin 1995, s.13; Meriç 1988, s.207; Peker 2011, s.262; Peker 2017, s. 5-30; Tulunay 2012, s.87.

Katalog No: 19 (Levha no 20,25)

Adı: Sivrikaya / Kalekayası

Konumu ve çevresel özellikleri: Nif Dağı. Bornova İlçesi, Gökdere Köyü'nün doğusunda. Nif Dağı'nın batı yamaçlarında kayalık bir tepe. Smyrna kuş uçuşu 13,85 km, eski Smyrna (Bayraklı) 12 km kuzeybatısındadır. Sivrikaya'nın doğusunda kuş uçuşu 3,50 km uzaklığında Kaynakkale, kuş uçuşu 10,10 km. uzaklığında Kocadağ Kalesi bulunur.

Enlem: 38°22'43.03"K **Boylam:** 27°15'32.78"D **Rakım:** 375 **m**

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Ephesos – eski Smyrna yolunun Bornova Ovası girişi görüş alanındadır. Çevresinde Kaynakkale, Kocadağ Kalesi, Kocamersin gözetleme yeri bulunmaktadır, ancak topografya nedeniyle bu alanlarla doğrudan görüş sağlanamamaktadır. Sivrikaya ve Kaynakkale arasındaki tepeler iki kale arasında görüş sağlanmasına engel olmaktadır.

Yapı kalıntıları: Kuzey, kuzeybatbatı ve doğusu sarp kayalıklarla çevrilidir, nispeten daha az eğimli doğu ve batı yamaçlarında yer yer isodom örgü sur duvarı, polygonal

örgü teras duvarı kalıntıları, kayalık zeminde tesviye izleri ve ana kayaya oyulmuş sarnıçlar bulunmaktadır.

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları ve kiremit parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Geç Klâsik – Hellenistik

Yayınlar: Doğer- Gezgin 1998, s.17.

Katalog No: 20 (Levha no 20, 26)

Adı: Kaynakkale

Konumu ve çevresel özellikleri: Nif Dağı. Buca İlçesi, Kaynaklar Köyü'nün 1,5 km doğusunda, Nif (Olympos) Dağı'nın batı yamaçlarında kayalık bir tepe üzerindedir. Sivrikaya Kalesi 3,50 km. batısında, Kocadağ Kalesi 7,50 km güneydoğusunda, Kocamersin gözetleme yeri 6,10 km ve Ballıcaoluk Kalesi 8 km. güneydoğusundadır. Smyrna 13,50 km., eski Smyrna (Bayraklı) 15,45 km kuzeybatısındadır.

Enlem: 38°22'6.19"K **Boylam:** 27°17'21.96"D **Rakım:** 511

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Batıda Ephesos- Smyrna yolunun dar bir bölümü görüş alanındadır. Kuzey ve güney yönündeki görüş alanı çevrsindeki tepeler nedeniyle kesilmiştir, hava koşullarına bağlı olarak Kadıfekale ve Akçakaya görüş alanına girebilmektedir.

Yapı kalıntıları: Sur ve teras duvarları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Klâsik, Hellenistik

Yayınlar: Doğer – Gezgin, 1998, s.17; Tulunay 2012, s.88.; Göncü vd. 2019.

Katalog No: 21 (Levha no 19,26)

Adı: Kocadağ Kalesi

Konumu ve çevresel özellikleri: Kocadağ. Buca İlçesi, Kırıklar Köyü ile Karacaağaç Köyü arasındadır bir tepe üzerindedir. Tepenin kuzeyinde Dam Deresi bulunmaktadır. Kaynakkale 7.50 km., Sivrikaya 10 km. kuzeybatısında, Kocamersin 3.17 km. kuzeydoğusundadır.

Enlem: 38°17’50.60”K **Boylam:** 27°18’39.85”D **Rakım:** 448 m.

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Görüşü Kuzey, kuzeydoğu ve doğu yönünde açıktır. Ephesos – Eski Smyrna Yolu**,** Kocamersin gözetleme yeri görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Yasa dışı kazılarla açığa çıkmış küçük yapılara ait temel kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları(siyah firnisli parçalar, pithos parçaları), kiremit parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Geç Klâsik, Hellenistik, Roma

Yayınlar: Doğer –Gezgin 1998, s.17.

Katalog No: 23 (Levha no 20,28)

Adı: Manastır Kale

Konumu ve çevresel özellikleri: Nif Dağı. Buca İlçesi, Kırıklar Köyü’nün doğusunda; Hacıoğlu Deresi ve Kocamersin Deresi arasında bir tepenin kayalık sırtında. 3,90 km. kuzeydoğusunda Ballıcaoluk Kalesi, 6,20 km. kuzeybatısında Kaynakkale, 3 km. güneybatısında Kocadağ Kalesi bulunur.

Enlem: 38°19’4.78”K **Boylam**: 27°19’11.53”D **Rakım:** 560 m.

Tür: Stratopedon(?)

Görüş Alanı: Kocadağ ve Nif Dağı arasındaki ova görüş alanındadır**.** Kocadağ Kalesi, Akçakaya Kalesi, Smyrna – Ephesos yolu görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Sur kalıntıları

Yüzey buluntuları: Sırsız kaba pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Yeterli veri bulunmamaktadır.

Yayınlar: Doğer – Gezgin 1998, s.16; Göncü vd. 2019, s.21-22.

Katalog No: 23 (Levha no 20,28)

Adı: Kocamersin gözetleme yeri(?)

Konumu ve çevresel özellikleri: Nif Dağı. Buca İlçesi, Kırıklar Köyü’nün doğusunda; Hacıoğlu Deresi ve Kocamersin Deresi arasında bir tepenin kayalık sırtında. 3,90 km. kuzeydoğusunda Ballıcaoluk Kalesi, 6,20 km. kuzeybatısında Kaynakkale, 3 km. güneybatısında Kocadağ Kalesi bulunur.

Enlem: 38°19’6.85”K **Boylam**: 27°20’11.56”D **Rakım:** 590 m.

Tür: Gözetleme yeri

Görüş Alanı: Kocadağ ve Nif Dağı arası görüş alanındadır**.** Kocadağ Kalesi de görüş alanındadır.

Yapı kalıntıları: Yaklaşık 2,50 m. çapında bir mekân oluşturacak şekilde düzenlenmiş bir taş yığını.

Yüzey buluntuları: Sırsız kaba pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Yeterli veri bulunmamaktadır.

Yayınlar: Yayın bulunmadı.

Katalog No: 24 (Levha no 29, 30)

Adı: Çatalkaya

Konumu ve çevresel özellikleri: Kızıldağ'ın'nın doğu yamaçlarında kayalık bir tepe üzerindedir. Gaziemir, Görece köyünün kuzeybatısndadır. 5,9 km kuzeybatısında Akçakale bulunur.

Enlem: 38°17'55.77"K **Boylam**: 27° 5'30.57"D **Rakım:** 460 m.

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: Görüş alanı güney, güneydoğu yönünde geniştir. Cumaovası, Smyrna – Kolophon yolu görüş alanı içindedir.

Yapı kalıntıları: Sur duvarı kalıntıları

Yüzey buluntuları: Pişmiş toprak kap parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Arkaik, Klâsik, Hellenistik, Geç Antik Dönem

Yayınlar: Tuna 1986, s.216; Meriç – Nolle 1988, s.225-232; Doğer- Gezgin 1998, s.18.

Katalog No: 25 (Levha no 29-31)

Adı: Akçakale / Akçakaya

Konumu ve çevresel özellikleri: Kızıldağ'ın doğu yamacında, Pagos'un 8 km güneybatısındadır.

Enlem: 38°21’11.26”K **Boylam**: 27° 4’28.08”D **Rakım:** 410 m.

Tür: Kale yerleşimi

Görüş Alanı: İç körfezin güney kıyıları, Pagos ve Cumaovası üzerinden Smyrna’ya ulaşan Kolophon – Smyrna yolu

Yapı kalıntıları: Sur kalıntıları, Sarnıç, in situ olmayan sütun gövdesi parçaları

Yüzey buluntuları: Siyah firnisli, sırsız ve kabartmalı pişmiş toprak kap parçaları, kiremit parçaları

Tespit edilebilen dönemler: Klâsik, Hellenistik

Yayınlar: Akurgal 1946, s. 68-71; Bean 1955, s.47; Doğer – Gezgin 1998, s.18; Weber 1885, s. 213-216.

SONUÇ

Smyrna ve çevresindeki kalelerin ele alındığı bu çalışmada Yamanlar Dağı, Nif Dağı ve Kızıldağ yamaçlarındaki tahkimatlar literatür taramasına ve ziyaret edilebilenleri yerinde yapılan gözlemlere dayanarak incelenmiştir. Smyrna’nın khorasının savunulması için bir ağ oluşturmak üzere mi kullanıldığı yoksa, Hellenistik Dönem’in zorlu koşullarında kırsal yerleşmelerin güvenlik nedeniyle öz savunma önlemlerini almak istemesi sonucu tahkim edilmiş yerleşmelerle mi olduğuna yanıt aranmıştır. Bu nedenle Smyrna’nın tarihi, coğrafyası ve Smyrna’ya ulaşan yollar, sınır oluşturabilecek akarsu ve yeryüzü şekilleri de incelenmiştir.

Yamanlar Dağı, Nif Dağı ve uzantıları ile Kızıldağ’ın Smyrna için merkezinde günümüzdeki adıyla Bornova Ovası bulunan bir coğrafi bölge oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu bölgenin çevresinde Gediz (Hermos) ve Nif (Kryos) Çayı da diğer doğal sınırlardır. Dağ ve akarsuların bu çevrede oluşturduğu vadiler, Karabel ile Belkahve geçitleri ile büyük oranda günümüzde de yol olarak kullanılan güzergâhları oluşturmaktadır. Güneyde Kaystros havzası Ephesos, Metropolis gibi polislerin

kontrolündedir. Güneybatıda ise Klazomenai khorasının sınırı hakkında Pausanias'ın Agammemnon kaplıcalarının Klazomenaililere ait olduğu yönündeki ifadesi Smyrna Khorası için bu yönde Balçova'nın sınır olabileceğine işaret eden bir veridir[236]. Diğer yandan Klazomenai çevresindeki yüzey araştırmalarında tespit edilen kalelerin konumlarına göre Klazomenai'ın doğu sınırı için Çiftlikdağı, Değirmendağ, Pertevpaşa Dağı, Kocadağ, Sivricetepe ve Çaktepe hattının belirleyici olduğu düşünülmüştür[237]. Batıda ise İzmir Körfezi'nin orta bölümünün Klazomenai kontrolünde olduğunu göz önüne alarak Smyrnalıların denizdeki kontrolünün iç körfez ile sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, kuzeybatıdaki Leukai yerleşimi de Klazomenai kontrolündeydi. Leukai – Smyrna arasında Hermos'un antik dönemdeki yatağına göre denize döküldüğü yerde sınır oluşturması mümkün görünmektedir. Belkahve geçidi, Nif Dağı'nın doğu yamaçları ve Kryos Çayı ise doğu sınır hakkında fikir vermektedir. Bu durumda Smyrna Khorası'nın kuzeyde Yamanlar Dağı'ndaki tahkimatlarla desteklenmiş bir sınır olarak Hermos, doğuda Nif Dağı'ndaki tahkimatlarla desteklenmiş bir sınır olarak Kryos Çayı'nın sınır olması muhtemeldir. Güneyde ise Çatalkaya Kalesi, Kocadağ Kalesi hattı olası sınırdır. Ancak, sınırlar hakkında daha sağlıklı bilgiye sahip olabileceğimiz epigrafik veri azdır.

Smyrna çevresindeki yolların khora sınırıları hakkında görüşümüzle uyumlu güzergahları takip ettiği anlaşılmaktadır. Kuzeyden Kayıkçı Geçidi ve Yamanlar Dağı patikalarından Smyrna'ya ulaşılabilmektedir. Sardeis'ten ve Hermos vadisini takip ederek Phokaia'ya ulaşan bir yol da Kayıkçı Geçidi üzerinden geçmektedir. Sonuç olarak Kayıkçı Geçidi, kuzey – güney (Aiolis- Ionia geçişi) ve doğu-batı (Sardeis – Phokaia) doğrultusunda yollar için bir kavşak noktasıdır. İncelenen kalelerden Palaudis bu noktanın kontolü için önemli bir konumdadır.

[236] Paus. 7.v.11.
[237]Koparal, E., "Klazomenai Khora'sında Savunma Sistemi", **İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı**, ed.: I. Şahin, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2012.

Kuzeyden gelen yollar Yamanlar Dağı'nın batı yamaçlarından iç körfez kıyısına ulaşarak Smyrna'ya bağlanmaktadır. Bu yol üzerinde Boztepe, Çeltiktepe Kulesi, Mezarlıkkale, Küçük Yamanlar Kulesi'nin oluşturduğu hattın Yamanlar Dağı'nın güney yamaçlarındaki Sancaklıkale, Çobanpınarı, Büyükkale, Nezaretyeri ve Aksertepe hattı ile ilişkilenmektedir. Bu hat içinde Sancaklıkale, Çobanpınarı, Büyükkale ve Nezaretyeri, Küçük Yamanlar Kulesi doğrudan birbirlerinin görüş alanına girmektedir.

Yamanlar Dağı'nın güneyinde bir hat oluşturan kale ve gözetleme yerlerinden Aksertepe aynı hattaki batıdan gelen sahil yolunu gözetleyen diğer kalelerin aksine doğuda Belkahve geçidini aşarak Smyrna'ya ulaşan yolu gözetleyebilecek bir konumdadır.

Doğuda ise Belkahve geçidi günümüzde olduğu gibi antik dönemde de Smyrna için bir eşiktir. Sardeis'den gelen bir yol buradan geçerek Smyrna topraklarına girmektedir. Bu nedenle geçidi tutan kuvvetli bir tahkimat olarak Belkahve Kalesi önemli bir konumdur. Nymphaion ve Akçakaya ise Sardeis – Ephesos yolunun Kemalpaşa Ovası'ndan geçen bölümünü kontrol edereken aynı zamanda, Doğer ve Gezgin'in belirttiği üzere, Belkahve Kalesi ile Belkahve geçidini koruyacak bir hat oluşturmaktadırlar[238]. Sardeis – Ephesos yolu ise Smyrna topraklarının doğusundan günümüzdeki Kemalpaşa Ovası üzerinden Karabel Geçidi'ni kullanarak Kaystros havzasına geçer. Kaystros ve Hermos havzaları arasında geçiş sağlayan Karabel Geçidi ise Ballıcaoluk Kalesi ile kontrol ediliyor olmalı.

Nif Dağı'nın batı ve güneybatı yamaçlarının güneyde Ephesos'tan Smyrna'ya ulaşım için kullanılan bir güzergahı kontrol eden kale ve gözetleme yerleri ile tahkim edildiğini görüyoruz. Sivrikaya, Kaynaklar Kalesi, Kaletepe 1 ve 2, Kocamersin, Kocadağ Kalesi bu güzergahta bir hat oluşturmaktadır. Güneybatıda ise Kolophon'dan

[238] Doğer, E., -Gezgin, İ., **a.g.e.**, s.13.

gelen yolun Çatalkaya Kalesi ve Akçakale'nin oluşturduğu hat ile korunduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak Smyrna çevresindeki kale ve gözetleme yerlerinin Yamanlar Dağı yamaçlarında, Nif Dağı yamaçlarında ve Kızıldağ yamaçlarında ayrı hatlar oluşturdukları görülmektedir. Bu hatlardaki tahkimatın görüş alanları, Yamanlar Dağı'nın güneyindeki hattın Sancaklıkale, Çobanpınarı, Büyükkale kesişen görüş alanlarının aksine, her zaman kesişmemektedir. Örneğin görüş alanı analizine göre Yamanlar Dağı'nın batı yamaçlarındaki Çeltiktepe kulesinin görüş alanı içinde bir kale ya da gözetleme yerine rastlanmamıştır. Ancak Boztepe, Kaletepe ve Mezarlıkkale yakın çevresinde bulunmaktadır. Nif Dağı yamaçlarında Sivrikaya ve Kaynakkale de birbirlerinin görüş alanlarına girecek kadar yakın mesafede olmalarına rağmen aralarındaki tepeler nedeniyle görüşleri kesilmektedir. Bu yerleşmeler arasında görüş sağlamak olasılıkla görüşlerini kesen tepelerin zirvelerini gözetleme yeri olarak kullanıyor olabilirdi. Ayrıca, mevcut kalıntıların özgün yüksekliğinin görüşa alanını genişlettiğini de göz önünde bulundurmamız gerekiyor.

Smyrna çevresindeki kale ve gözetleme yerlerinin sınır ve yolları kontrol edebilecek birer hat oluşturmaları bu kalelerin sadece kendi çevrelerini koruma altına alan tahkimli kırsal yerleşmelerden çok, Smyrna khorasını savunmak için bir ağ oluşturduklarını önerebiliriz. Bu ağa dair önerimizi sadece mevcut görüş alanlarına göre değil, kalıntıların özgün yüksekliği ve yakın çevrede gözetleme yeri olarak kullanılabilecek tepelere göre olası görüş alanlarını da dikkate alarak öneriyoruz. Ayrıca yollar, ovalar ve sınırlar gibi ortak görüş alanlarına sahip olup, birbirilerini göremeyen kaleler ve gözetleme yerlerinin ilişkisini de bu savunma ağı içinde değerlendirmeliyiz (Lev. 35 -36).

Ober, düzenli savunma ağlarının oluşumu için Ksenephon'da geçen tepelerin savunma amaçlı kullanımı ve hafif silahlı birliklerin ortaya çıkışına işaret ederek MÖ 4.

Yüzyılı önermektedir[239]. Bir khoranın sınırlarının korunması için kale ve gözetleme kuleleri ile ağ oluşturmanın Hellenistik Dönem'de yaygınlaştığı kabul edilmektedir[240]. Ancak, khoranın bütünlüğünün korunmasının polisin kurumsallaşması ile doğrudan ilişkili olduğu bu nedenle bu tip savunma ağlarının Arkaik Dönem'de var olması gerektiği yönünde görüşler de vardır[241]. Nitekim, Smyrna khorasındaki tahkimatlar MÖ 7. Yüzyılda Lydia'lılara karşı Belkahve geçidinin tahkim edilmesiyle başlamış olmalıdır. Palaudis, Herakleia gibi verimli tarım arazilerine hakim Arkaik yerleşmelerin ve Melanpagos kutsal alanının Smyrna'nın çevresindeki savunma hatları oluşturulurken tahkim edilerek ağa dahil edildiği düşünülebilir.

Yamanlar Dağı'nın kuzey yamaçlarında tespit edilen Palaudis (Asartepe), Herakleia (Ballıkkayası), Melanpagos (Gökkaya), Boztepe bir grup oluşturmaktadır. Bu grupta Kayıkçı Geçidi'ni kontrol eden Palaudis, Herakleia ve Boztepe ile birlikte Hermos Vadisi'nin Yamanlar Dağı ve Yunt Dağı arasında kalan verimli topraklarına ve Phokaia – Sardeis yoluna hakimdir. Bu nedenle bu grubu kırsal nüfusun ve tarım alanlarının korunması, yolların gözetlenmesi ve khoranın kuzey sınırının savunmasıyla ilgili bir ağ oluşturduğunu önerebiliriz.

Yamanlar Dağı'nın güneyinde ise bir başka ağ dikkat çekmektedir. İzmir körfezi, Bornova Ovası ve Menemen Ovası'na hakim geniş görüş alanıyla Büyükkale'nin çevresindeki bu tahkimat grubu Mezarlıkkale, Küçük Yamanlar Kulesi, Kayalık Nezaretyeri, Küçükkale ve bir garnizonun yerleşebileceği ve dağ yolarına hakim Sancaklıkale'yi içermektedir. Doğudaki Aksertepe'nin de bu grupla ilişkilenmesi olasıdır. Bu grubun oluşturduğu ağ merkezinde Büyükkale'nin bulunduğu yıldız şeklindedir. Bu ağ Yamanlar Dağı'nın güney eteklerindeki tarım alanları, Yamanlar Dağı'nın batısından Smyrna'ya ulaşan sahil yolu ve körfezi kontrol edebilecek tahkimatlara sahiptir. Bayraklı – Tepekule ve Hellenistik Smyrna ile özellikle Büyükkale

[239] Ober, J., a.g.e., s.75-76
[240] McNicoll, ag.e., s. 207-209
[241] Koparal, E., a.g.e., s.140.

üzerinden iletişim kurmak mümkündür. Askeri olarak kuzeyden gelecen saldırılara karşı kent merkezinden önce bir savunma hattı oluşturmaktadır.

Smyrna khorasının doğusunda Belkahve geçidi, Nif Dağı ve Karabel geçidi bulunmaktadır. Nif Çayı ile birlikte bu yeryüzü şekilleri khoranın doğu sınırı için işaret olabilecek niteliklerdedir. Bu bölgede Belkahve geçidindeki kale Bornova ovasının girişini tutan ve askeri birliklerin üs olarak kullanabileceği önemli bir tahkimattır. Smyrna – Sardeis yolu burdan geçmektedir. Nymphaion(Kemalpaşa) kalesi ve Akkaya gözetleme yeriyle birlikte verimli bir tarım alanı olan Kemalpaşa Ovası'na da hakimdir. Bu alanda aynı zamanda Sardeis – Ephesos yolu geçmektedir. Dolayısıyla khoranın doğu sınırının savunulması, tarım alanlarının kontrolü ve yolların gözetlenmesi için Belkahve, Nymphaion ve Akkaya'nın da bir ağ oluşturduğu önerilebilir. Nif Dağı'nın doğu yamaçları boyunca aynı aksta konumlanmış bu tahkimatların yeryüzü şekilleri nedeniyle birbirlerinin görmesi zorsa da görüş alanları ortaktır. Karabel geçidinin doğusu Akkaya, batısı Ballıcaoluk tarafından gözetlenebilmektedir. Bu nedenle Akkaya – Ballıcaoluk arasında günümüze ulaşamamış ya da henüz tespit edilmemiş gözetleme yerlerinin bulunması muhtemeldir.

Diğer bir ağ Smyrna – Ephesos yoluna ve Nif Dağı' **DÜZELTME** arım alanlarına hakimdir. Sivrikaya, Kaynakkale, Kocadağ bu ağın askeri üs olarak kullanılabilecek kaleleridir. Manastırkale'de ve gözetleme yeri konumu gereği bu ağa dahil olabilecek özelliklere sahiptir. Ancak, geçici bir kap yerleşimi olarak değerlendirildiğinden ağın sabit parçaları arasında değerlendirilmemiştir. Bu ağ içerisinde Kocadağ Kalesi'nin ve güneybatıdaki kalelerden Çatalkaya'nın güney sınırı işaret ettiği düşünülebilir.

Khoranın güneybatısındaki iki kale Çatalkaya ve Akçakaya kalelerinin bir ağ oluşturup oluşturmadığı net değildir. Ancak, Akçakaya ve Pagos birbirlerinin görüş alanındadır ve Akçakaya'daki kalenin yapılaşması Sancaklı kale ile benzer

niteliklerdedir. Bu nedenle Sancaklıkale'nin kuzeyde kendi ağı içerisinde gördüğü askeri üs işlevinin güneyde Akçaya için geçerli olabileceğini söyleyebiliriz.

Smyrna çevresindeki kale, kule ve gözetleme yerlerinin sınır savunması, yol kontrolü, iletişim işlevli ağlar oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ancak, tez kapsamında incelenen 26 tahkimatın bütüncül bir ağ oluşturduğunu söylemek güç görünmektedir. Görüş alanları, konumları ve çevresindeki yol, tarım alanı gibi unsurlara göre değerlendirdiğimizde mevcut verilerimizle Smyrna çevresindeki kale ve gözetleme yerleri için farklı ağlar ortaya çıkmaktadır. Kuzeyde, güneyde ve doğudaki bu ağların günümüze ulaşamamış ya da tespit edilmemiş tahkimatlarla göründüğünden daha geniş olduğu düşünülebilir.

MÖ 5. Ve 4. Yüzyıllarda bölge tarihi içinde değişken siyasi ve askeri dengeler yeni tahkimatlara ya da mevcut kırsal yerleşmelerin stratejik konumda olanlarının tahkim edilmesine neden olmuştur. Doğer ve Gezgin, özellikle Akhaimenid dönem içinde MÖ 366 yılında Pers Krallığı'nda zayıflıklara neden olan Satrap İsyanları gibi karışıklıkların bu tahkimatların artmasında etkili olduğunu düşünür[242]. Benzer siyasal karışıklıklar İskender'in ardından Hellenistik krallıklar arasında da yaşandığı için Geç Klâsik dönemde Smyrna çevresinde oluşan savunma ağının Hellenistik Dönem'de de önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kalelerin yüzeylerinde tespit edilebilen keramik parçaları arasında Hellenistik Dönem'e ait parçaların varlığı ve erken Hellenistik Dönem tarihlendirilen yapım teknikleri Hellenistik Dönem boyunca kullanıldıklarını göstermektedir. Kalelerin terk edilişi ise Aristonikos İsyanı'nın bastırılmasının ardından Provincia Asia eyaletinin kuruluşundan sonra Romalıların yerel ayaklanmalara üs olabilecek bu kırsal tahkimatları boşaltmış ya da kullanılmaz hale getirmiş olabileceği ile açıklanmaktadır[243]. Nitekim, bu kale yerleşmelerinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen yüzey buluntusu miktarı daha azdır.

[242] **A.e.**, s.26.
[243] **A.e.,** s.27.

Hellenistik Dönem'de Smyrna topraklarındaki askeri varlığa dikkat çeken bir yazıttan, 3. Suriye Savaşı sırasında Smyrna ve Sipylos Magnesiası arasında imzalanan bir Kale ve gözetleme yerlerinin sympoliteia anlaşmasını öğreniyoruz[244]. Yazıt, söz konusu savaş sırasında Smyrna ve II. Seleukos'a sadakatleri karşılığında katoikolarda yaşayanlara ve Magnesialılara Smyrna vatandaşları ile aynı hakların verildiğini kayda geçirmektedir. "Katoikoi" Hellenistik Dönem'de sivil Makedon kolonilerini için kullanıldığı bilinmektedir. Hellenistik Dönem kralları, Lydia ve Batı Phrygia gibi Pers etkisinin yoğun olduğu bölgelerin Hellenizasyonu için buralara emekli Makedon askerlerini yerleştirmişlerdir. Ancak, "katoikoi" teriminin köy yerleşimleri için de kullanıldığı görülmektedir[245]. Peker, Ballıcaoluk'taki kalenin stratejik yapısı gereği Hellenistik Dönem'de bir "katoikoi" olabileceğine işaret etmektedir[246]. Bu olasılık, Smyrna çevresindeki Sancaklıkale, Belkahve, Sivrikaya, Kaynakkale, Kocadağ, Akçakaya gibi benzer kaleler için de geçerli olabilir.

Bu yerleşmelerin genel karakteri itibariyle kaya kütlelerinin üzerinde kurulu olduğu, ana kayadan çıkarılmış taş bloklardan örülmüş sur duvarları ile tahkim edildiği görülmektedir. Ayrıca, arazi kullanımını kolaylaştırmak ve düşmanın atağını yavaşlatmak üzere eğimli yamaçlarda teraslamalar yapıldığı gözlenmiştir. İncelenen kale yerleşmelerinin konumlarının su kaynaklarına yakın olduğu ya da su toplayabilecek şekilde kaya kütlesine açılmış sarnıçlara sahip olduğu gözlenmiştir.

Smyrna khorasında yapılacak kapsamlı yüzey araştırmaları ve epigrafik malzeme üzerindeki ayrıntılı incelemeler bu yerleşimlerin niteliği hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlayabilir.

---

[244] Fingerson, K.R., **Smyrna 573: A Study in Hellenistic Civic Organization during the Third Syrian War (246-241 B.C.)**, Wisconsin – Madison Üniversitesi (Doktora Tezi), Ann Arbor, s.23-37.
[245] Akalın, A., "Hellenleştirmede Bir Yerleşim Öğesi: Katoikia", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** 39, 2006, s.72; Cohen, G.M., "Katoikia, Kataoikoi and Macedonian Asia Minor", **AncSoc** 22, 1999, 41 -50.; Gregroy, A.P., **a.g.e.**, s.39.
[246] Türkmen, M., **a.g.e.**, s.265.

ANTİK KAYNAKÇA*

Herodotos, Historia	**Herodotos, with an English translation,** Çev. A. D. Godley, Cambridge, Harvard University Press, 1920
Pausanias, Hellados Periegesis	**Pausanias, Description of Greece with an English Translation,** Çev. W.H.S. Jones – H.A. Ormerod, Cambridge, Harvard University Press, 1919
Aristotales, Politika	**Politika,** Çev. Özgüç Orhan, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017
Arrianus, Historia Successorum Alexandri	**İskender'in Seferleri,** Çev. Meriç Mete, İstanbul, İdea Yayınevi, 2005.
Aelios Aristeides, Orations	**The Complete Works 2,** Çev. C.A, Behr, 1986
Diodoros Sicilius, Historike Bibliotheke	**Diodori Bibliotheca Historica,** Çev. I. Bekker, L. Dindorf, F. Vogel, Leipzig, B.G. Teubneri, 1906.
Pilinius, Naturalis Historia	**The History of the World,** Çev. H.Rackham,

*Antik yazarlara yapılan atıflarda "Der Kleine Pauly" kısaltmalar listesi kullanılmıştır.

Londra, The Loeb Classical Library, 1986.

Polybios, Histories — **The Histories,** Çev. W.R.Paton, Londra, The Loeb Classical Library, 1922

Strabon, Geographika — **Antik Anadolu Coğrafyası,** Çev. A. Pekman, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000

Titus Livius, Ab Urbe Contida — **The History of Rome,** Çev. E.T.Sage, Londra, The Loeb Classical Library,1935

Vitruvius, De Architectura Libri Decam — **Mimarlık Üzerine On Kitap,** Çev. Ç. Dürüşken, İstanbul, Alfa, 2017.

KAYNAKÇA*

Akalın, A.; 2006 — "Hellenleştirmede Bir Yerleşim Öğesi: Katoikia", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** 39.

Akkurnaz, S.; 2013 — "A Mountain Settlement in the Southern Aiolis: Melanpagos", **TÜBA- AR** 16/2013, s.81-94;

Akarca, A.; 1987 — **Şehir ve Savunması**, TTK, Ankara.

Akşit, O.; 1983 — **Manisa Tarihi**, İstanbul.

Akurgal, E.; 1946 — "Arkaik ve Klâsik Çağlarda İzmir"**, Belleten 37, TTK, Ankara.**

Akurgal, E.; 1983 — **Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, Ankara, TTK Yayınevi, 1983.

*Süreli ve seri yayın kısaltmalarında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün listesi kullanılmıştır https://www.dainst.org/documents/10180/70593/02_ListeAbk%C3%BCrzungen_quer.pdf/2c74093bc8b6-4c6a-8af1-17a155109505

Austin, M.M.;	**The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest**, Cambridge University Press, s.314-315.
Aykanat, B.B. – Öztürk, A., 2019	"Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (KEAM) Adramytteion Kenti ve Egemenlik Alanı Çalışmaları 2017-2018" **TEBE Haberler** 43, s.30-44.
Baykan, C.; 2012	"Karabel Kaya Anıtı Koruma Önlem Planı", **İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı**, Ed.: I. Şahin, Trakya Üniversitesi, Ankara.
Bean, G.; 1955	"Defences of Hellenistic Smyrna", **Jahrbuch Für Kleinasiatische Forschung** I, s. 43-46.
Bittel, K.; 1941	"Die Reliefs anı Karabel bei Nif (Kemal Paşa): Nebst einigen Bemerkungen über die Hethitischen Denkmaler Westkleinasiens", **Archiv für Orientforschung** 13 (1939-1941), 182 – 185.
Brüchner,L.; 1929	"Smyrna", Ed.: G.Wissowa, **RE** 6, 727-765.
Cadoux,C.J.; 2003	**İlkçağ'da İzmir:Kentin, Eski Çağlardan İ.S. 324'e Kadar Tarihi**, İletişim Yayınları, Çev.: Bilge Umar, İstanbul.
Cavanagh, W.G.; 2000	"Araştırmalar, Kentler ve Synoikismos", **Antik Dünyada Kırsal ve Kent,** Homer Kitabevi.
Cohen, G.M.; 1999	"Katoikia, Kataoikoi and Macedonian Asia Minor", AncSoc 22, 41 -50.
Cook, J.M.; 1958-1959	"Old Smyrna (1948-1951)", BSA 53-54
Dahmen, K.; 2007	**The Legend of Alexander the Great on Greek and Roman Coins**, London, Routladge, 2007.

Dan, A.; 2017 "Anadolu ve Ege Ortamında Antik Smyrna: Kuruluş Hikayeleri", **Geçmişten Günümüze İzmir Sempozyum Bildirileri**, İzmir Büyükşehir Belediyesi.

Dapper, O; 1866 **Naukeurige Beschryving der Eilanden in de Archipel der Middelantsche Zee, en ontrent dezelve, gelegen: Waer onder de voornaemste Cyprus, Rhodes, Kandien, Samos, Scio, Negroponte, Lemnos, Paros, Delos, Patmos, en andere, in groten getale**…, Amsterdam, Wolfgangh, Waesbergen, Boom, Someren, Goethals.

Derin, Z., Batmaz, A.; 2004 "Bornova –Kemalpaşa(İzmir) Arkeolojik Envanteri 2003", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi** 2, 75.

Derin,Z.; 2012 "Yeşilova Höyüğü", **Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research**, Ed.: M.Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.

Derin, Z.; 2017 "İzmir'in 8500 Yıllık Sakinine İlişkin İzler …" **Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II**, ed.: B. Yolaçan, G. Şakar, A. Ersoy, Ege Yayınları, İstanbul.

Doğer, E.; 1995 "Some Boundry Stones in Southern Aiolis", **Arkeoloji Dergisi** III, İzmir.

Doğer, E.; 2005 "Yamanlar Dağı'nın Geç Antik Çağ İskanları: Kronolojik ve Mekan Organizasyonlarına İlişkin Sorunlar", **Olba XII**, s.101-123;

Doğer, E.; 2006 **İzmir'in Smyrna'sı: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları.

Doğer,E., Gezgin, İ.; 1998 "Arkaik ve Klâsik Dönem'de Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", II. Uluslararası İzmir Sempozyumu.

Edlund, I.E.M.; 1987 "The Gods and the Place: The Location and Place: The Location and the Function of Sanctuaries in the Countryside of Etruria and Magna Graecia(700-400 BC)", **Skrifter Utgivna Av Institutet I Rom, Acta Instıtuti Romani Regni Sueciae** 4, XLIII, Stockholm.

Ersoy, Y. – Koparal, E.; "Klazomenai Kohorası ve Teos Suriçi Yerleşimi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları", 25. **AST**, Cilt 3, 23 Mayıs -01 Haziran 2007, Kocaeli, s.47-65.

Farchard, S.; 2016 "Studying Rural Fortifications: a Landscape Approach", **Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice**, Ed.: S. Müth, P.I. Schneider, M. Schnelle, P.D. De Staebler, Oxford, s. 207 -230.

Fingerson, K.R.; **Smyrna 573: A Study in Hellenistic Civic Organization during the Third Syrian War (246-241 B.C.)**, Wisconsin – Madison Üniversitesi (Doktora Tezi), Ann Arbor.

Fontrier, A.M., 1892 "Les Monastere de Lembos pres Smyrrne", **BCH** 16, s. 402 -407.

Gezgin, İ.; 2001 "Defensive Systems in Aiolis and Ionia Regions in The Achaemenid Period", **Proceedings of the First International Symposium on Anatolia**, ed.: T.Bakır, H. Sancisi-Weerdenburg, G. Gürtekin, P. Briant, W. Henkelman.

Gregoire, H.;1968 **Recueil des Inscriptions Greques – Chretiennes d'Asie Mineure I**, Amsterdam.

Gregroy, A.P.; 1997 "Village Society in Hellenistic and Roman Asia Minor", Columbia Üniversitesi (Doktora Tezi), 1997, Ann Arbor.

Göncü, H. vd.; 2019 "Smyrna/İzmir Kırsalında Yer Alan Bazı Savunma Yapıları Üzerine Değerlendirme" **TÜBA – KED** 19, s.11 -28.

Hasdağlı, İ.; 2018 "Klazomenai Parasemonu Taşıyan Seramik Buluntular Işığında 4. Yüzyılda Klazomenai ve Leukai İlişkisi", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16.

Hawkins, J.D.; 1998 "Tarkasnawa King of Mira", **Anatolian Studies** 48, 1-31.

Hirschefield, G.; "Alt- Smyrna", ed.:Curtius, E., Beiträge zur Geschicte und Topographie Kleinasiens, s.74-84;

Henry, O. vd.,; 2015 "Labraunda 2014", **Anatolia Antiqua** XXIII, s.316 - 317.

Işık, F., M. Atıcı ve R. Tekoğlu; 2011 "Die Nachhethitische Königsstele von Karakuyu beim Karabel-Pass," ed.: E. Schwertheim, **Studien zum antiken Kleinasien** VII, 1-33.

İreç, M.; 2018 "Temelsiz Bir Lokalizasyon Önerisi Olarak Tismurna –Smyrna Özdeşliği", **TÜBA-AR** 22, s.11 - 18.

Karadaş, A.; 2014 "Bornova Ovası (İzmir) Holosen Paleocoğrafyası Ve Kıyı Çizgisi Değişimleri", **Ege Coğrafya Dergisi** 23, 36-52;

Kayan, İ.; 1999 "Kemalpaşa Çevresinde Geçmişten Günümüze Arazi Kullanımı ve Günümüzdeki Sorunlar", Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu 3-5 Haziran 1999, Kemalpaşa – İzmir, **Kemalpaşa Kaymakamlığı ve Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Bildiriler Kitabı**,1-16.

Keil, J.; 1913 "Melanpagos im Spylosgebirge", **JOAI** XVI, S.165-168;

Kılıç, M.; 2011 "Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Smyrna'nın Kamu Yapıları", Dokuz Eylül Üniversitesi (Doktora Tezi).

Koparal, E.; 2012 "Klazomenai Khorası'nda Savunma Sistemi", **İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı**, ed.: I.Şahin, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Koparal, E.;2017 "Borders Make The Polis", **Bordered Places Bounded Times: Cross Disciplinary Perspectives on Turkey**, Ed.: E.M. Baysal, L. Karakatsanis, BIAA, s.97-109.

Kontoleon, A.; 1899 "Epiraphe tes Elassonas Asias" **AM** 14, s. 94.

Magie,D.; 2007 **Anadolu'da Romalılar: MÖ III. Ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu** 4, Çev.: N. Başgelen, Ö.Çapar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Malay,H.; 2010 "Smyrna, Meles ve Halkapınar", **Dr. Eren Akçiçek'e Armağan**, Ed.: G.Gökser, İzmir.

MacSweeney, 2013 Foundation Myths and Politics in Ancient Ionia, Cambridge University Press, Newyork.

McNicoll, A.W.;1997 **Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates**, Oxford.

Meriç, R., - Nole, J.; 1988	"Eine Archaische İnschrift aus dem Gebiet von Smyrna", Chiron 18, 225-232.
Meriç, R.; 1986	"1984 yılı İzmir ve Manisa illeri yüzey araştırmaları", **AST** III.
Meriç, R.; 1988	"Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyası'na Genel Bir Bakış", **Coğrafya Dergisi** 4.
Meriç, R.; 2003	**Metropolis: Ana Tanrıça Kenti**, İstanbul
Meriç, R.; 2009	**Das Hinterland von Ephesos, Archäologisch-topographische Forschungen im Kaystros-Tal**, Viyana.
Meriç, R.; 2018	**Hermus(Gediz) Valley in Western Turkey: Result of an Archaeological and Historical Survey.**
Merkelbach, R. –Stauber, J.; 1998	"Steineepigramme aus dem Griechischen Osten", 1. Cilt, **Die Westküste Kleiasien von Kinidos bis Ilion**, B.G. Teuner, Stuttgart, 1998, s.506.
Milne, J.G.; 1923	"The Autonomous Coinage of Smyrna", **The Numismatic Chronicle: The Journal of Royal Society** 5/3, s.1-30.;
Miltner, F.- Miltner, H.; 1931	"Forschungen in Alt- Smyrna I Berichtüber eine Vorunterchung in Alt- Smyrna",**ÖJH** 27, 125-188,
Mitchell, S.; 1995	**Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor** – 1, Oxford.
Morris, I.; 2000	"Kent ve Devlet Olarak Erken Polis", **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, ed.: J.Rich, A. Wallace-Hadrill, çev.: L. Özgenel, Homer Kitabevi.
Morris, S.P.- Papadopulos, J.K.;2004	"Greek Towes and Slaves: an Archaeology of Exploitation", **AJA** 109, s.155-225.

Nichols, R.V., 1958-1959 "Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter", BSA 53-54.

Ober,J.; 1997 Fortress of Attica: Defense of the Athenian Land Frontier 404 – 322 BC, Leiden, 1985.

Owens,.E.J.; 2000 **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, çev.: C.Bilsel, İstanbul, Homer Kitabevi.

Öner, E., Vardar, S.; 2018 "Gediz Deltası Paleocoğrafyasında Panaztepe'nin Limanını Bulma Umudu", **Journal of Awaraness** Cilt 3, Özel Sayı 2018-1.

Öner, E., vd.; 2018 "Bornova Ovası ile Bayraklı Höyüğü Çevresinde Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları(izmir)", **TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu,** 3-6 Ekim 2018, ed.: N.Türkoğlu, R.Bayar, K.Kerime, C., H.Kılar, E.Gökkaya, Ankara, 296-310.

Özkan, A.; 2018 "Kaystros Havzası'nda Antik Dönem Kırsal Yerleşim Düzeni: Dideiphyta Katoikia Örneği", **Eskiçağ Yazıları 12**, Ed.:E.A. Şahin, F.Onur, M.E.Yıldız, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.203-32.

Özgen, M.; 2018 "Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (KEAM) Adramytteion Kenti ve Egemenlik Alanı Çalışmaları 2017-2018" **TEBE Haberler** 43, s.45-53..

Peker, M.; 2017 "Yerleşim Düzeni ve Mimari", Peker, M., Baykan. C., Baykan, D., ed.: Nif Dağı Ballıcaoluk (2008-2016) **Prof. Dr. Elif Tül Tulunay Onuruna**, İstanbul, s. 5-30;

Peker, M.; 2019 "İzmir Nif Dağı Ballıcaoluk Yerleşimindeki Hellenistik Konuta İlişkin İlk Değerlendirmeler", **MASROP E-Dergi** 13.1, 52-61.

Peker,M.; 2012 "İzmir Nif Dağı'nda Bir Kale Yerleşimi: Ballıcaoluk", Türkiye'de İskân ve Şehirleşme Tarihi, Haz. M.A. Beyhan, İstanbul, s.1-15.

Perrot, G., Chipiez, C.; 1892 **History of Art in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia**, Londra.

Pococke, R.; 1754 **Voyages de Richard Pockocke, membre de la société royale, et de celle des antiquités de Londres, etc., en Orient, dans l'Égypte, l'Arabie, la Palestine, la Syrie, la Grèce, la Thrace, etc.,** Vol. V. Paris.

Prokesch von Osten,A.; 1834 "Smyrna" **Jahrbücher der Literatur** 68, Anz.-Blatt., 55-86.

Pimouget, I.; 1995 "Defense et Territoire l'Exemple Milésien", **Dialogues d'Histoire Ancienne** 21.1, 1995, s.89-109.

Ramsay, W.; 1881 "Contrubutions to the History of Southern Aeolis", **JHS** 2, 1881, s. 44-54.

Ramsay,W.; 1880 "Newly Discovered Sites Near Smyrna", **JHS** I, 1880, 63-8.

Rubinstein, L.; 2004 "Aiolis and South-western Mysia", **An Inventory of Archaic and Classcial Poleis**, Ed.: M.H. Hansen – T.H. Nielsen, Oxford University Press.

Rubinstein,L., 2004 "Ionia", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, ed.: M.H.Hansen - T.H. Nielsen, Oxford University Press, New York.

Snodgrass, A.M.; 2000 "Arkeoloji ve Yunan Kentinin Çalışılması", **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Ed.: J. Rich – A. Wallace-Hadrill, Çev.: L. Özgenel, İstanbul, Homer Kitabevi, 5-19.

Şahin, S.; 1999 "Perge Territoriumundaki Antik Varsak Yerleşimi: Lyrboton Kome – Elaibaris", **Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu**, 5-7 Haziran 1996 İstanbul (İstanbul 1999), s. 437-445.

Texier, C., 1862 **Asie Mineure: Description Geographique Historiqı'e et Archaeologıque,** Paris.

Tsakıroglou, M.; 1879 **Ta Smirnaika, Ito Istoriki ke Topographik, Meletei peri Smirnis**, İzmir.

Tulunay, E. T.; 2006 "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2004 Yılı Yüzey Araştırması", **AST** 23.2, s. 189-200;

Tulunay, E. T.; 2007 "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2005 Yılı Yüzey Araştırması", **AST** 24.2, s. 351-362;

Tulunay, E. T.; 2008 "Nif (Olympos) Dağı Kazı ve Araştırma Projesi: 2006 Yılı Kazısı", **KST** 29.3, s. 79-98.

Tulunay, E.T.; 2009 "Nif(Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi 2007 Yılı Kazısı", **KST** 30.3, s.413.

Tulunay, E.T.; 2011 "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi 2009 Yılı Kazısı", **KST** 32.3, s.408.

Tulunay, E.T., vd.; 2015 "Nif(Olympos) Dağı Araştırma veKazı Projesi: 2014 Yılı Kazısı", ", **KST** 37.2, s.

Tulunay,E.T.; 2012 "Smyrna(İzmir) Yakınlarında Birçok Kültürü Barındıran Dağ: Nif(Olympos), **Coll An** XI, s.81-99;

Tuna, N.; 1986 "Ionia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 1984", **AST** 3, s.209-226.

Tül, Ş.; 2011 **Tepekule'den Bayraklı'ya**, İstanbul, Heyamola Yayınları.

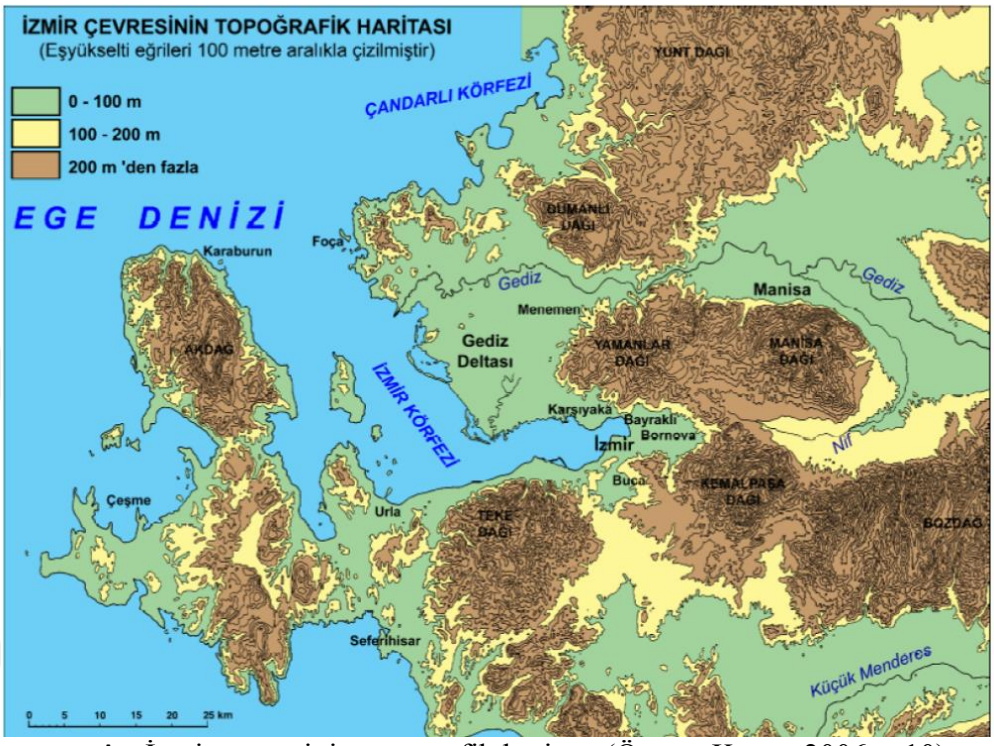
Türkmen, M.; 2011 "İzmir Nif Dağı Ballıcaoluk Yerleşimine İlişkin Gözlemler", **Coll An** X.

Weber, G.; 1880 "Hieron de Cybele et Throne de Pelops sur le Spyles", **Mouseion** 3, s.21-30.

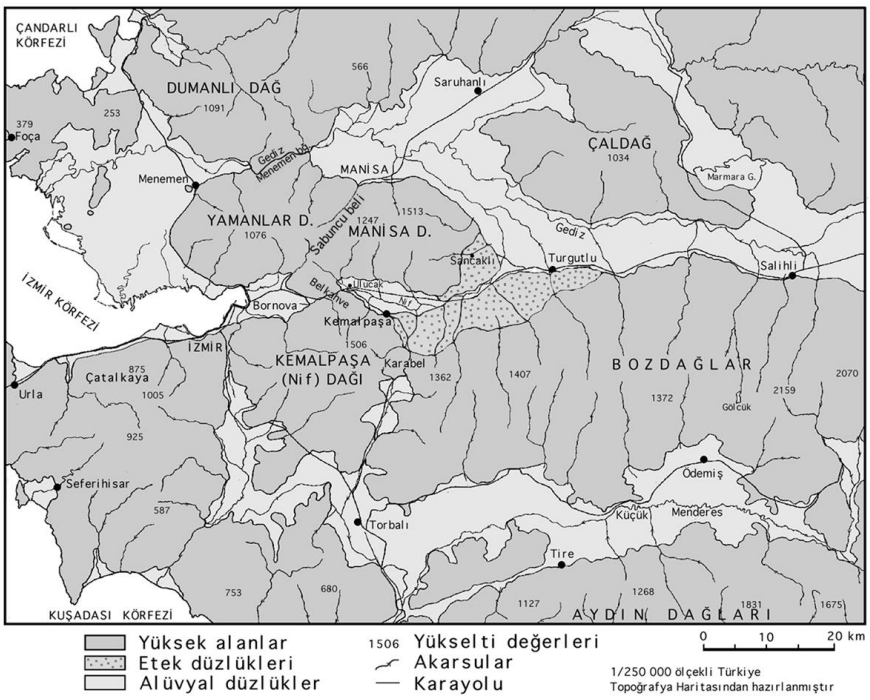
Weber, G.; 1880 Sipylus et Monuments Ancient Smyrna(Naulochon), **Monographie Historique et Topographique**, Paris, s.114.

LEVHALAR

LEVHA 1

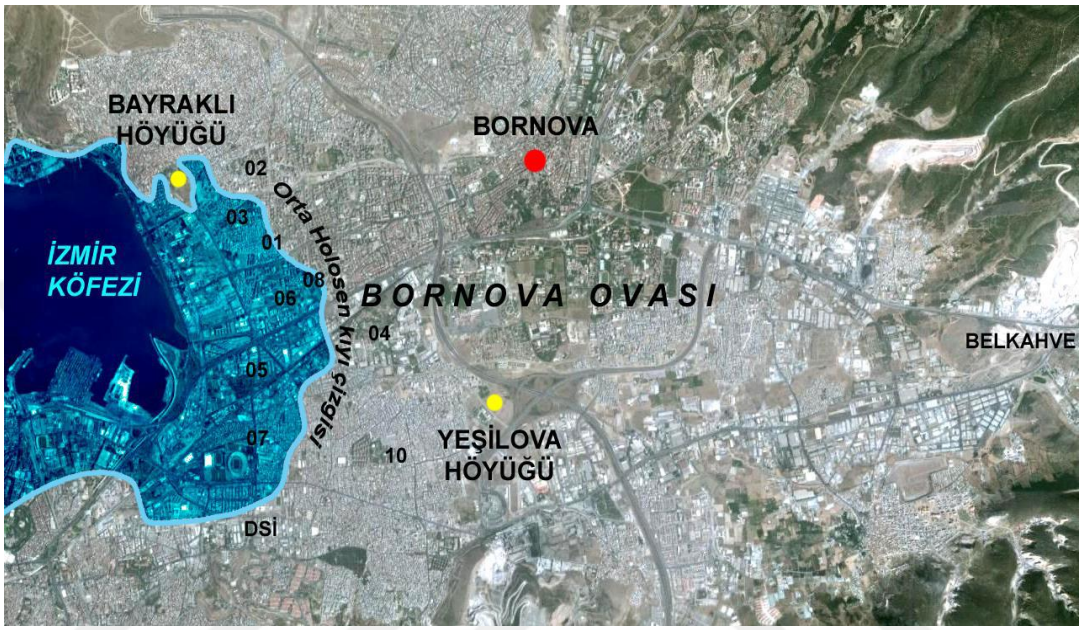

A. İzmir çevresinin topografik haritası (Öner – Kayan 2006, s.10)

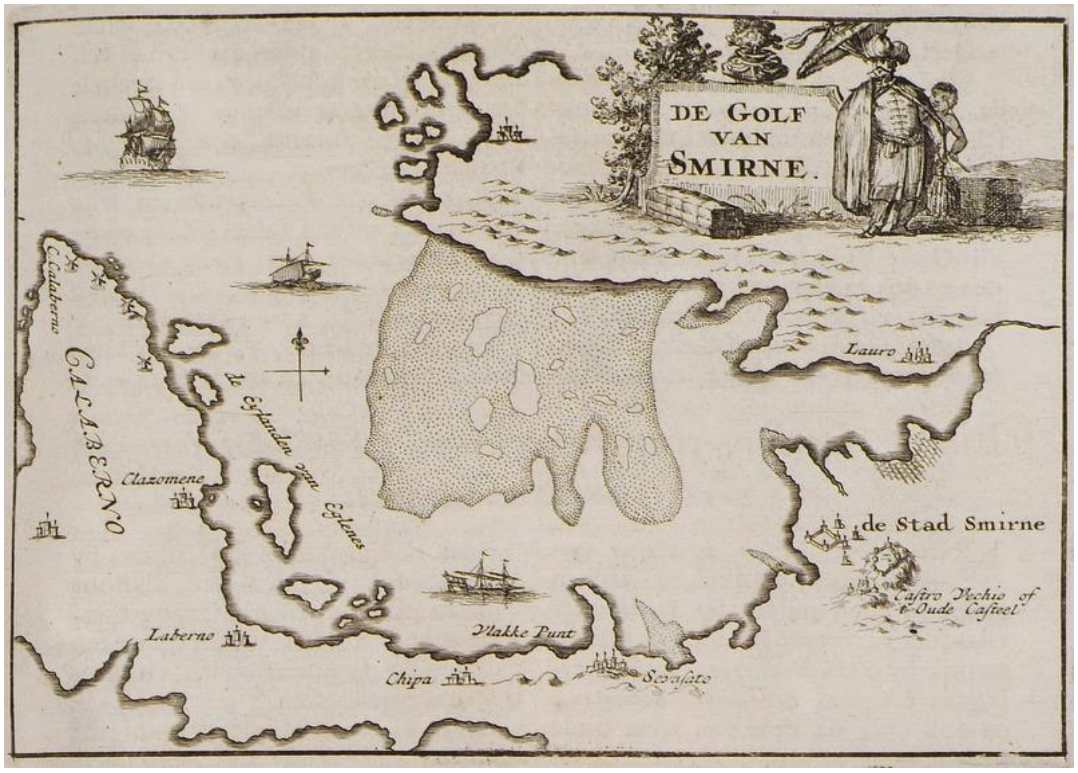

B. İzmir çevresinin topografih haritası (Kayan 1999, s.2)

LEVHA 2

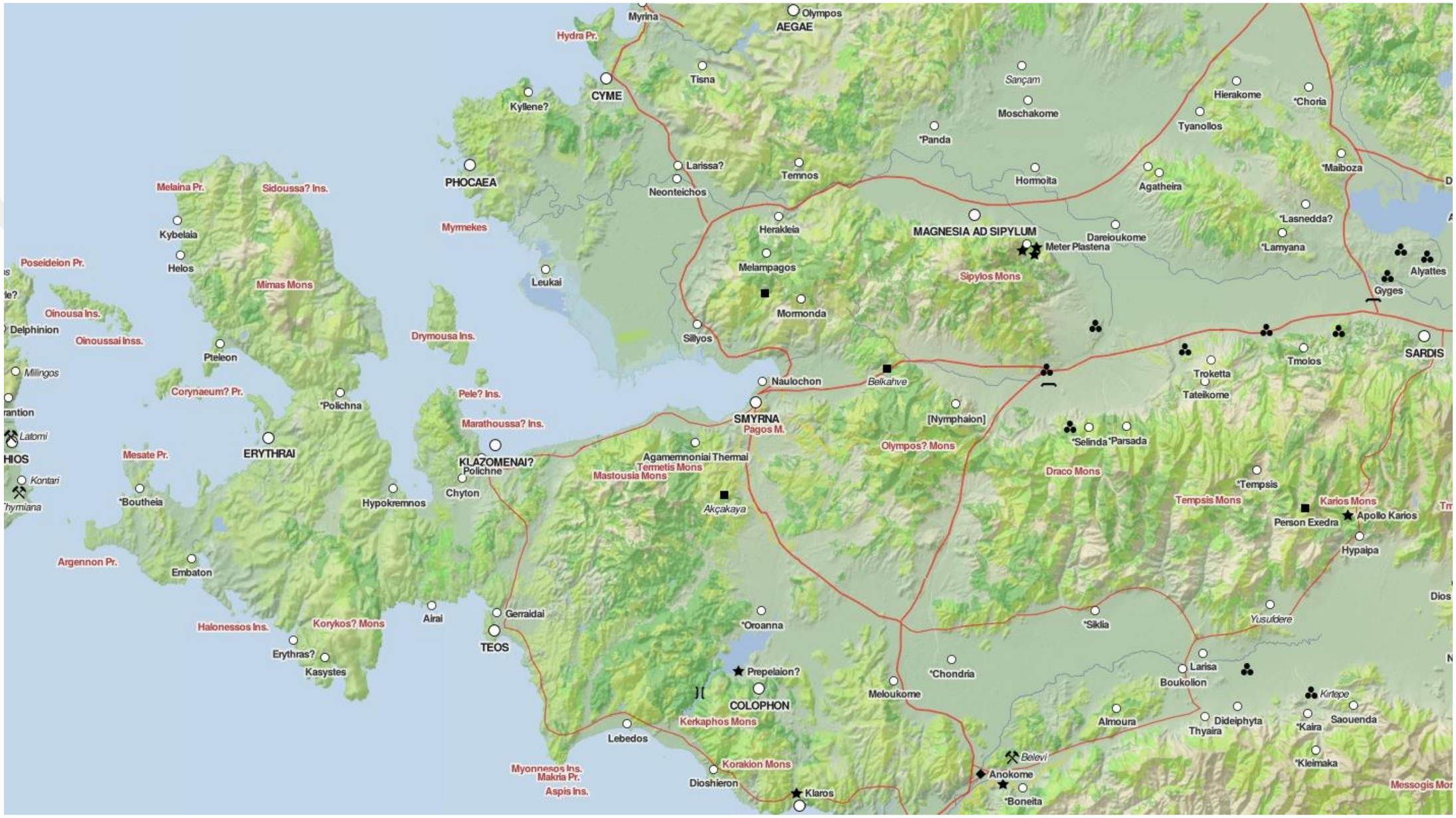

A. Bornova Ovası Orta Holosen Paleocoğrafyası (Karadaş 2014, s.50).

B. 17.yy'da İzmir Körfezi Haritası (Dapper 1688)

LEVHA 4

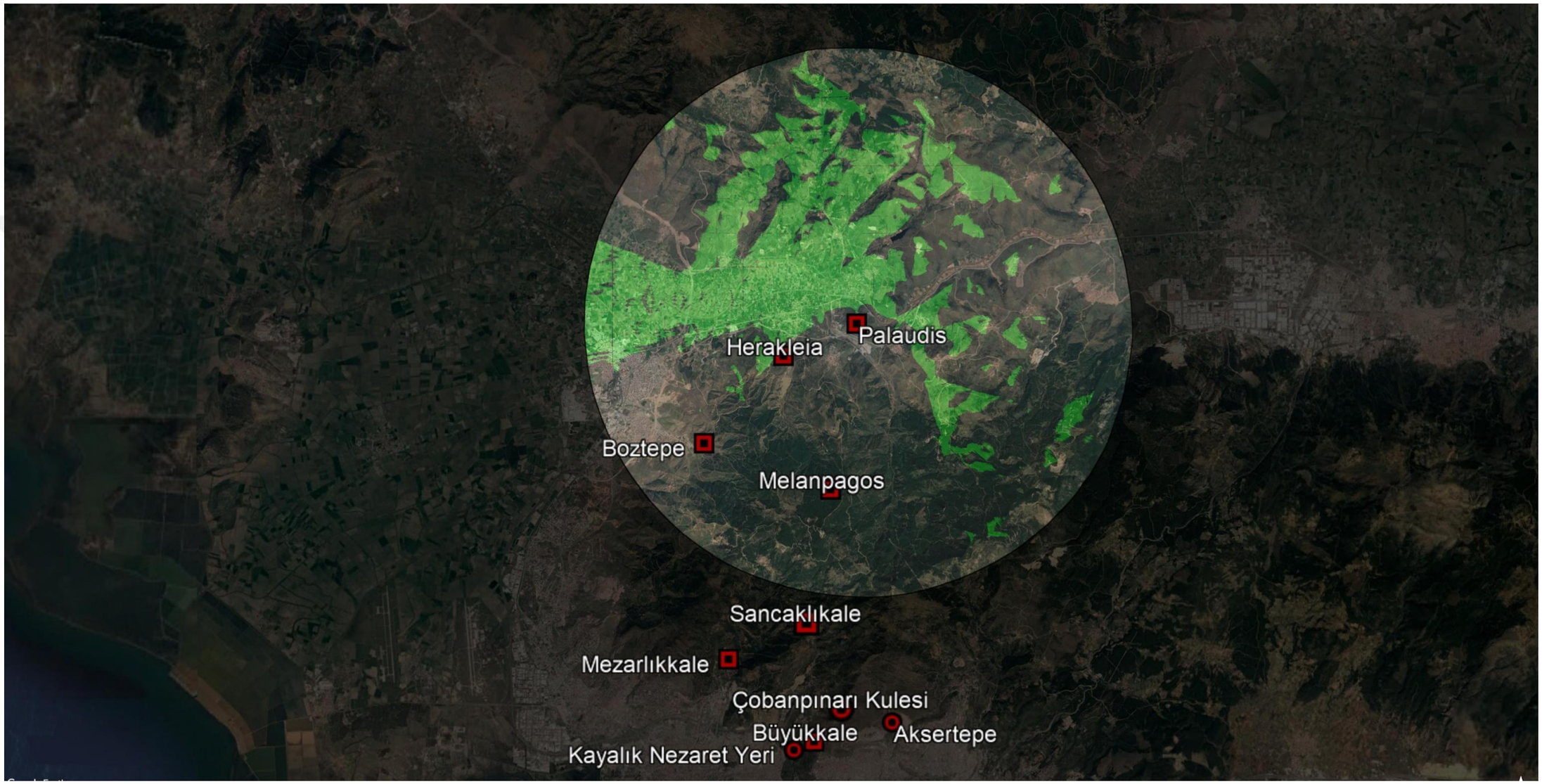
Roma İmparatorluk Dönemi'nde Smyrna çevresindeki yol ağı (Dijital Atlas of the Roman Empire, (Çevrimiçi) http://imperium.ahlfeldt.se/places/43489.html, 10 Mayıs 2019)

Smyrna çevresindeki kale ve gözetleme yerleri

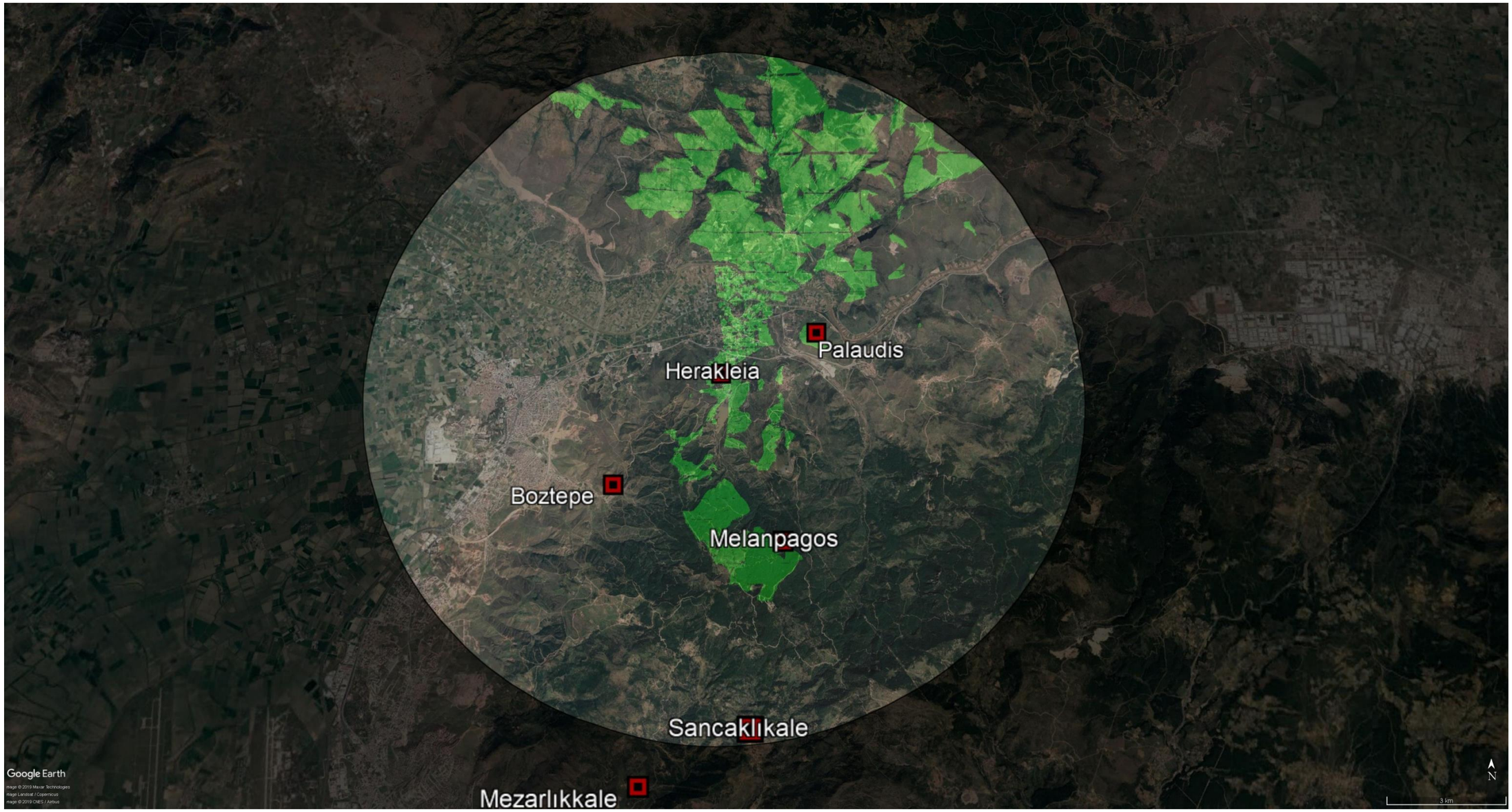

Yamanlar Dağı'nın kuzeyindeki kale yerleşmeleri

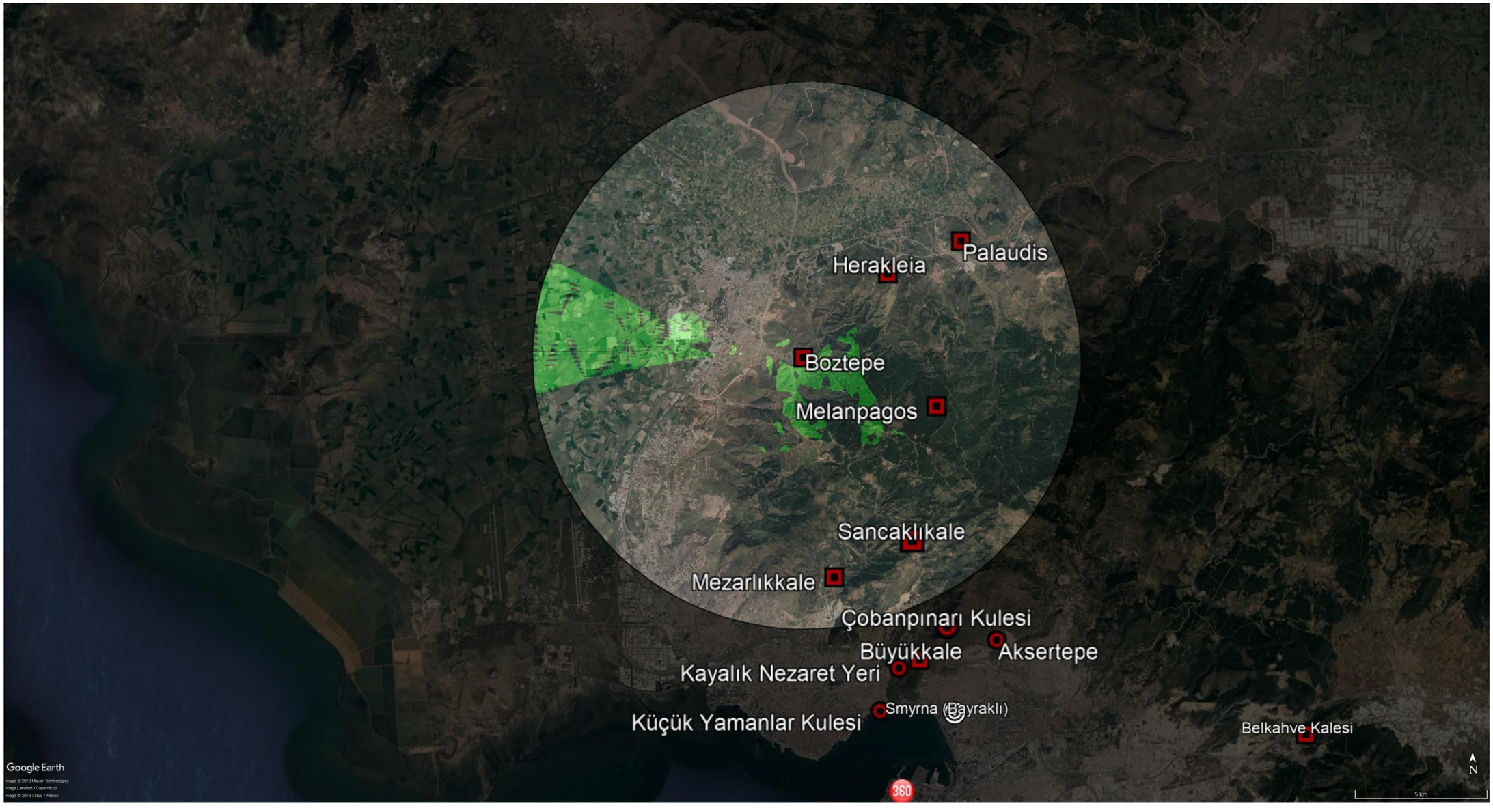

Palaudis(Asartepe) görüş alanı analizi

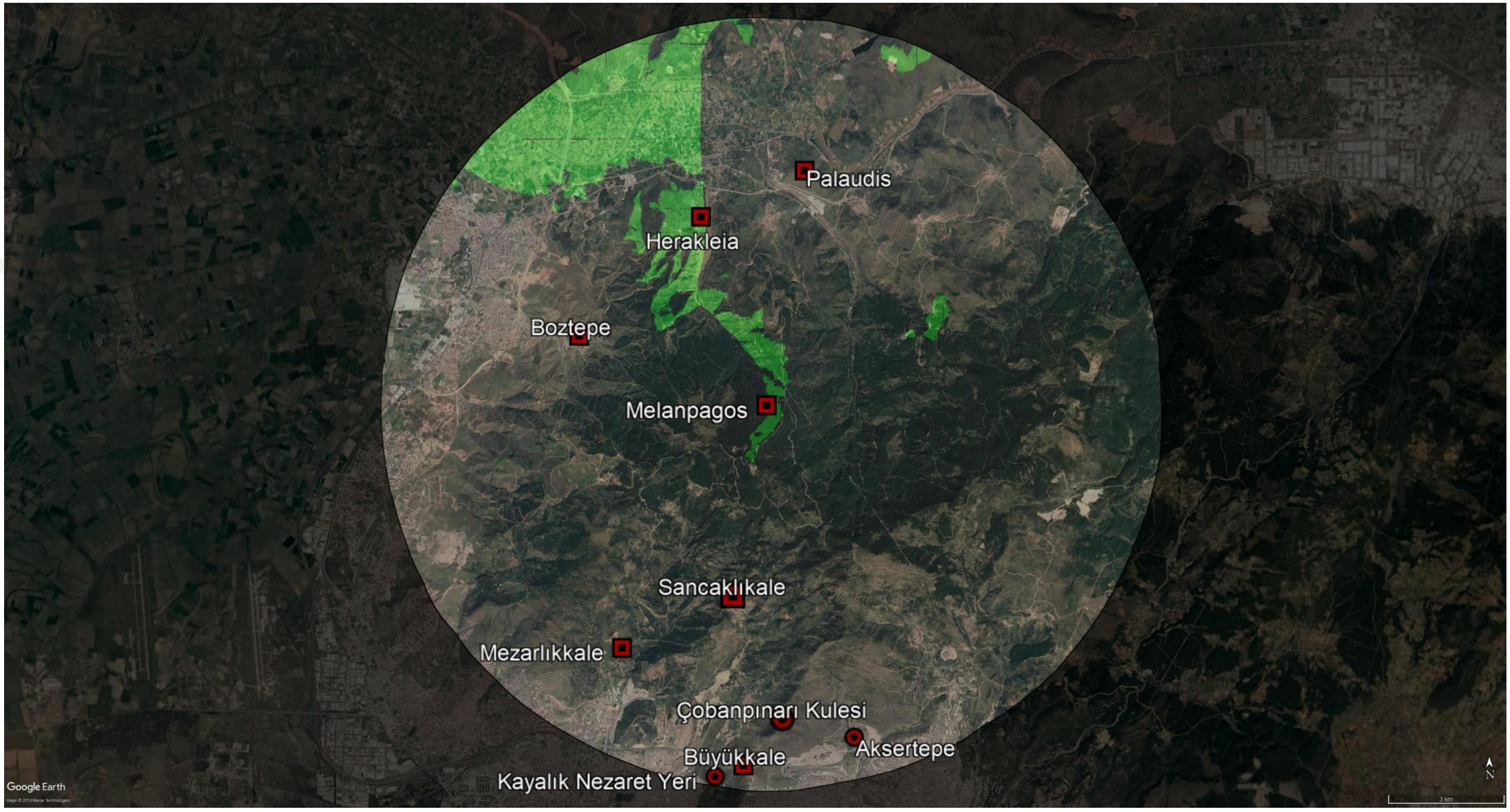
LEVHA 8

Herakleia (Ballıkkayası) görüş alanı analizi

Boztepe/ Asarlık (Aegiroessa?) görüş alanı analizi

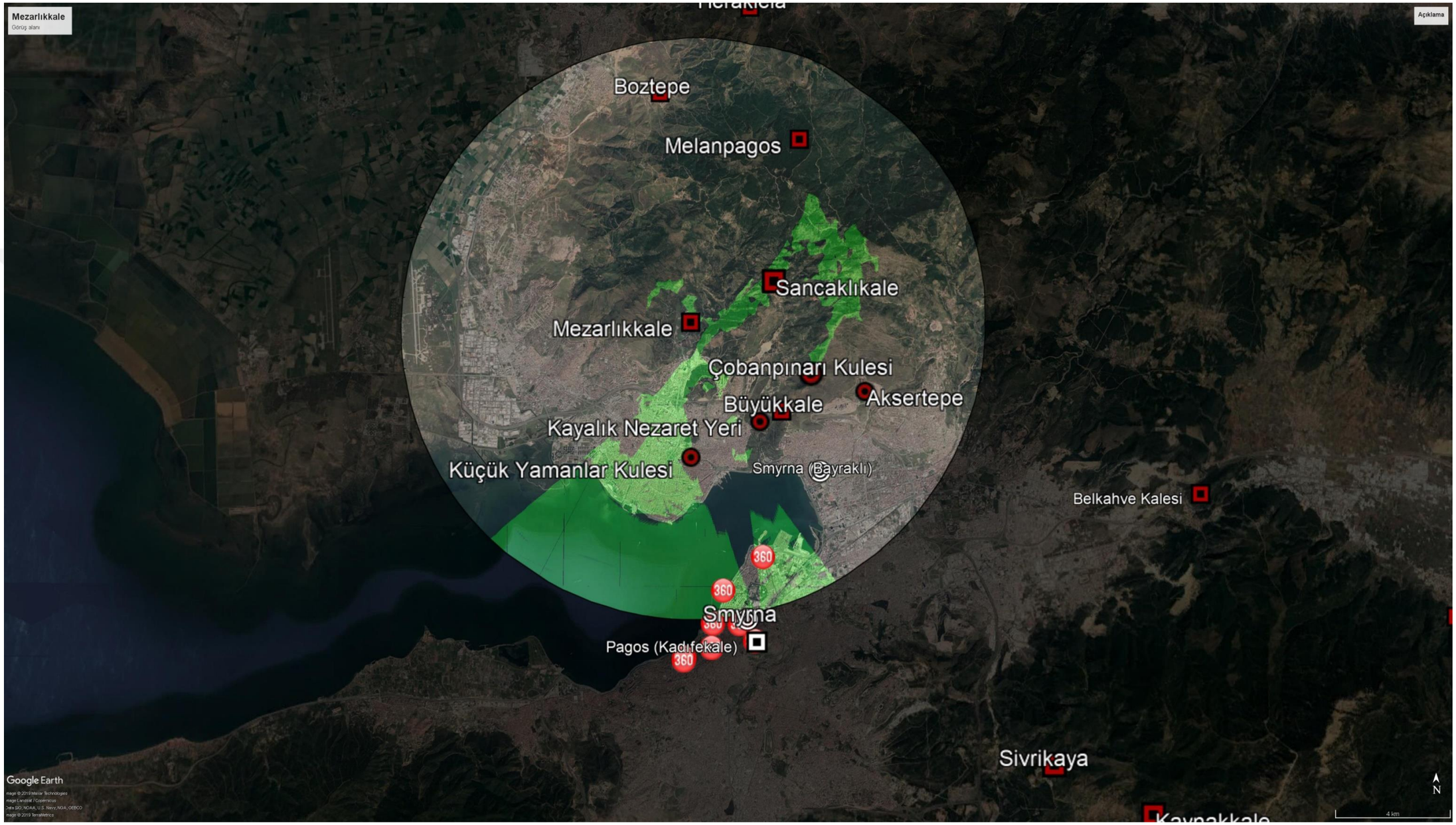

Melanpagos(Gökkaya) görüş alanı analizi

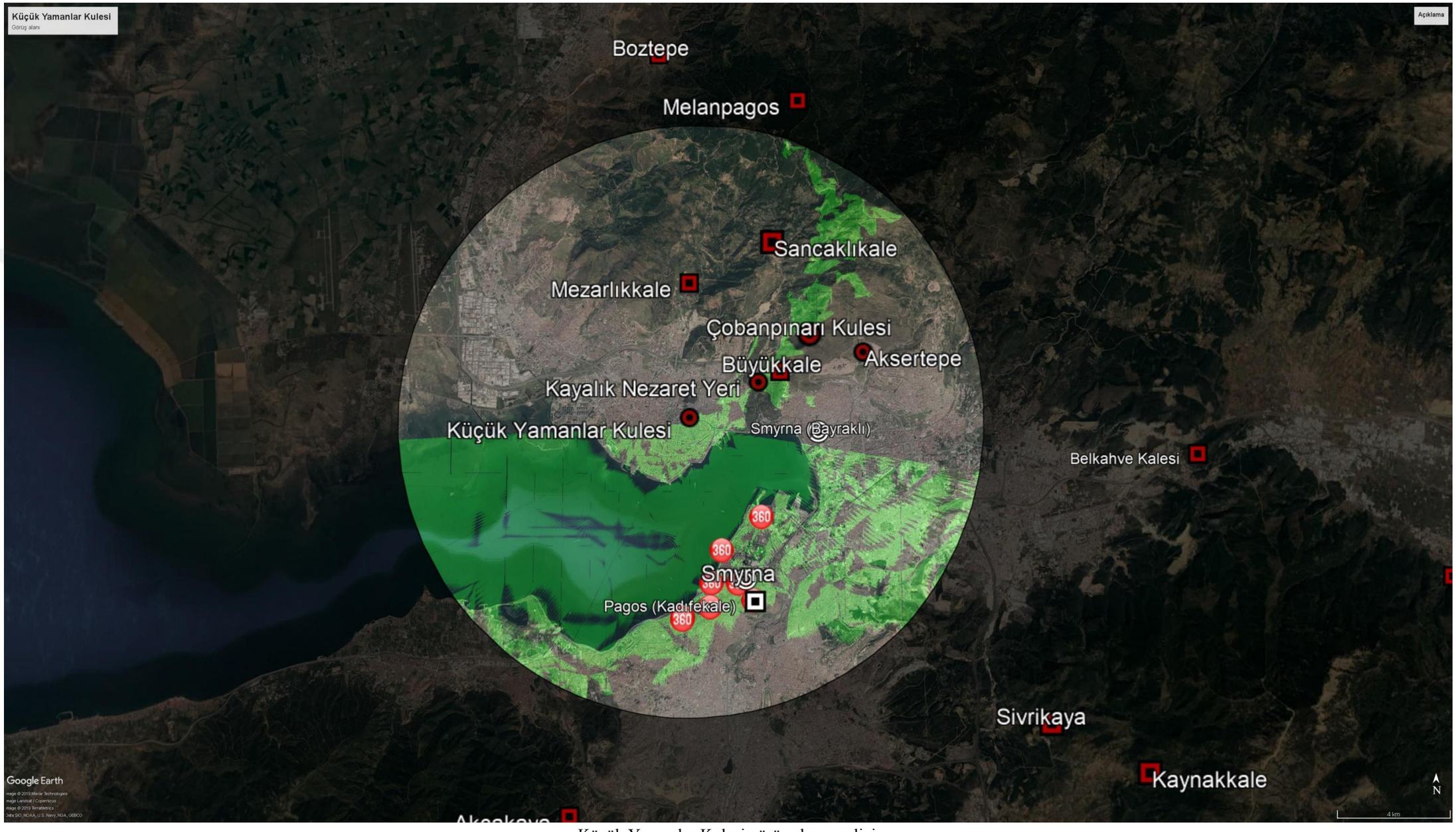
Yamanlar Dağı güney kesimindeki kale ve gözetleme yerleri

LEVHA 12

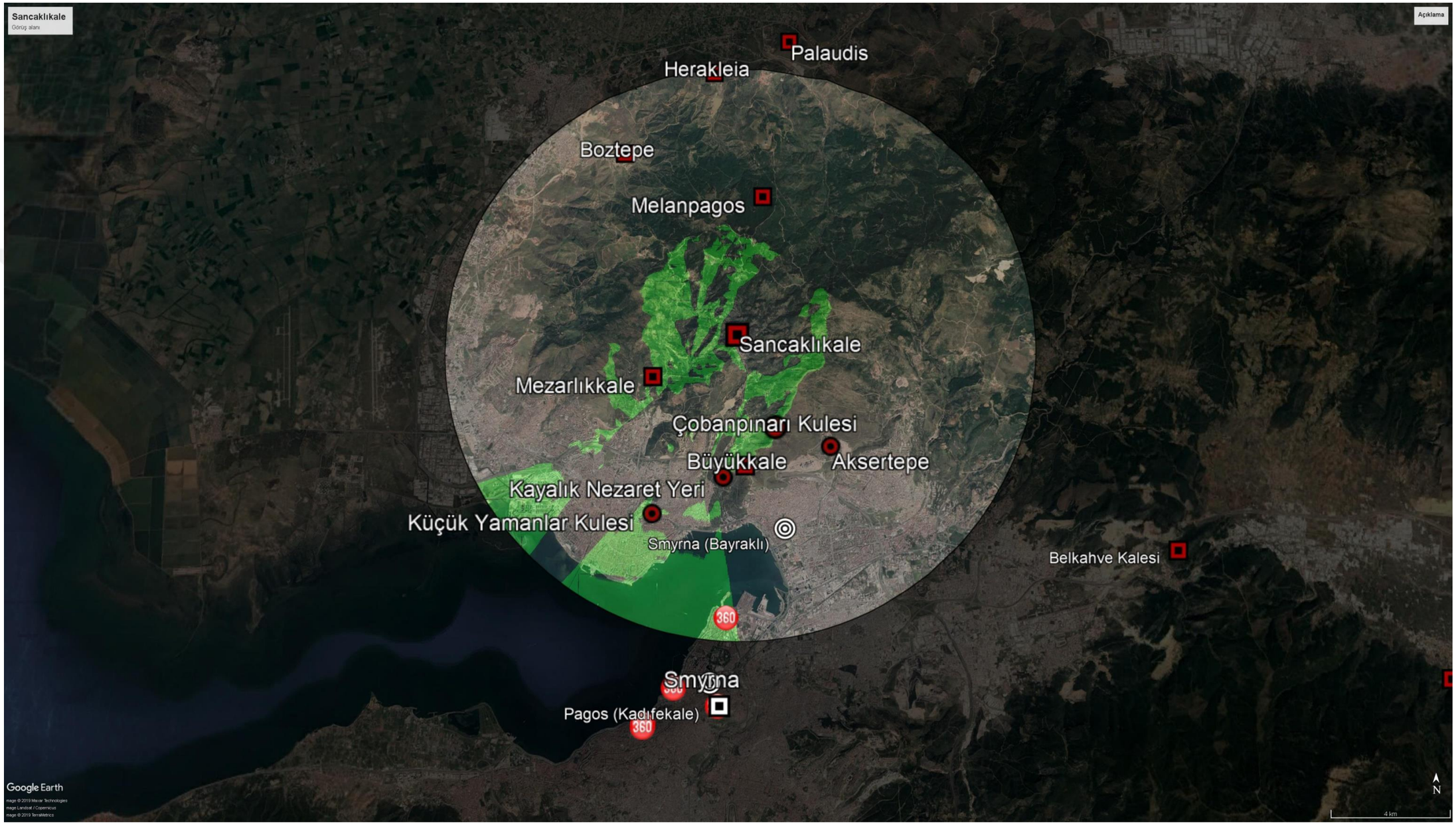
Mezarlıkkale görüş alanı analizi

LEVHA 13

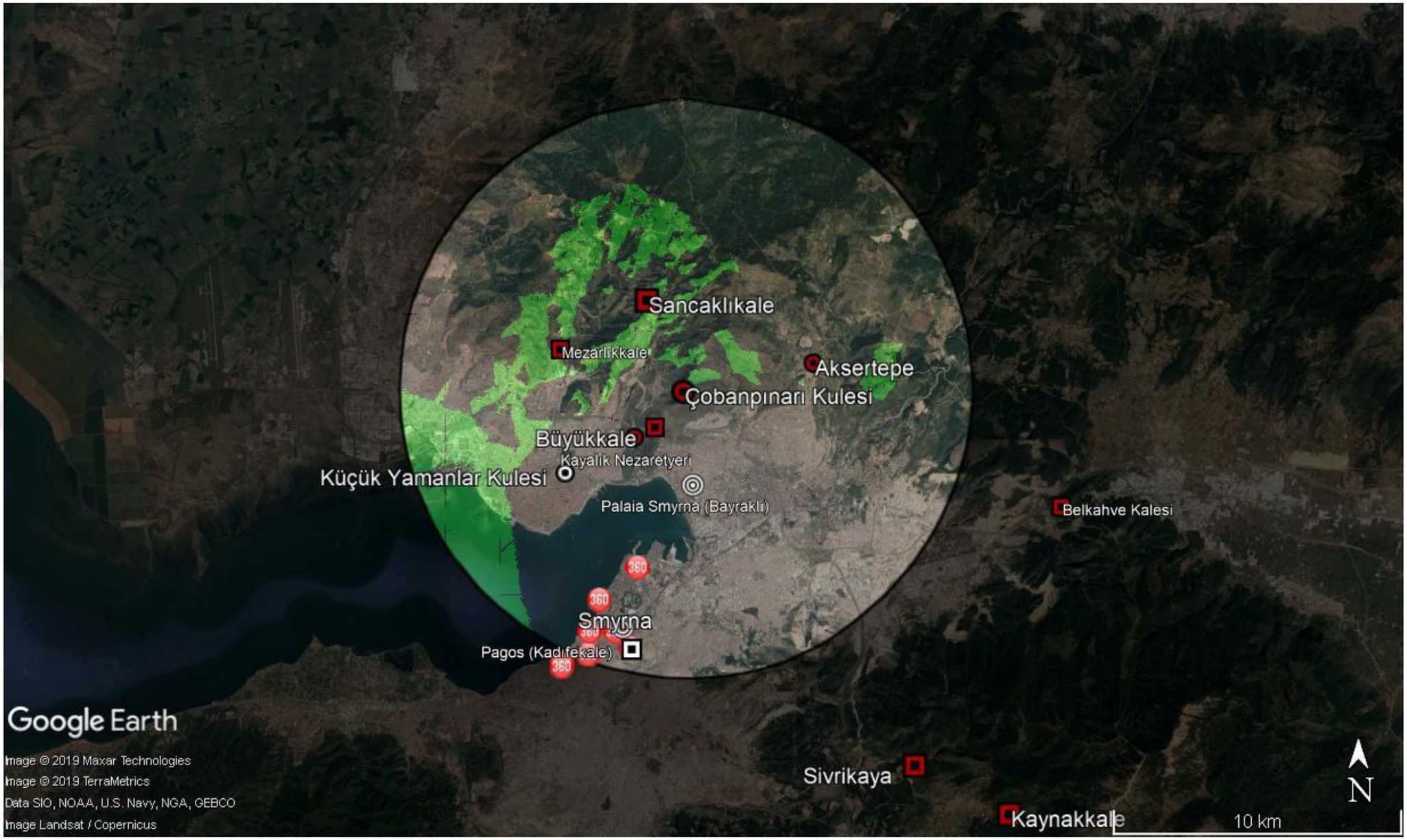

Küçük Yamanlar Kulesi görüş alanı analizi

LEVHA 14

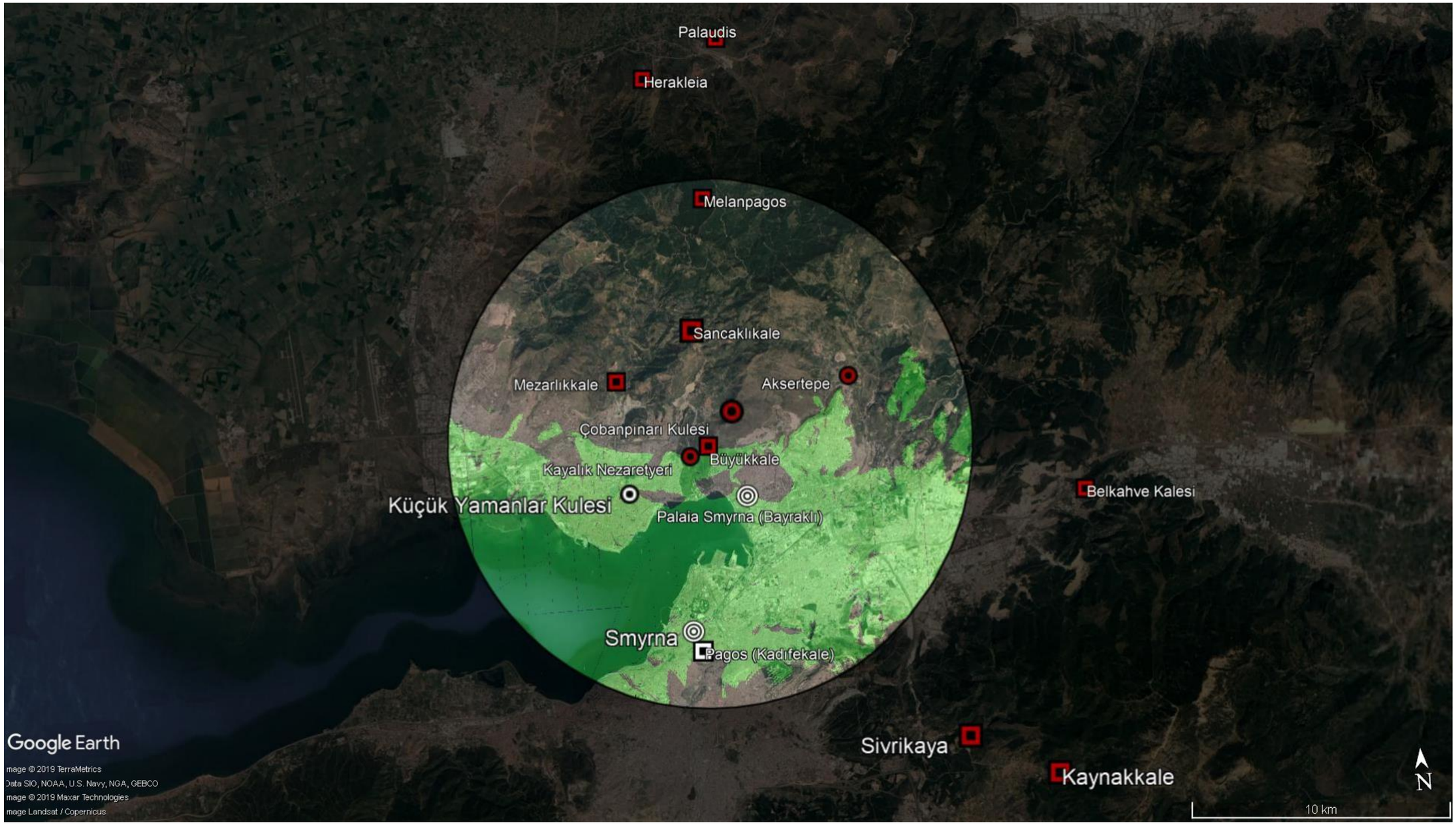

Sancaklıkale/Adatepe görüş alanı analizi

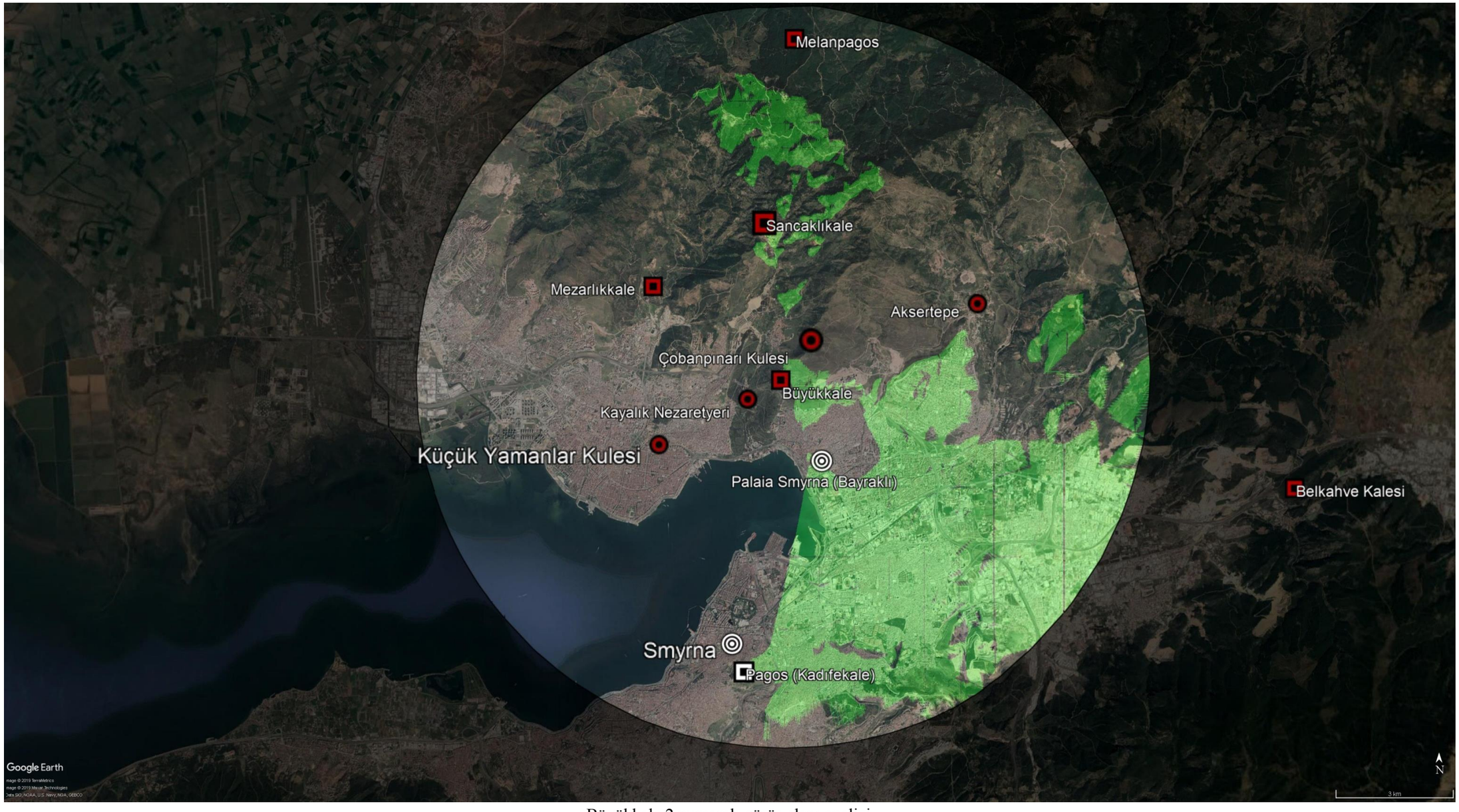

Çobanpınarı Kulesi görüş alanı analizi

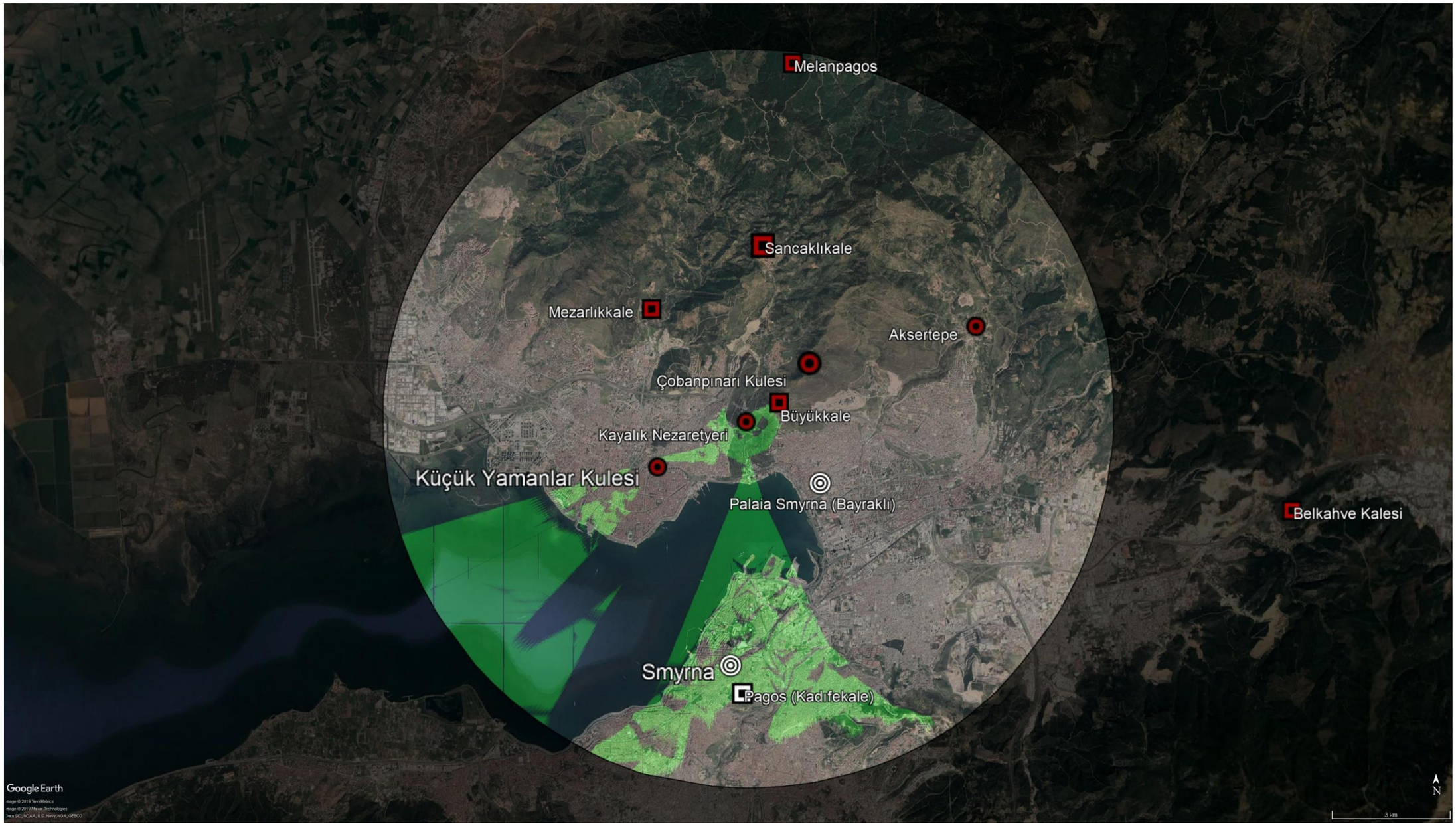
LEVHA 16

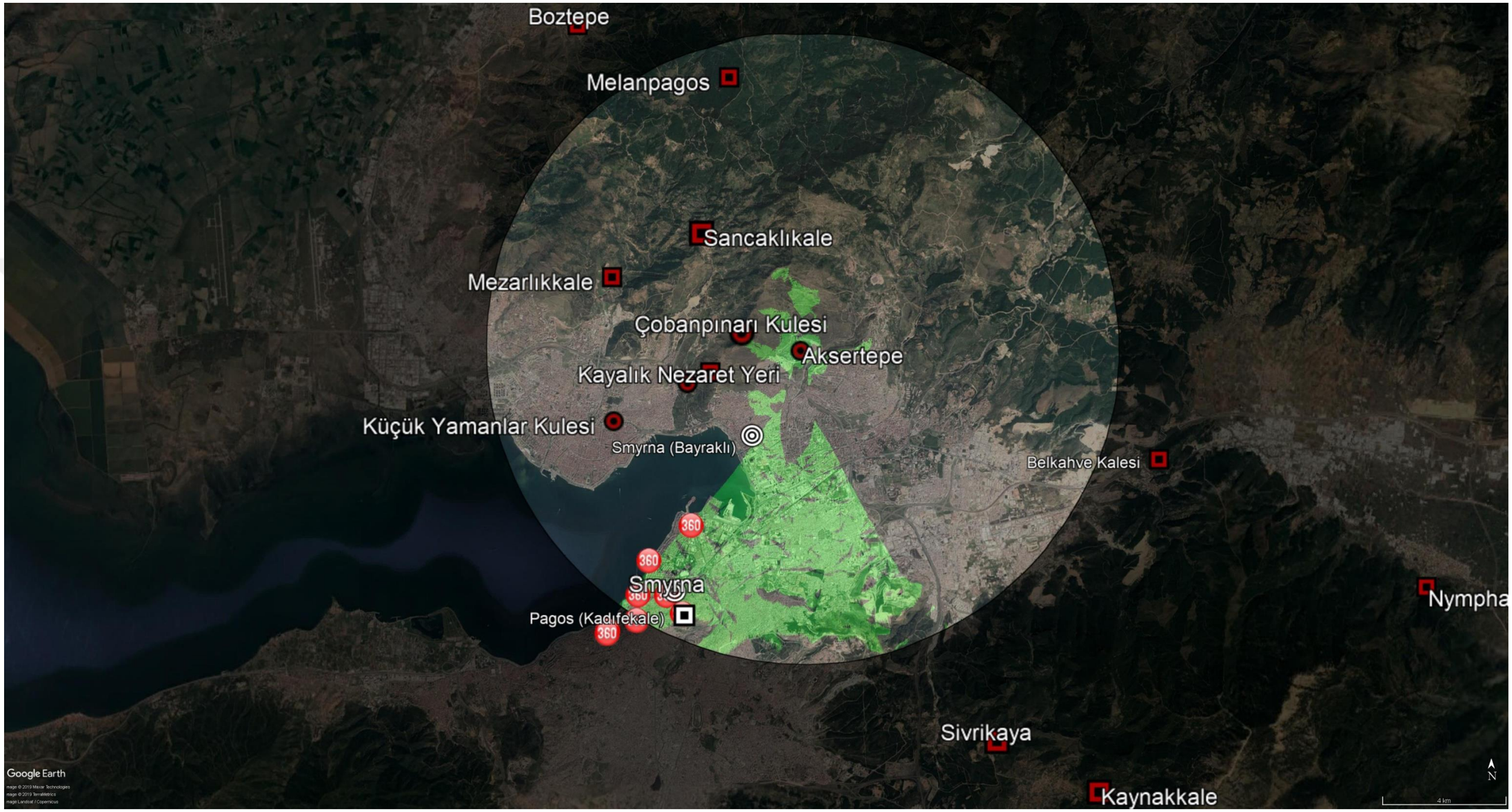
Büyükkale görüş alanı analizi

Büyükkale 2 numaralı görüş alanı analizi

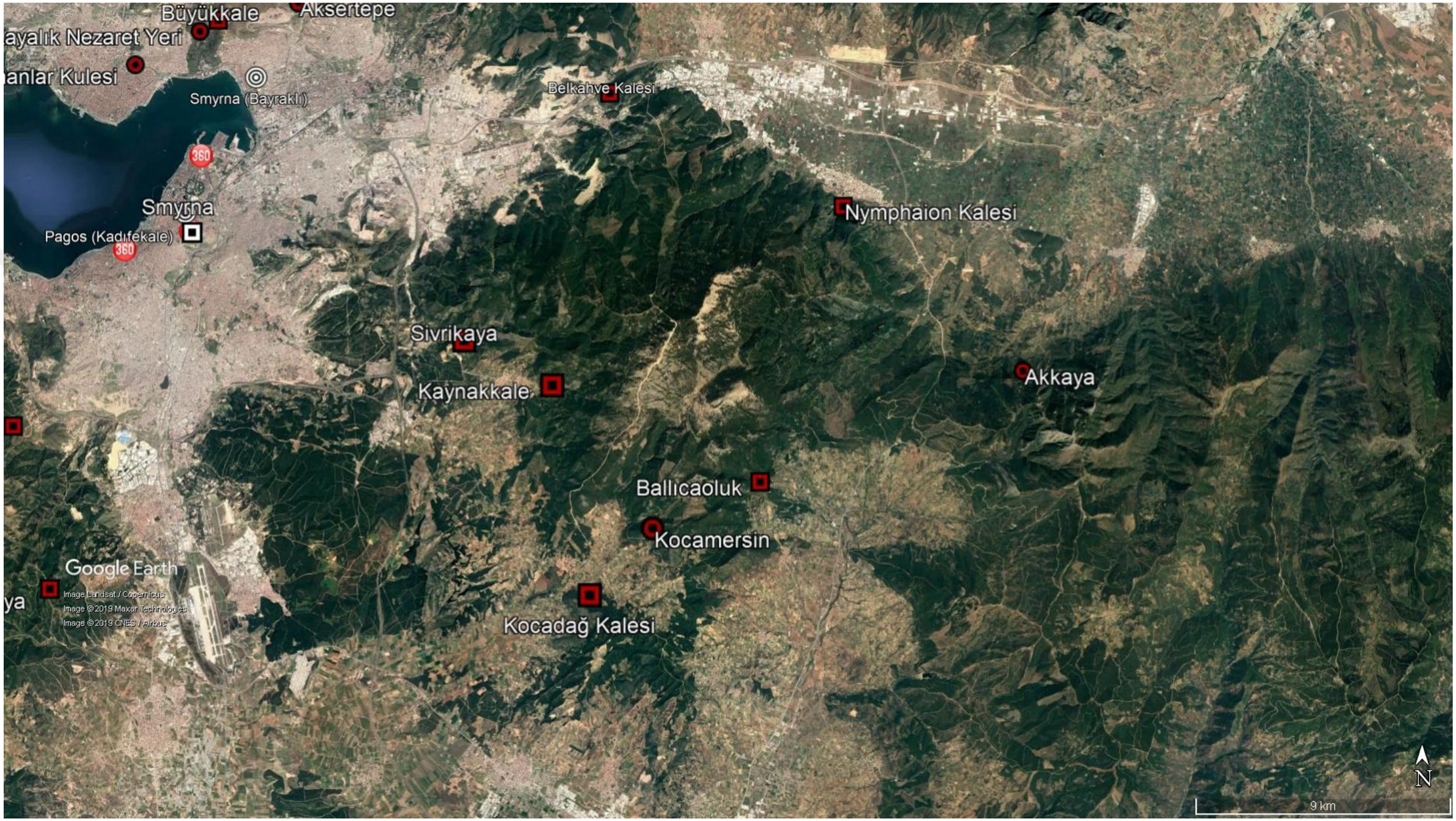

Kayalık Nezaretyeri görüş alanı analizi

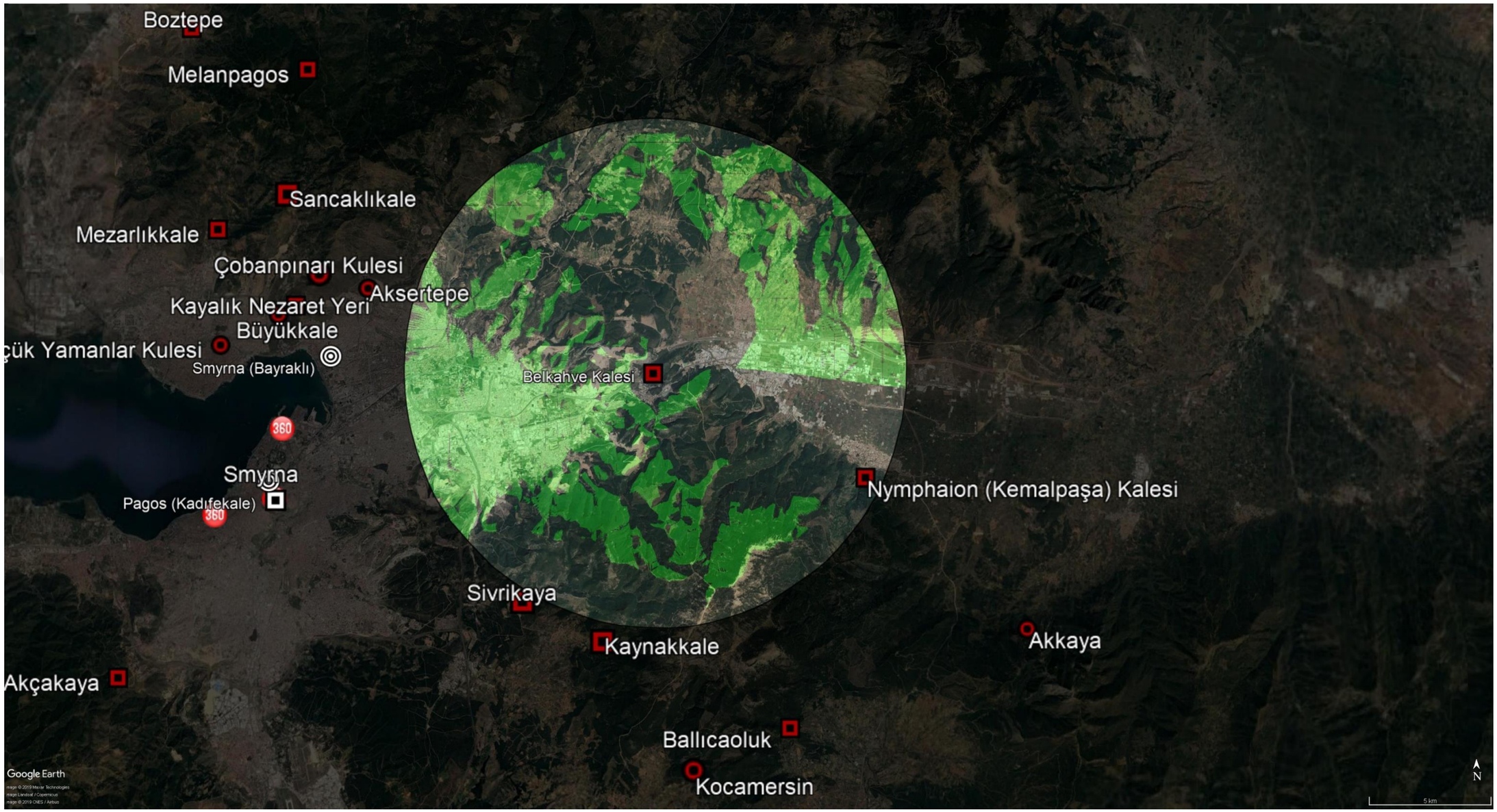

Aksertepe görüş alanı analizi

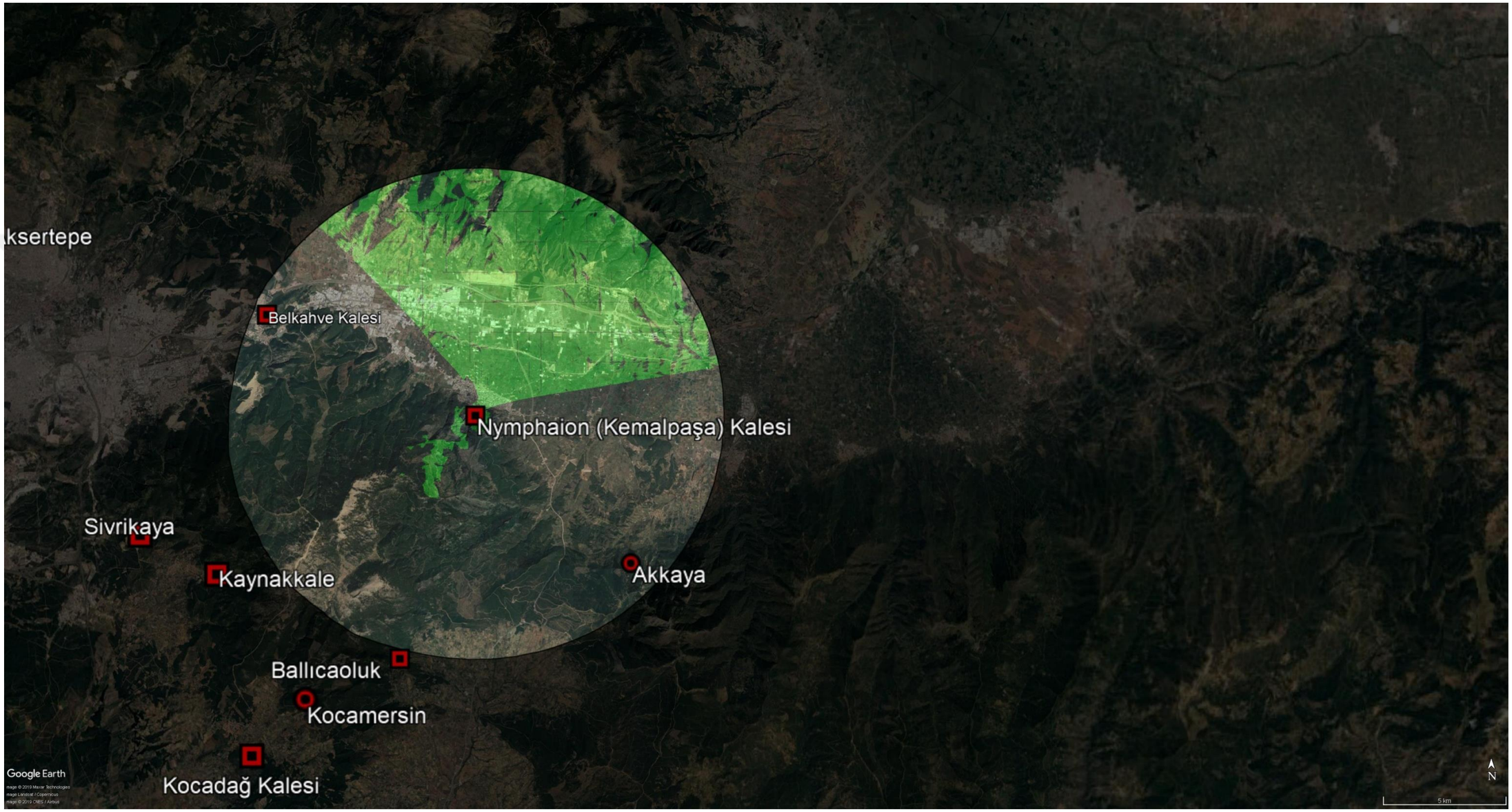
LEVHA 20

Nif (Olympos) Dağı ve yakın çevresindeki kale ve gözetleme yerleri

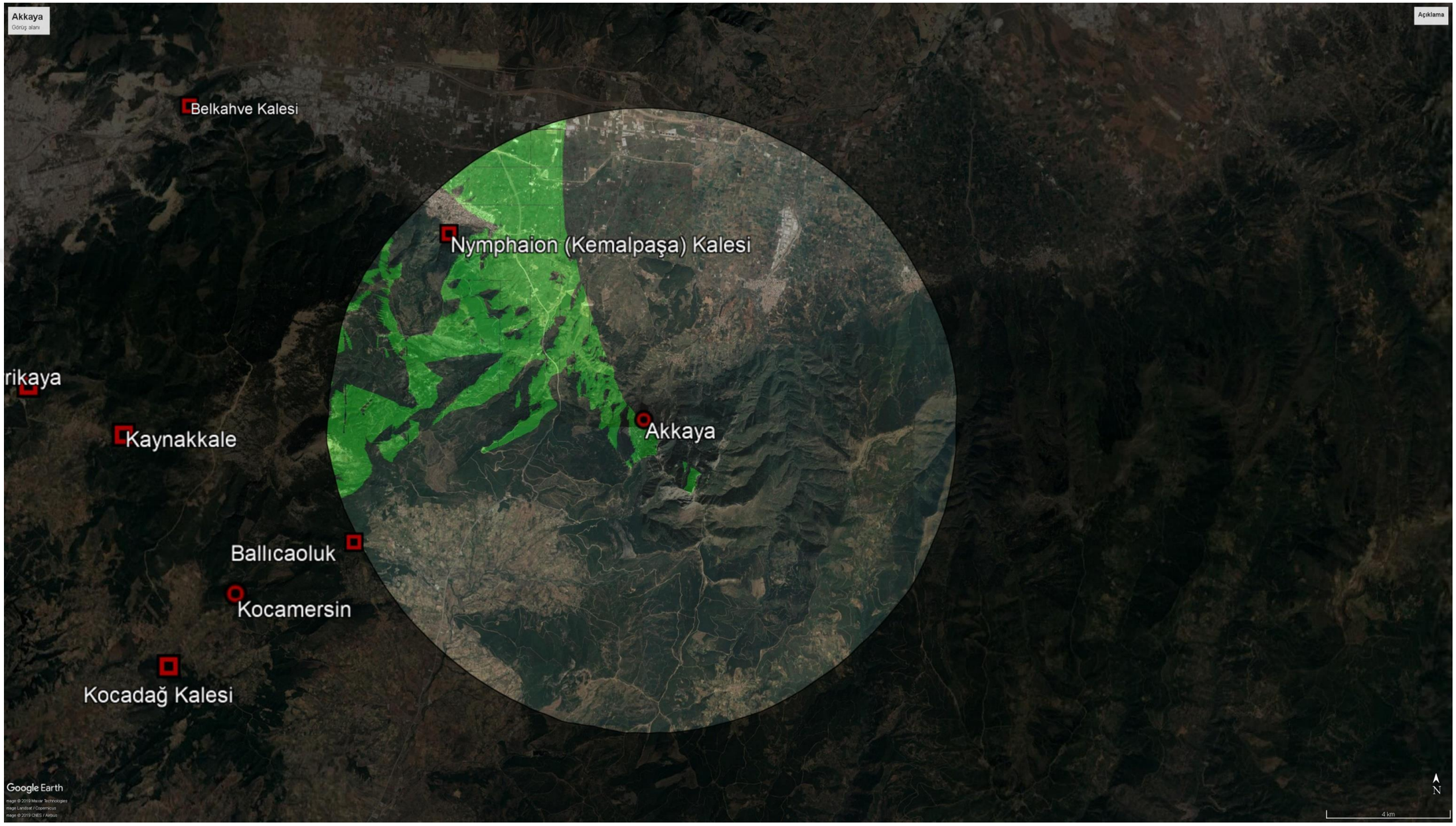

Belkahve görüş alanı analizi

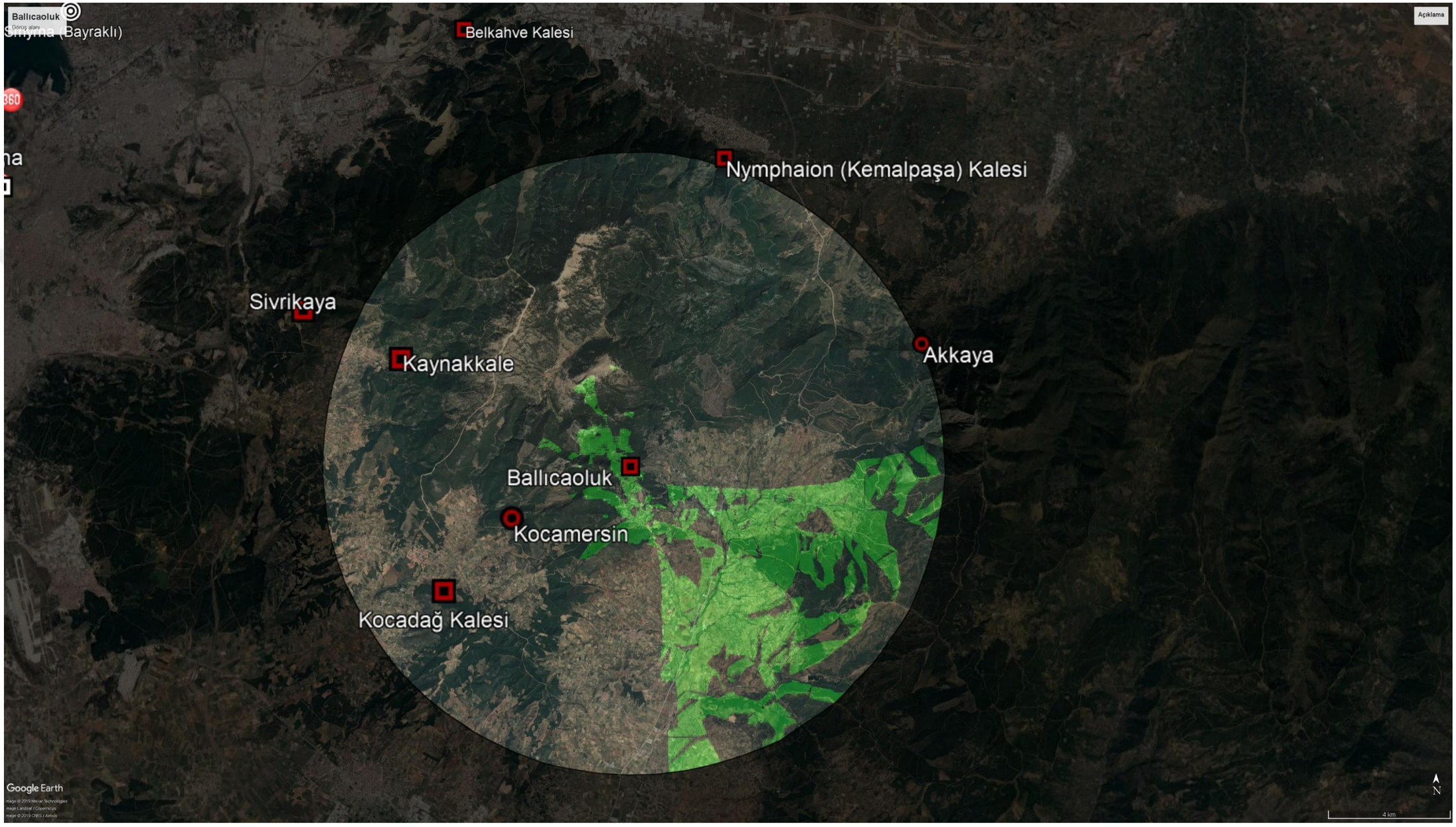

Nymphaion (Kemalpaşa) Kalesi görüş alanı analizi

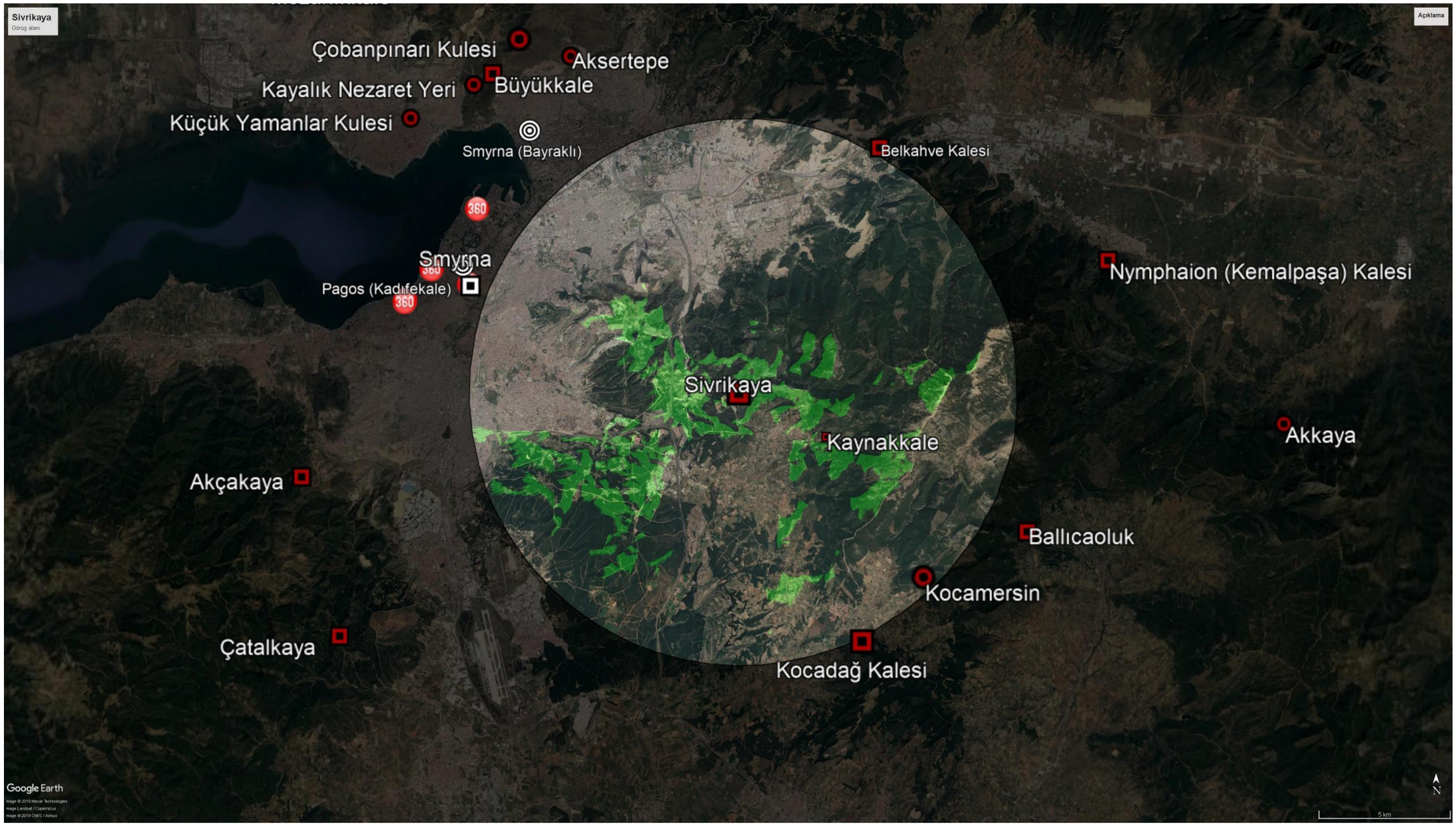
LEVHA 23

Akkaya görüş alanı analizi

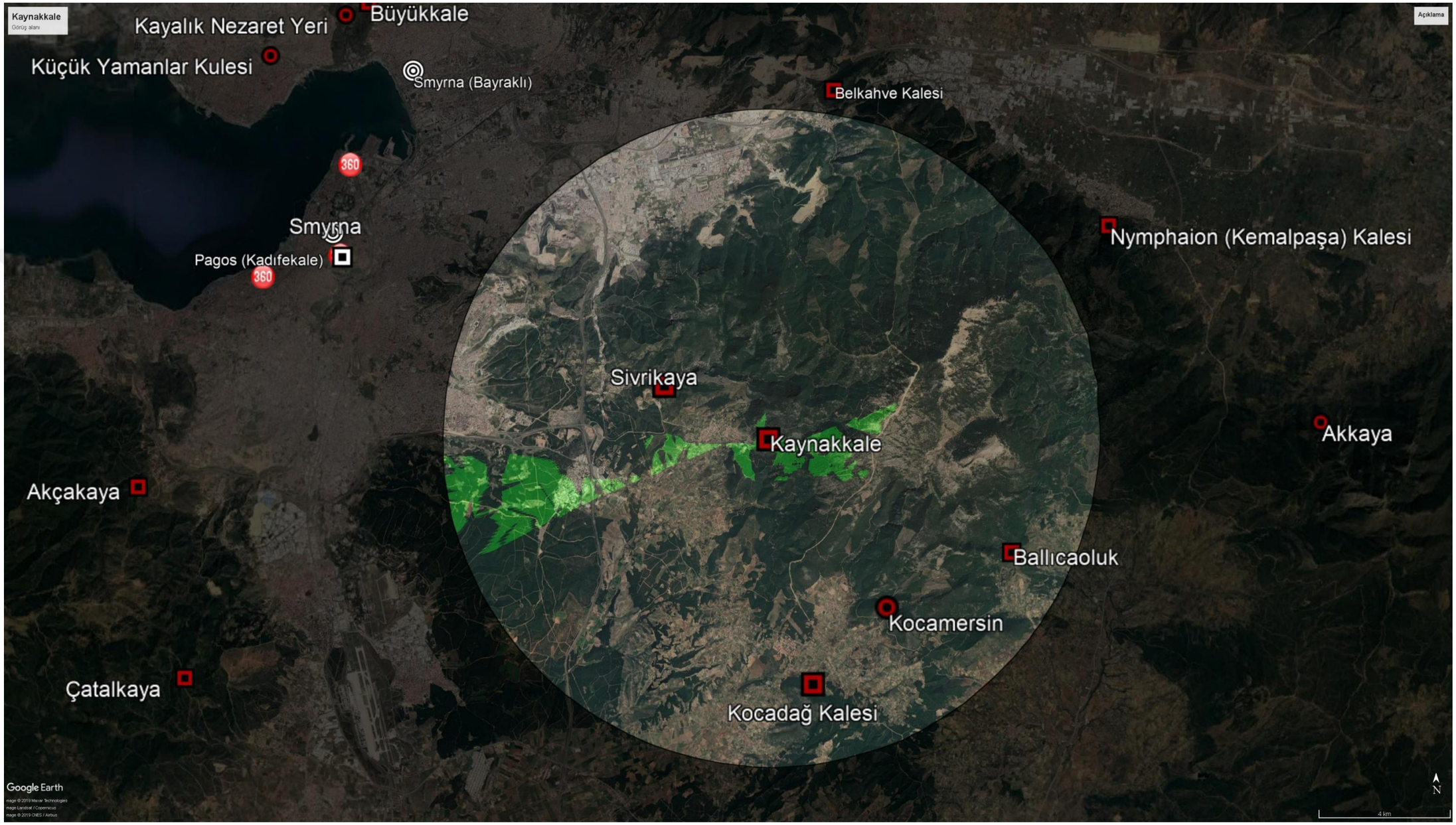

Ballıcaoluk görüş alanı analizi

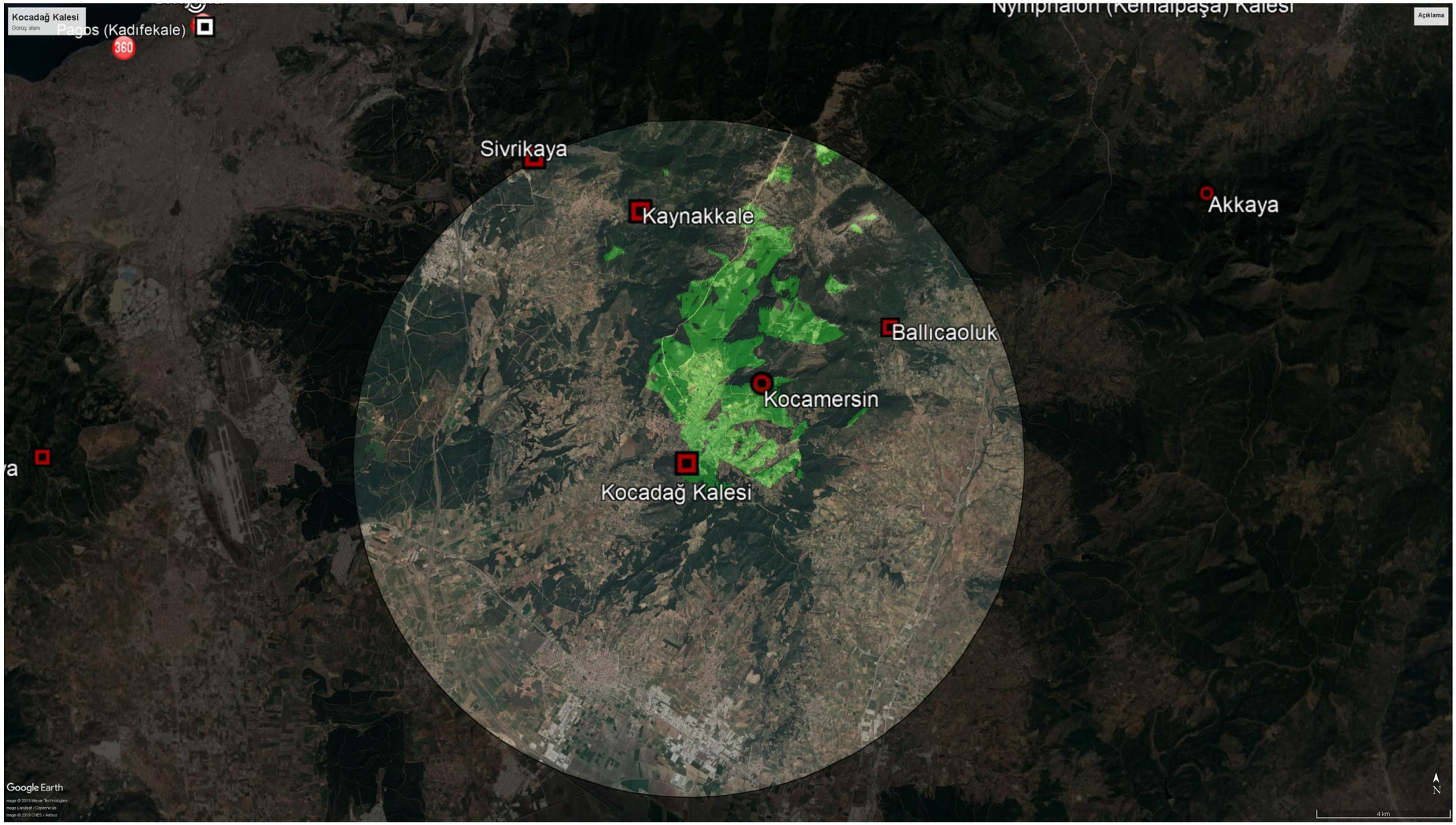
Sivrikaya görüş alanı analizi

LEVHA 26

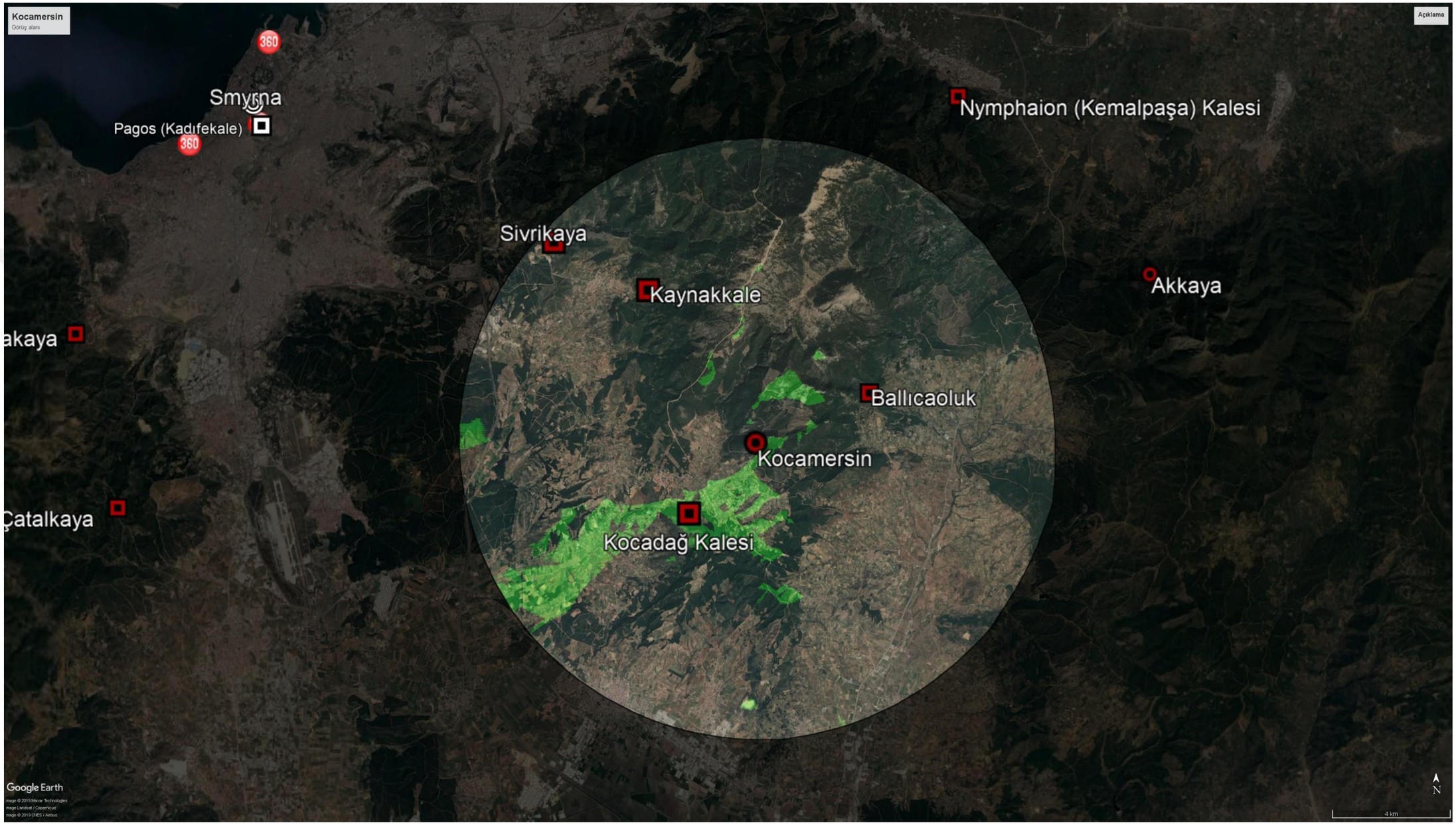
Kaynakkale görüş alanı analizi

LEVHA NO 27

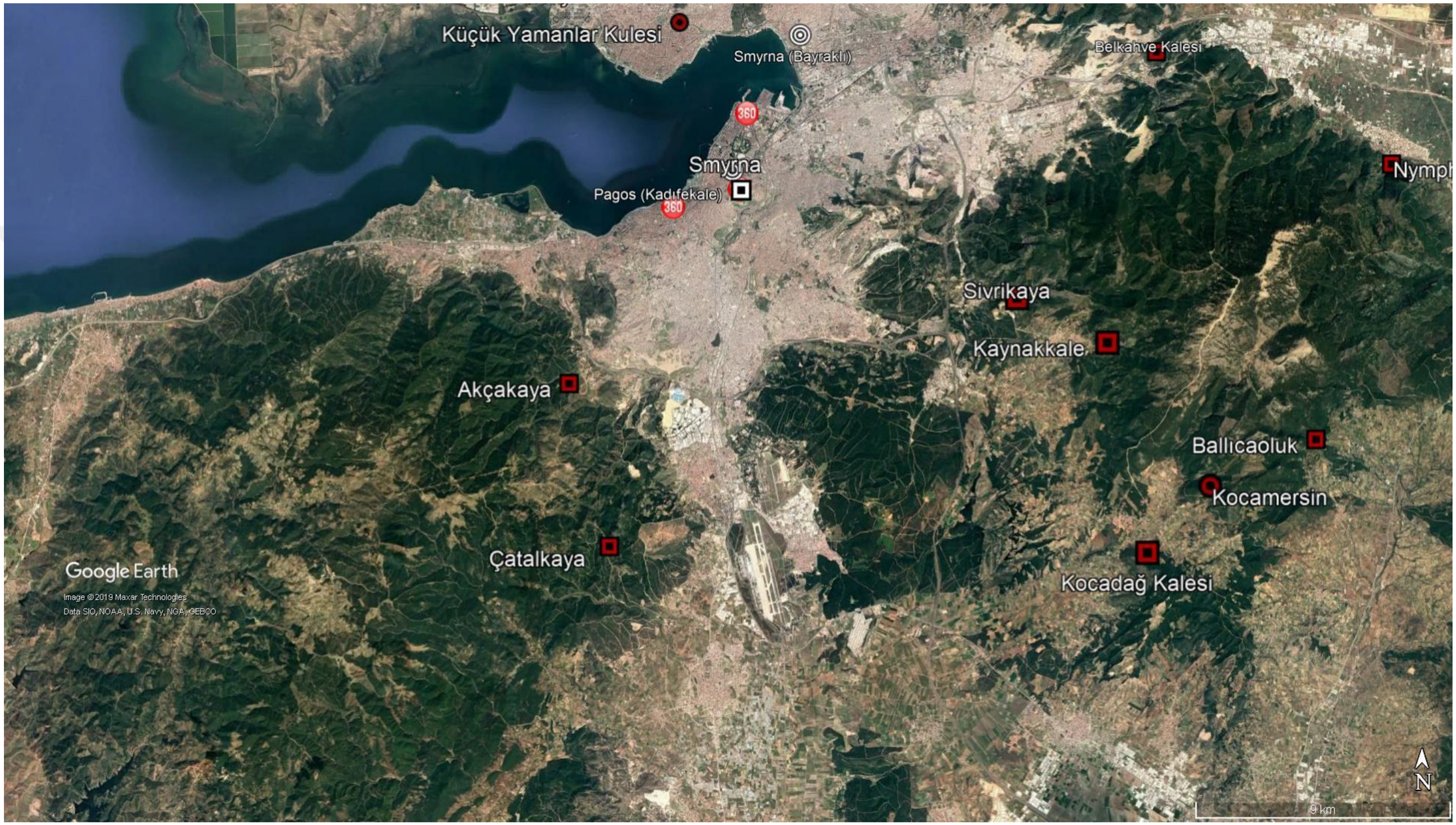

Kocadağ Kalesi görüş alanı analizi

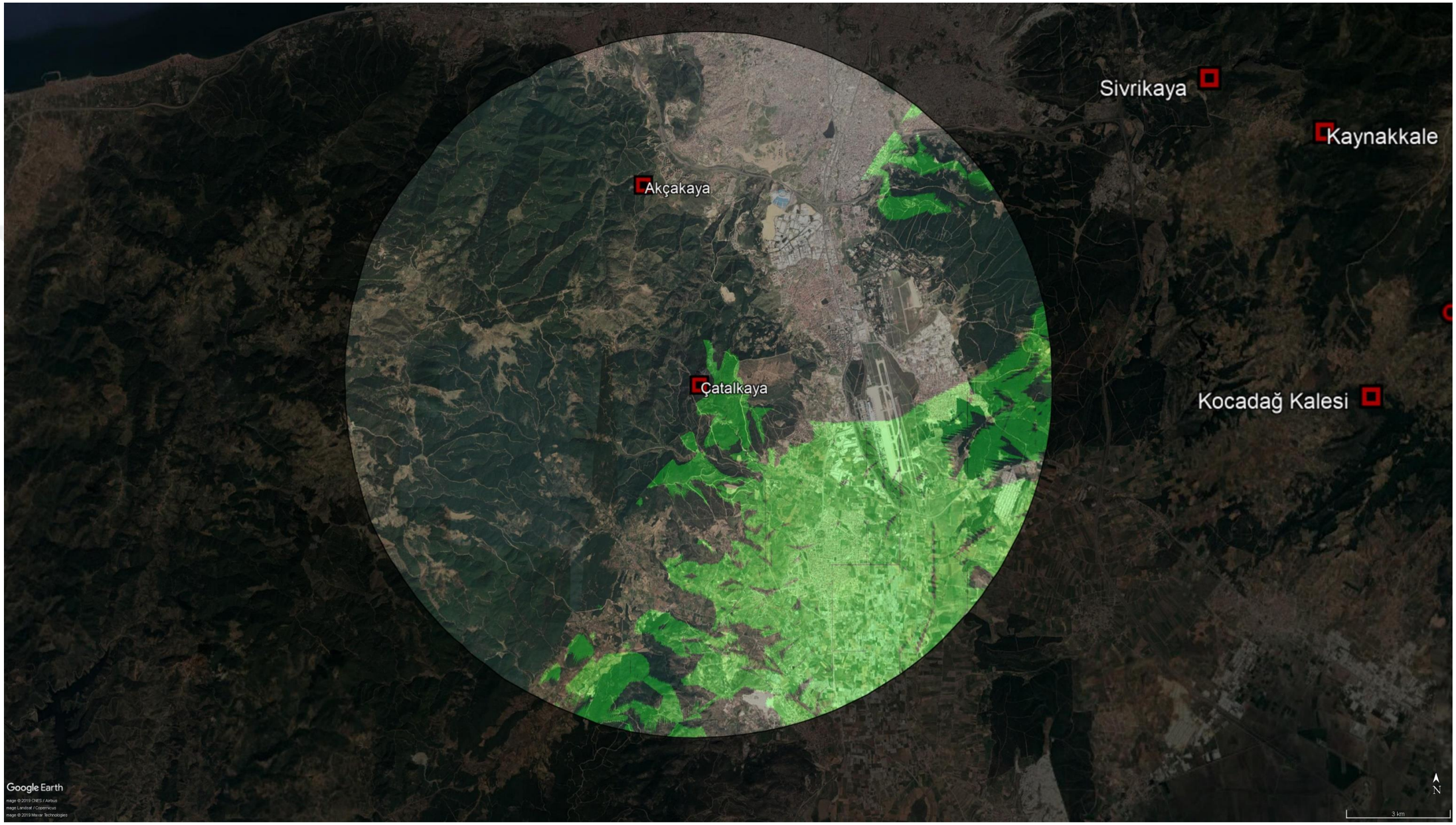
LEVHA 28

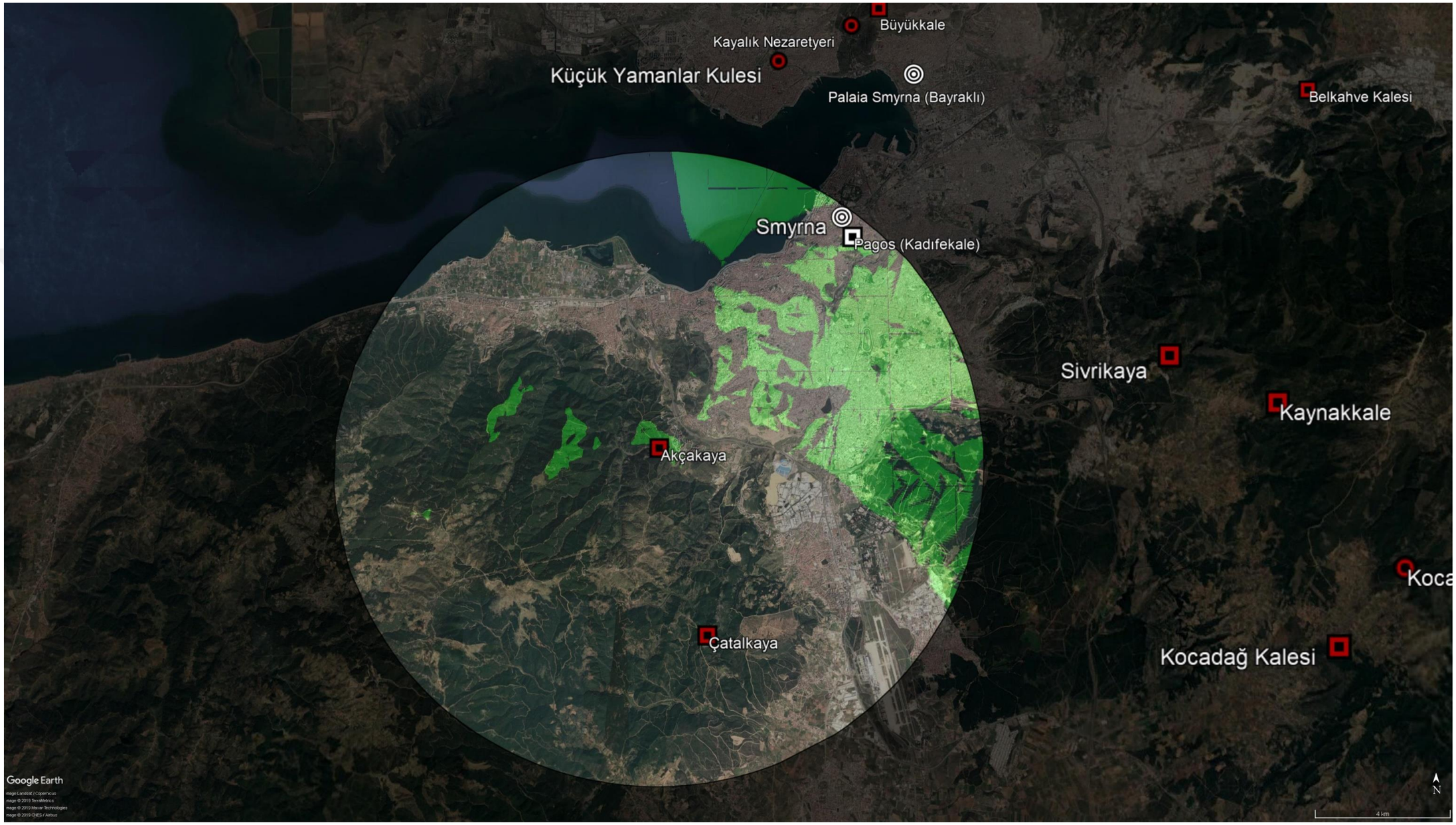
Kocamersin gözetleme yeri(?) görüş alanı analizi

Kızıldağ ve Nif Dağı tahkimatları

Çatalkaya görüş alanı analizi

Akçakaya görüş alanı analizi

Kocadağ Kalesi görüş alanı (Panoramik çekim, 11.08.2017)

,

A. Kaynakkale görüş alanı(Panoramik çekim, 28.08.2019)

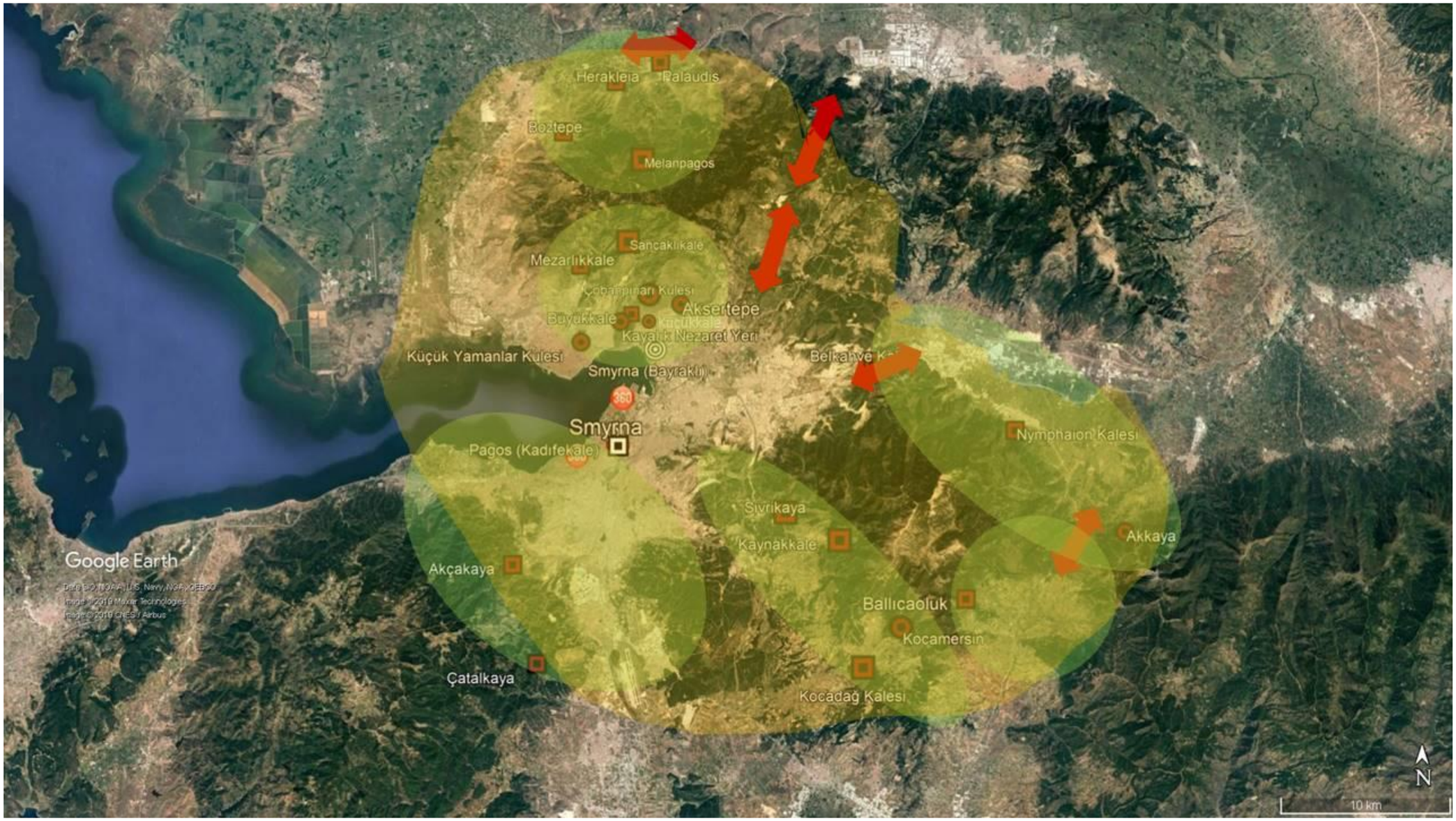
B. Kaynakkale görüş alanı(Panoramik çekim, 28.08.2019)

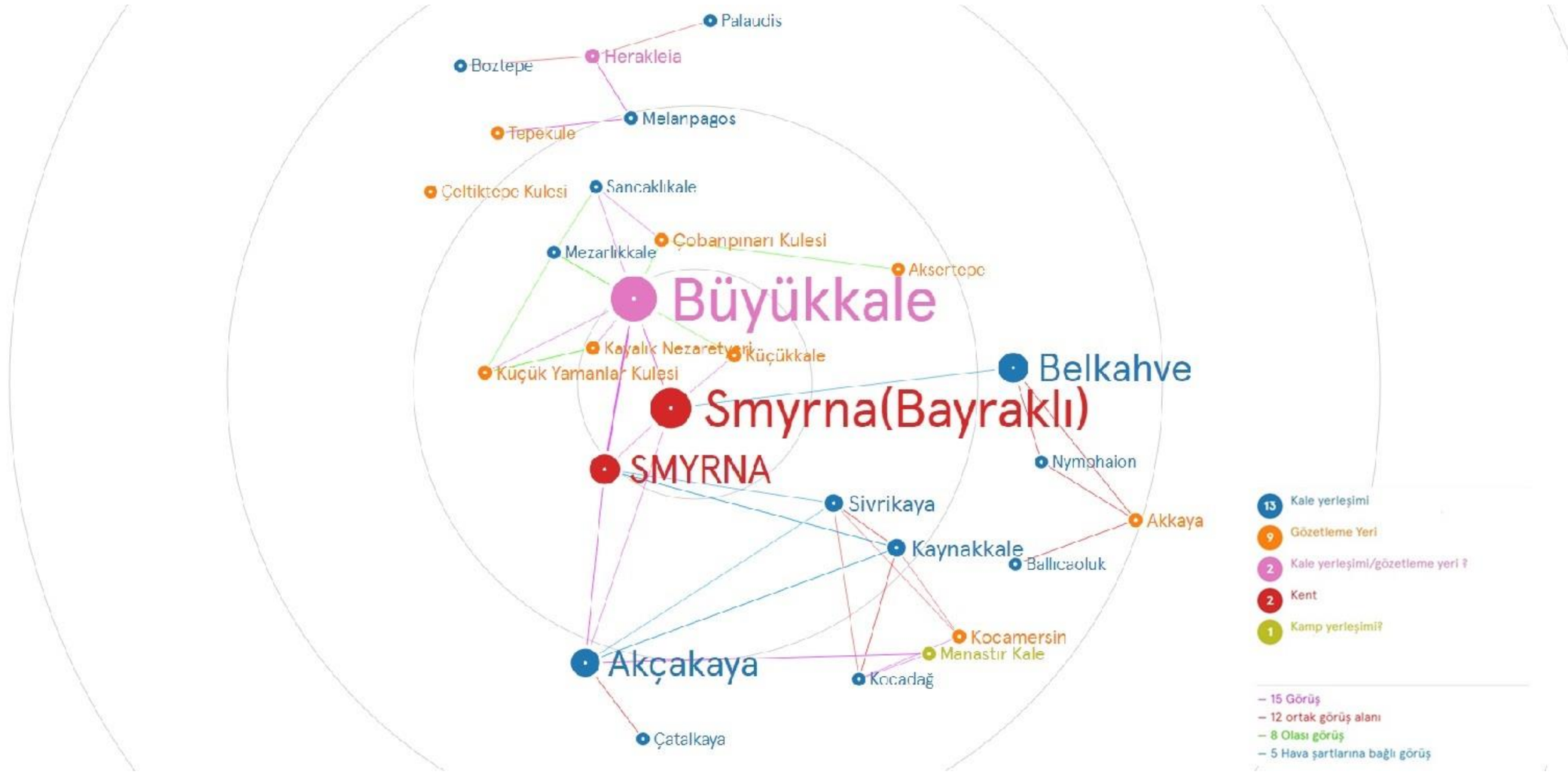
A. Kocamersin görüş alanı (Panoramik çekim, 29.08.2017)

B. Kocamersin görüş alanı (Panoramik çekim, 29.08.2017)

Smyrna Khorası'nın olası sınırları üzerinde kale ve gözetleme yerlerinin ilişkisi

Smyrna çevresindeki kale ve gözetleme yerleri için ağ haritası önerisi

LEVHA 37

A. Sancaklıkale, genel görünüm. 08.08.2017

B. Sancaklıkale'den Büyükkale görünümü, 08.08.2017.

LEVHA 38

A. Sancaklıkale görüş alanı, güneybatı. 08.08.2017

B. Sancaklıkale zirvesindeki taş kesme izleri. 08.08.2017

LEVHA 39

A. Sancaklıkale, sarnıç kalıntısı. 08.08.2017

B. Sancaklıkale, kuzeybatı yönünde sur duvar kalıntısı, 08.08.2017

LEVHA 40

A. Sancaklıkale'nin kuzey yamacında, isodom örgü sur kalıntıs. 08.08.2017.

B. Güneyden Büyükkale ve Karşıyaka. 08.08.2017

LEVHA 41

A. Büyükkale'nin kuzey yamacında in situ olmayan yapı elemanları, 08.08.2017.

B. Büyükkale'den güney, güneybatı yönünde görüş. 08.08.2017

LEVHA 42

A. Büyükkale'den Karşıyaka ve İzmir Körfezi, 08.08.2019

B. Kayalık Nezaretyeri'nin güneyden görünümü, 08.08.2019.

LEVHA 43

A. Kayalık Nezaretyeri yamaçlarında duvar kalıntısı, 08.08.2019.

B. Kayalık Nezaretyeri, kayaya oyulmuş basamaklar. 08.08.2019

LEVHA 44

A. Kayalık Nezaretyeri, kayaya oyulmuş basamaklar. 08.08.2019

B. Kayalık Nezaretyeri üstündeki oyuk. 08.08.2019.

LEVHA 45

A. Kayalık Nezaretyeri'nden İzmir Körfezi, 08.08.2019.

B. Kayalık Nezaretyeri, güneybatı yönünde Karşıyaka ve İzmir Körfezi, 08.08.2019.

LEVHA 46

A. Belkahve Kalesi

B. Belkahve Kalesi'nin batı görüşü

LEVHA 47

A. Batıdan Sivrikaya, 09.08.2017.

B. Sivrikaya'nın doğu görüşü, 09.08.2109.

LEVHA 48

A. Sivrikaya'nın güney – güneydoğu görüşü, 09.08.2017.

B. Sivrikaya'da sur kalıntısı, 09.08.2017.

LEVHA 49

A. Sivrikaya. Yüzeyde siyah firnisli kap parçaları. 09.08.2017

B. Kaynakkale. 10.08.2017

LEVHA 50

A. Kaynakkale, sur kalıntıları. 10.08.2019

B. Kaynakkale, sur kalıntıları. 10.08.2019

LEVHA 51

A. Kaynakkale. Sur kalıntıları. 10.08.2019.

A. Kocadağ Kalesi. 11.08.2019

LEVHA 52

A. Kocadağ Kalesi'nin güney yamaçlarında, kaçak kazıcılarca açığa çıkarılmış yapı kalıntısı, 11.08.2019.

B. Kocadağ Kalesi'nin güney yamaçlarında, kaçak kazıcılarca açığa çıkarılmış duvar kalıntısı, 11.08.2019.

LEVHA 53

A. Kocamersin gözetleme yerinden(?) batıya bakış, 12.08.2017.

Kocamersin gözetleme yeri(?), 12.08.2017